

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**SOSYAL AHLÂKIN TESİSİNDE İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ
VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİNİN ROLÜ**

Kadir ÇELEP

Yüksek Lisans Tezi

ÇORUM 2017

**SOSYAL AHLÂKIN TESİSİNDE İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ
VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİNİN ROLÜ**

Hazırlayan
Kadir ÇELEP

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

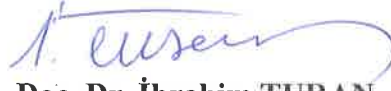
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Feyza CEYHAN ÇOŞTU

Çorum 2017

KABUL VE ONAY

Kadir ÇELEP tarafından hazırlanan “**Sosyal Ahlâkın Tesisinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Rolü**” başlıklı bu çalışma, 01 / 11 / 2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

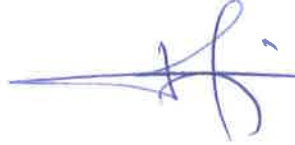
Doç. Dr. İbrahim TURAN

(Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Feyza CEYHAN ÇOŞTU

(Danışman)

Doç. Dr. Macid YILMAZ

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(01/10/2017)

Kadir ÇELEP

ÖZET

ÇELEP, Kadir, **Sosyal Ahlâkın Tesisinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Rolü**, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2017.

İlköğretim dönemi, çocukların okulla tanıştığı ve aile ortamından çıkarak sosyal hayata daha aktif olarak katıldığı bir dönemdir. Bu dönemde bireylerin gelişim itibari ile özerkleşmeye ve kendi kişiliğini oluşturmaya başladığını dikkate aldığımızda ahlâk gelişimi için de aynı şekilde temel değerlerin olduğu bir evre olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemin iyi planlanması ve ahlâk gelişimi adına başarılı bir şekilde geçirilmesi çocuğun ileriki yaşlarda daha sağlıklı bir birey olması açısından oldukça önemlidir.

Ahlâk eğitimi ve dolayısıyla sosyal ahlâk konusu, son dönemde küresel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar her geçen gün artarak devam etmektedir.

Sosyal ahlâk, bir toplumda insanlar arasında aynı duygu, düşünce, tutum ve davranış birliğidir. Bu birliğin sağlanması için her toplum sahip olduğu değerleri vatandaşlarına kazandırmaya yönelik çalışmalar yürütür. Eğitim de bu çalışmaların en kapsamlı ve en verimli olanıdır. Bu kapsamda Türk eğitim sisteminde ahlâk eğitimi özellikle din kültürü ve ahlâk bilgisi dersleriyle gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı çalışmamızda ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi müfredatında ve ders kitaplarında sosyal ahlâkın nasıl tesis edildiğini belirlemeye çalıştık. Bu kapsamda temel kavramları ve ahlâk gelişimiyle ilgili alt yapıyı oluşturduktan sonra müfredat programının genel yapısını inceleyip ders kitaplarının içeriklerini çeşitli açılardan değerlendirdik. Bunu yaparken amacımız ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin sosyal ahlâkın tesisinde önemli ölçüde etkili olduğunu ortaya çıkarmak ve içeriklerin ve özellikle kazanımların gerçekleşmesi için öngörülen etkinlikleri öğrencilerin gelişim düzeylerine uygunluğunu tespit etmektir.

Anahtar Kavramlar: Din, Eğitim, Ahlâk, Ahlâk Gelişimi, Sosyal Ahlâk

ABSTRACT

ÇELEP, Kadir, **The Role of Primary Education Religious Culture and Moral Knowledge Lessons on the Establishment of Social Morals**, (Master Thesis), Çorum 2017.

The Role of Primary Education Religious Culture and Moral Knowledge Lessons on the Establishment of Social Ethics

Primary Education is a period that kids meet with school and join the social life more actively by leaving their family environment. If we consider that in this period kids become independent and start to create their own personality, we can say that in this period moral values is formed in the same way. If this period is planned well and is spent succceccfully in terms of moral development, the kid will probably be a better person in his/her ages ahead.

Morals and the issue of social ethics, has been approached as a global problem. Studies on this field is increasing every passing day.

Social ethics is the union of sense, thought, attitude and behaviour in a society. Fort he sake of maintaining of this union, every society carries on some works in order to bring forth awareness to its citizens about the values that the society has. Education is the most extensive and productive one of these works. In this context, moral education is provided by the lessons of Religious Culture and Moral Knowledge in Turkish education system. For this reason, in this study we determined that how the social ethic is framed in the curriculum of religious culture and moral knowledge and in textbooks. In this context, we examined the main structure of curriculum then evaluated content of the textbooks from different perspectives after we formed general terms and the basis of moral development. In this study, our goal is to reveal that the Primary Education Religious Culture and Moral Knowledge lesson is influential on the establishment of social ethics, and to determine the suitability contents and activities that is provided for the educational attainment for the level of development of students.

KeyWords: Religion, Education, Morals, Moral Development. Social Ethics.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN TEMEL PROBLEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	3
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
5. TEMEL KAVRAMLAR	4
BİRİNCİ BÖLÜM: AHLÂK VE DEĞERLER	8
1. AHLAK VE DEĞER EĞİTİMİ.....	8
2. AHLÂK GELİŞİMİ.....	11
3. AHLÂK GELİŞİMİ KURAMLARI.....	12
3.1. Psikanalitik Kuram	14
3.1.1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı	14
3.1.2. Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı	19
3.2. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı.....	24
3.3. Bilişsel Öğrenme Kuramı	28
3.3.1. John Dewey'in Ahlâk Gelişimi Kuramı	28
3.3.2. Jean Piaget'nin Ahlâk Gelişimi Kuramı	29
3.3.3. Lawrence Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı	33
İKİNCİ BÖLÜM: SOSYAL AHLÂKIN TESİSİNDE İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİ	39
1. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM MÜFREDATINDA SOSYAL AHLÂK	44
1.1. PROGRAMIN VİZYONU	44
1.2. PROGRAMIN TEMEL YAKLAŞIMI.....	45
1.3. PROGRAMIN GENEL AMAÇLARI	46

1.4.	PROGRAMDA YER ALAN ÖĞRENME ALANLARI.....	47
1.5.	ÖĞRETİM PROGRAMINDA KAZANIMLAR	49
1.6.	ÖĞRETİM PROGRAMINDA ETKİNLİKLER	49
1.7.	ÖĞRENCİLERE KAZANDIRILACAK TEMEL BECERİLER.....	50
1.8.	ÖĞRETİM PROGRAMINDA KAVRAMLAR	51
1.9.	ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER.....	52
1.10.	ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜREÇLERİ VE ÖĞRETMENİN ROLÜ	54
2. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİNDE		
SOSYAL AHLÂK.....		56
1.11.	2.1. DÖRDÜNCÜ SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTABINDA SOSYAL AHLÂK	56
1.12.	2.2. BEŞİNCİ SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTABINDA SOSYAL AHLÂK	69
1.13.	2.3. ALTINCI SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTABINDA SOSYAL AHLÂK	79
1.14.	2.4. YEDİNCİ SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTABINDA SOSYAL AHLÂK	89
1.15.	2.5. SEKİZİNCİ SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERS KİTABINDA SOSYAL AHLÂK	95
SONUÇ VE ÖNERİLER.....		106
KAYNAKÇA.....		112

KISALTMALAR

a.g.b.	:	Adı geçen bölüm
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
a.s.	:	Aleyhisselam
b.	:	Baskı
Bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
cc.	:	cellecelalühu
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	:	Editör/Editörler
Hz.	:	Hazreti
İDKAB	:	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
ra	:	Radiyallahuanh
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfalar arası
sav	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	:	Türk Dil Kurumu Online Sözlük
t.y.	:	Yayın Tarihi Yok
Vb.	:	Ve benzeri
vd	:	Ve devamı/ ve diğerleri
Yay	:	Yayınevi
yy	:	Yayın Yeri Yok

ÖNSÖZ

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatını yapısı, içeriği, programında kullanılması öngörülen yöntem ve teknikleri, hedeflenen kazanımları ve etkinlikleri sosyal ahlâk tesisi bağlamında incelemeye çalıştığımız bu çalışma, ahlâk eğitimi ve öğretimi konusunda yapılan çalışma ve tartışmaların önemini artırdığı bir ortamda önemli katkılar sunacaktır.

Din kültürü ve ahlâk bilgisi dersleri öğrencilerin ahlâkî gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla müfredatında çeşitli ahlâkî değerler, modern eğitim öğretim yöntemleri ile ele alınarak öğrencilerin gelişim düzeylerini dikkate alarak sistemli bir şekilde hazırlanmıştır. Biz de müfredatta yer alan bilgiler üzerinden ahlâkî değerlerin nasıl işlendiğini ve kullanılan yöntem ve tekniklerle hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın temel problemi, amacı ve önemi, kapsam ve sınırlılıkları, kullanılan yöntemler ve araştırma ile ilgili temel kavramlarla ilgili tanımlar bulunmaktadır. Birinci bölümde ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi müfredatını incelerken bize ışık tutacak olan temel konular olan ahlâk ve değer eğitimi, ahlâk gelişimi ve ahlâk gelişimi kuramlarını inceledik. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise din kültürü ve ahlâk bilgisi müfredatında sosyal ahlâkın tesisini müfredat programı ve ders kitapları bağlamında iki kısımda inceledik. Bu kısımların ilkinde sosyal ahlâkın nasıl tesis edildiğini görmek adına müfredat programının vizyonunu, temel yaklaşımını, yapısını, genel amaçlarını, öğrenme alanlarını, kazanımlarını, etkinliklerini, programda yer alan değerleri, kavramları ve öğrenciye kazandırılması planlanan temel becerileri inceledik. İkinci kısımda ise, buradan ve daha önce ele aldığımız konulardan elde ettiğimiz verileri dikkate alarak her bir sınıf seviyesinde yer alan ahlâk öğrenme alanındaki içerikleri, etkinlik ve kazanımları irdeleyerek yaptığımız değerlendirmeler neticesinde ulaştığımız sonuçlara yer verdik. Bu bölümde ulaştığımız sonuçlara dair bir takım önerilerde bulunarak programın daha iyi hale gelmesi adına katkıda bulunmaya çalıştık.

Çalışmamız boyunca yardımlarını esirgemeyen tez danışmanı hocam Yrd. Doç. Dr. Feyza CEYHAN ÇOŞTU'ya, fikirleriyle çalışmamıza katkı sunan değerli hocalarım Prof. Dr. Muammer CENGİL, Doç. Dr. İbrahim TURAN, Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU ve

Doç. Dr. Macid YILMAZ'a teŖekkürü bir borç bilirim. Araştırma boyunca fedakârlık göstererek bana yardımcı olan sevgili eşim Rukiye Çelep'e ve bu süreçte benim için moral vesilesi olan sevgili kızım Elif Vera'ma, manevî desteğini her zaman yanımda hissettiğim dostlarıma, benim bugünlere gelmemde büyük katkıları olan ailemin bütün fertlerine ve eğitim-öğretim hayatım boyunca bana katkısı olan bütün hocalarıma teŖekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN TEMEL PROBLEMİ

Çağımızın önemli meseleleri arasında ilk sıralarda, ahlâk ve buna bağlı olarak ele alınan konular yer almaktadır. Üzerinde yoğun bir şekilde çalışmaların yapıldığı bu alan birçok yönden ele alınmakta, çeşitli tespitler ve öneriler ortaya konmaktadır. Ülkemizde de bu tür çalışmalar son dönemde özellikle üzerinde durulan ve öğretim müfredatlarında ciddi şekilde yer verilen bir hal almaya başlamıştır. Zorunlu eğitim kapsamında okutulan bütün dersler ahlâkî değerlerin öğretimi noktasında kullanılmaktadır. Ancak bu konuda müstakil bir ders olarak Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi daha aktif ve yoğun bir şekilde, ahlâkî değerlerin tesisinde önemli görevler üstlenmektedir.

Ahlâk öğretimi noktasında temel olan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi, araştırmamızın temel referans kaynağıdır. Bu bağlamda araştırmamızın temel problemi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Müfredatında, sosyal ahlâkın ne şekilde yer aldığını ve yapılması öngörülen etkinliklerin ve bu etkinliklerle ulaşılması hedeflenen kazanımların hem öğrencilerin gelişim düzeyine uygunluğunu hem de etkinliklerin hedeflenen kazanımlar açısından yeterliliğini tespit etmektir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Son dönemde önemli gündem maddeleri arasında yer alan ve her geçen gün önemini artıran, her ortamda bir şekilde tartışma konusu olan ve üzerinde araştırmaların yoğunlaşarak devam ettiği konuların başında gelen ahlâk ve ahlâkın yansıması olan değerler, küresel ölçekli bir mesele olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu durum gelişen iletişim araçları vasıtasıyla da hızlı bir şekilde bir topluma ait olan herhangi bir değer diğer toplumlara ulaşmasına ve hatta değerler açısından bir ortaklık oluşmasına kadar gidebilmektedir. Artık dünya küçük bir köy olarak kabul edilmekte, bütün toplumlar birbirlerini etkileyerek hızla aynileşmektedir. Bu durum sahip olunan öz değerlerin korunmasının yanı sıra, yeni gelişen küresel ölçekli değerlerin de önemini artırmaktadır.

Dünyanın her geçen gün artarak devam eden ahlâkî bir yozlaşma yaşadığını söylemek mümkündür. Bu durumun hem yerel hem de küresel ölçekte ciddi bir tehdit olduğunu söylemek mümkündür. Böyle bir sorunun çözümü noktasında ise insanlara,

içerisinde hem yerel hem de küresel değerleri barından bir ahlâk eğitimi ve öğretiminin yapılması gerekliliğidir. Bu noktada okul önemli imkânlar sunmaktadır.

Eğitimin amaçlarından birisi de insanlara ahlâkî değerleri kazandırmaktır. Bu amaç doğrultusunda en etkin olarak kullanılabilir ders ise din kültürü ve ahlâk bilgisi dersidir. Bu gerçeklikten hareketle güncellenen din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatında ahlâk ve değerler öğretimine özel olarak yer verilmektedir.

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin amacı öğrencilere ahlâkî gelişimleri noktasında katkı sunmak ve toplumu oluşturan bireylerin ahlâkî açıdan sosyal yaşama adapte olmasını sağlamaktır. Yapılandırmacı öğrenme kuramı esas alınarak hazırlanan ders müfredatında ahlâk gelişimine katkı sunmak amacıyla yapılan düzenlemeler bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi gerekir. Amacımız sosyal ahlâk kapsamında inceleyeceğimiz ahlâkî değerlerin öğretilmesiyle ilgili olarak müfredatın yapısını ve içeriğini, programda kullanılması öngörülen öğretim yöntem ve tekniklerini, etkinlikleri ve kazanımları incelemektir. Bu incelemeler neticesinde ulaştığımız sonuçlara göre değerlendirmeler yapmak ve incelediğimiz bölümlerle ilgili yeri geldikçe tespitlerimiz doğrultusunda önerilerimizi sunmaktır.

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi müfredatında yer alan ahlâk öğrenme alanıyla ilgili olarak yapılan birçok çalışma vardır. Ancak bu çalışmayı diğerlerinden ayıran özellik ahlâkî değerler bütüncül olarak ele alınıp, müfredatın ahlak öğrenme alanının tamamı dikkate alınarak bir inceleme yapılmasıdır. Bu bağlamda çalışmamızda ahlâk öğrenme alanının tamamı, sosyal ahlak merkezli incelenecektir.

Çalışmamız gerçekleştirilmek istenen hedeflere ve öğrencilerin gelişim düzeylerine uygunluğu açısından ahlâk öğrenme alanını irdelemektedir. Bu kapsamda 2010 yılında güncellenen ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatının ahlâk öğrenme alanında yer alan ahlâk ünitelerinin içeriği incelenerek konular belirlenecek, belirlenen bu konuların müfredattaki yoğunluğu ve öğrencilerin gelişim dönemlerine göre uygunluğu değerlendirilecektir.

Ahlâk öğrenme alanındaki incelemeler neticesinde yapılan tespitler ve değerlendirmeler ile müfredat programındaki eksikliklerin giderilmesi ve bu tespitler ile hazırlanması muhtemel müfredatlara katkı sunmak amaçlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Çalışmamız, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığın 28.12.2006 tarih 410 sayılı kararı ile yürürlüğe giren ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi öğretim programının incelenmesine ilave olarak ilköğretim kurumlarının 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflarında okutulan din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin ahlâk öğrenme alanıyla sınırlandırılacaktır. Bu kapsamda yapacağımız incelemeler sosyal ahlâkın tesisi noktasında ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin nasıl bir noktada olduğunu tespit etmeye yöneliktir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada nitel araştırma türlerinden biri olan “Durum çalışması” kullanılmıştır. Durum çalışması, eğitimsel olguların derinliğine anlaşılması ve yorumlanması için en ideal modeldir. Belirli bir zaman ve mekânla sınırlı olan olgunun, sosyal yapının ve sistemin yoğun bir şekilde betimlenmesi ve derinlemesine analizidir. Durum çalışmasında bir ya da daha çok olay, ortam, program, sosyal grup, toplum ya da diğer sınırlandırılmış bir sistemin derinlemesine analizi söz konusudur.¹

Çalışmamızda, ilk bölümünde ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi ile ilgili yardımcı kaynaklar incelenecek ve bu bağlamda temel kavramlara, ahlak eğitimi, ahlak öğretimi ve ahlâk gelişimiyle ilgili kuramlar hakkında literatür taraması yöntemi kullanılarak bilgi toplanacaktır. Bundan sonra ise elde edilen bilgiler ve ulaşılan kaynaklar doğrultusunda ilköğretim 4-8. sınıflar din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve öğretim materyalleri sosyal ahlak bağlamında incelenecektir. Ulaşılan kaynaklar doğrultusunda ise ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi müfredatı incelenerek içerik analizi yapılacaktır. Yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgular ile ahlâk öğrenme alanındaki etkinlikler ve kazanımların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarla ilişkisi kurulacak ve bunların çalışmamızda yer verdiğimiz ahlâk kuramlarıyla bağlantılı değerlendirmeleri yapılacaktır. Bu değerlendirmeler her bir sınıf seviyesi için ayrı ayrı yapılacak, etkinlikler hedeflenen kazanımları gerçekleştirme imkânına göre tek tek değerlendirilecektir. Bu bağlamda etkinliklerin, kazanımları ne oranda gerçekleştirebileceğine dair tespitler yapılacaktır.

¹ Muhammed Esat Altıntaş, *Öğretmenlerine Göre İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, s. 17.

Çalışmamızın ikinci aşamasında ise doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesinde ders kitapları, öğretim programları vb. kullanılabilir. ² Bu bağlamda sosyal ahlâkın tesisi noktasında İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının durumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bilgiler neticesinde ahlak öğrenme alanındaki kazanımlar ve bu kazanımlar için öngörülen etkinlik örneklerinin sosyal ahlâkın tesisi noktasında nasıl bir durumda olduğu belirlenmiştir.

Araştırmamız uygulanmakta olan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı(4-8) ve İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının ahlâk öğrenme alanı ile sınırlı olacaktır.

5. TEMEL KAVRAMLAR

Din: “Din Eğitimi” kavramını tanımlayabilmek için öncelikle *din* ve *eğitim* kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Din; kısaca “Kutsalla kurulan ilişki” anlamına gelen, insanların özelliklerine ve yaratılış gayelerine uygun davranışlar sergileyebilmeleri için Mutlak Varlık tarafından kendilerine gösterilen yoldur. ³ Yani Kutsal Varlık ile olan ilişkinin çerçevesini oluşturan inançlar, öğretiler, değer yargıları, davranış kuralları ve ibadet biçimleridir. ⁴

Din eğitimi biliminde yer alan din kavramının ne ifade ettiği ile ilgili olarak iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Bu yaklaşımlardan ilki olan “Teolojik Yaklaşım”a göre “din eğitimi”nin “din”i, temelde inanılan dinin eğitimidir. Dolayısıyla din eğitimi bilimi kavramı içinde yer alan ‘din’ ile mensup olunan ve eğitimi yapılan din kastedilmektedir. ⁵ Diğer bir yaklaşım olan “Bilimsel-Antropolojik Yaklaşım”a göre ise din eğitimi biliminin “din”i, bir dinin inanırı olma ve uygulamadaki dinin eğitimi değil, aksine “bilim” kavramı merkeze alınmakta ve bu yaklaşımda din, genel anlamıyla kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda Din Eğitimi bütün dinleri konu edinerek bunların eğitimlerini araştıran, hepsi

² Fatih Gör, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Merhamet Değeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 12.

³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Düşünce Kitapevi Yay. No:24, 1.Baskı, İstanbul 2008, ss. 69-70.

⁴ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay.1. Baskı, İstanbul 2003, s. 69.

⁵ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yay. 4. Baskı, Ankara 2010, s. 7.

için bilimsel bilgi üreten, ilke ve teoriler geliştiren bir bilim dalı⁶ olarak tanımlanmaktadır.⁷

Eğitim: Eğitimin ne ifade ettiğini ortaya koymak için yapılan en yaygın tanımlamaya göre eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.⁸ Bireyin doğumdan itibaren kabiliyet ve istidatlarına göre şekillenen eğitim süreci, bireyin sahip olduğu yetenekleri olumlu ve dengeli bir şekilde geliştiren, toplumun kalkınmasını hızlandıran, kültürel değerleri koruyan ve bu değerlerin devamını sağlayan faaliyetleri ifade etmektedir.⁹

Din Eğitimi: Din eğitimi ile ilgili olarak farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Bunlardan bir kısmı şöyledir; “Din Eğitimi bir bakıma çocuklar ve gençlerin, büyüklerin başta dinî ve ahlâkî olmak üzere kültürel sosyal dünyalarına uyumlu bir şekilde katılmaları ve oraya uyum sağlamaları ile meşgul olan bir bilimdir.”¹⁰ “Dünya ve ahirette insanı muazzez ve müşerref eden, alçaklıktan, sefillikten, cahillikten kurtarıp nur-ı marifet ve tarik-ı saâdete eriştiren ilim ve edeptir.”¹¹

Temelde insana, düşünceye, ahlâkî davranışlara, hürriyete ve kültürel mirasa saygılı bireyler yetiştirmeyi esas alan din eğitimi¹² toplumsal bir uzlaşımın ve işleyişin temelinde yer alan önemli bir unsurdur. Din eğitimi bireyin olgun bir insan olarak toplumda yerini almasını, kendi tabiatına, toplumun değerlerine ve evrensel gerçeklere uygun olarak yetiştirilmesini kendisine gaye olarak seçmiş bir bilimdir.¹³

Din eğitiminin, gündemine aldığı ve eğitimini gerçekleştirmek istediği kavramlar arasında ahlâk önemli bir yeri tutmaktadır. Sosyal alanla ilgili olarak ahlâkın kuvvetli veya zayıflığını toplumsal eğilimler belirlediğinden, ahlâkla ilgili meseleler din eğitimi açısından da önemlidir.¹⁴

Din eğitiminin sosyal alanla ilgili olarak amacının ferdin sosyalleşmesini sağlamak olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵ Temelde insana, düşünceye, ahlâkî davranışlara, hürriyete ve kültürel mirasa saygılı bireyler yetiştirmeye amaçlayan din

⁶ Tosun, *a.g.e.*, s. 8.

⁷ Tosun, *a.g.e.*, ss. 71-72.

⁸ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, 2. Baskı, Ankara 1975, s. 12.

⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 70.

¹⁰ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Ç.Ü. İlahiyat Fak. Yay. No: 1, Adana 1988, s. 52.

¹¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 52.

¹² Yavuz, *a.g.e.*, s. 78.

¹³ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁴ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, Gün Yay. 3. Baskı, Ankara 1997, s. 108.

¹⁵ Abbas Çelik, *Din Eğitimi*, Arı Sanat Yay. 2. Baskı, İstanbul2007, s. 46.

eğitiminde ahlâk ve ahlâkî değerler önemlidir. Çünkü sosyal hayatın düzeni için sadece yasalara uymak yetmez aynı zamanda toplumda yer edinmiş ortak değerlerin gücünden de yararlanmak gerekir.¹⁶ Bu bağlamda ahlâk, din eğitiminin ilgilendiği konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahlâk: Ahlâk Arapça'da "Seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen hulk (خلق) veya huluk (خلوق) kelimesinin çoğuludur.¹⁷ Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, manevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir.¹⁸

Ahlâk'ın kelime anlamına baktığımızda huy, mizaç, karakter ve alışkanlık gibi anlamlara geldiğini görmekteyiz. Kavramsal olarak ise akıl ve irade sahibi kimsenin hiçbir zorlama ve baskı altında kalmadan, isteyerek ve bilinçli olarak ortaya koyduğu davranışlardır.¹⁹

Ahlâk; "Umumi bir hayat tarzını", "Bir grup davranış kuralını" ve "Davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan fikri bir araştırmayı" ifade etmek üzere üç farklı şekilde kullanılır. Türkçede ise ahlâk, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütünü ifade eder.²⁰

Ahlâk, toplum tarafından genel kabul görmüş ve insanların uymaları zorunlu olan davranış kurallarıdır.²¹ Ahlâk insanın ruhuna yerleşen alışkanlıklardır. Bu alışkanlıkların güzel ahlâk olarak anlam kazanması onların iyi olmasına bağlıdır. Eğer ruha yerleşen alışkanlıklar kötü ise bunlar kötü ahlâk olarak ifade bulur.²²

Sonuç olarak ahlâk, insanın fitratına yerleşmiş, herhangi bir dış müdahale olmaksızın kişinin ortaya koyduğu davranışlardır. Bu davranışları gerçekleştirirken sahip olduğu niyette oldukça önemlidir. Ahlâkî özelliklerin insanın fitraten sahip oldukları ve sonradan elde ettikleri olarak ifade edilmesi mümkündür. Bu durum tanımlamalara da yansımaktadır. İnsan ahlâkî açıdan bireysel özelliklere sahip olsa da bu özelliklerin toplumla doğrudan ilgili olması diğer insanların da dikkate alınmasını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda insanı ve insanın sahip olduğu ahlâkî değerleri toplumdan

¹⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 71-72.

¹⁷ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁸ Mustafa Çağrı, *Ahlâk*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 2, Ankara 1989, ss. 1-9.

¹⁹ Ahmet Çağlayan, *Ahlâk Pusulası*, Dem Yay. 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 17.

²⁰ Yener Özen, "Etik mi? Ahlâk mı? Modernite mi? Medeniyet mi? (Değerler Eğitime Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Elâzığ 2011, Sayı 5, ss. 63-87, s. 68.

²¹ M. Zeki Aydın, *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Nobel Yay., Ankara 2003, s. 16.

²² Çağlayan, *a.g.e.*, s.17.

soyutlamak mümkün değildir. İnsanın toplumdaki bağımsız bir varlık olarak kabul edilmesi durumunda herhangi bir ahlâkî davranışı gündeme getirmek yersiz olacaktır. Dolayısıyla da ahlâkî davranışları sergilemesi beklenemeyecektir. Çünkü ahlâk toplum hayatının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal Ahlâk: Sosyal ahlâk, bir toplumda insanlar arasında aynı duygu, düşünce, tutum ve davranış birliğidir.²³ Dolayısıyla sosyal hayatta var olan ahlâkî değerleri ifade etmektedir. Terim olarak ise doğuştan gelen ve ahlâkın temelini oluşturan insanî vasıflarımızın kendini gösterdiği alanı ifade etmektedir.²⁴

Sosyal ahlâk kavramı olarak ahlâkî değerlerin sosyal boyutunu ifade etmektedir. Diğer bireyleri ilgilendiren ahlâkî değerler sosyal ahlâk kavramıyla ifade edilebilir. Sevgi ve Saygı, Hoşgörü/Birlikte Yaşama, Sorumluluk Bilinci, Doğruluk ve Güvenilirlik, Dostluk ve Samimiyet gibi güzel hasletlerin teşvik edilmesinin yanı sıra; engellenmeye çalışılan, kötü görülen Yalan ve İftira, Gıybet ve Dedikodu, Haksızlık ve Adaletsizlik, Bencillik ve Kıskançlık, Hırsızlık ve Rüşvet gibi hasletler de sosyal ahlâkın kapsamına girmektedir.²⁵

Sonuç olarak sosyal ahlâk toplumsal alanda, insanlar arası münasebetlerde riayet edilmesi gereken ve toplumsal kabul görmüş ahlâkî değerleri ifade eder. Ahlâkî değerler toplumsal hayatı kontrol ederek sosyal yaşantı için tehlikeli olan ne varsa onunla mücadele eden, toplumun selameti için bireyleri terbiye ve teşvik eden normlar dizisidir.

Din eğitimi, sosyal ahlâkın tesisi noktasında etkin bir konuma sahiptir. Çünkü din eğitimi, insanların yaşamına ahlâkî bir boyut kazandırmaktadır.²⁶ Dolayısıyla din eğitimi ile sosyal alanla ilgili olarak ahlâk ve sosyal ahlâk ilişkili kavramlardır. Bunların irdelenmesi ve kavramların ne ifade ettiği çalışmamızın devamında yapılacak tespitler noktasında bir anlam karmaşasına neden olmamak adına bu bölümde kısaca belirtilmiştir.

²³ Ali Akdoğan, *Sosyal Ahlak*, Pınar Yay. İstanbul 2011, s. 71.

²⁴ Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Ahlakı*, Bayraklı Yay. İstanbul 2011, s. 149.

²⁵ Mustafa Çağrı, *Anahatlarıyla İslâm Ahlakı*, Ensar Yay., 7. Baskı, İstanbul 2012, ss.27-28.

²⁶ Muhittin Okumuşlar, *Sosyalleşme Sürecinde Din Eğitimi*, Yediveren Yay., Konya 2013, s. 114.

BİRİNCİ BÖLÜM: AHLÂK VE DEĞERLER

1. AHLAK VE DEĞER EĞİTİMİ

Araştırmamızda esas aldığımız dönem itibari ile çocuklar gelişim dönemi olarak son çocukluk evresi yaşanmaktadır. Bu dönemde çocukların eğitim öğretim faaliyetlerine katılımıyla birlikte sosyal çevresinde yaşanan genişleme dolayısıyla çocuğun etrafındakilerle olumlu ilişkiler kurması beklenmektedir. Çünkü bu dönem çocuğun ahlâkî değerler ve vicdan anlayışının geliştiği dönemdir.²⁷

Eğitim sürecine dâhil olan bireylerin, okullardaki verilen eğitim üzerinden bir değişim geçirmesi, kazandırılmak istenen davranışların ve hedeflenen kazanımların gerçekleşme düzeyleri elbette önemli bir konudur. Ancak çalışmamızın sınırları açısından bu konuya girememekteyiz. Biz bir eğitim meselesi olarak ahlâk eğitimi ve ahlâkı oluşturan davranışları yönlendiren değer eğitimi üzerinde durmaya çalışacağız.

Eğitim, insanın zihnî, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerini, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi ve bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür.²⁸ Ahlâk eğitimi de bu çalışmalardan birisi olarak eğitimin temel meseleleri arasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Ahlâkın eğitimle ortak yönünü insanın düşünce, duygu ve davranışları oluşturur. İyi ve kötü'nün belirlenmesi ve bunların iyi olanlarının insanlara kazandırılması, kötü olanlarının ise ortadan kaldırılması için ahlâk, eğitim yolu ile insanlara ulaştırılabilmektedir.²⁹

Ahlâk Eğitimi: Ahlâk insanın insanca yaşama çabasına yardımcı olan ve insanlar arasındaki ilişkileri düzene koyan kurallar bütünüdür ve aynı zamanda toplumsal hayatın sağlıklı işleminde gerekli davranış şekillerini de içermektedir.³⁰

²⁷ Müge Akbağ, "Gelişim Psikolojisi Konularına Giriş: Kavramlar, İlkeler, Dönemler" Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, (ss. 23-72), s. 43.

²⁸ Hatice Aytemür Aykaç, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri (6, 7, 8. Sınıflar) Ahlak Öğrenme Alanının Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 40.

²⁹ Aytemür Aykaç, *a.g.t.*, s. 42.

³⁰ Yakup Keskin, "Din Eğitimi ve Değer Eğitimi İlişkisi", Ed. Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Dilmaç, *Değerler Bilançosu*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, (ss. 237-267), s. 240.

Ahlâk eğitiminde, çocukların tabiatına uygun olarak gelişen süreç dikkate alınarak, çocukta ortaya çıkan güce göre yani gelişim itibari ile sahip olduğu özellikler dikkate alınarak bir eğitim süreci takip edilmelidir.³¹

Ahlâk eğitimi, insanın fitraten sahip olduğu bir takım nefsanî melekelerin yanında sonradan elde ettiği, eğitim, telkin ve tabiatla uyularak ortaya çıkacak davranış şekillerini bireye kazandırmaktadır.³² Eğer ahlâk eğitimi ihmal edilecek olursa insanın doğuştan sahip olduğu öfke, zevk, hırçınlık, açgözlülük ve benzeri kötü huylar eğer eğitim ile düzeltilmez ise çocuk fitraten sahip olduğu bu özelliklere göre şekillenerek büyümekte ve bu hal üzere ömür boyu devam edebilmektedir.³³

Ahlâk eğitimi, bireyinde değişen şartlara rağmen, gözetilme ve cezalandırma ihtimalinin düşük olduğu zamanlarda yani her şart ve durumda, ahlâkî kurallara bağlılığı sürdürerek, dürüst ve tutarlı olmayı sağlayan; her davranışın doğru yönünü kestirmeyi ve davranıştan ortaya çıkacak sonuçları da önceden görme yeteneği olan ahlâkî karakter oluşturma sürecidir.³⁴ Bu süreç ile bireyden; toplumda kabul gören ahlâk kurallarını öğrenmesi ve benimsemesi, kendine ve diğer insanlara değer vermesi, iyi ve kötü arasındaki ayrımı yapacak bilince ulaşması, iradesini güçlendirmesi, ahlâkî eksikliklerden, hayâsızlık, nefret, umutsuzluk gibi olumsuz duygulardan kurtulması beklenmektedir.³⁵

Ahlâk gelişimi doğru ve yanlışın belirlenmesinde geçerli olan prensip ve ilkelerin gelişimini ifade eder. Bu gelişimin bilişsel boyutu, neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen sosyal normların anlaşılmasını ve bunlarla ilgili bilgilerin kazanılmasını, davranışsal boyut ahlâk kurallarına uyan ya da ters düşen davranışların belirlenmesini ve duygusal boyut ise davranışlarımız hakkındaki duygularımızı ifade eder.³⁶

Bilinçli ve etkili bir ahlâk öğretimi ancak çocuğun gelişim evreleri dikkate alınıp, öğrenme kuramlarından faydalanarak, konulara uygun öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılabilir. Ahlâk öğretimi, değerlere, tutumlara ve kişiliğe hitap

³¹ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, Sadeleştiren Murat Demirkol, Fecr Yay. Ankara 2016, s.328.

³² Ahmed Hamdi Akseki, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı*, Sadeleştiren Ali Arslan Aydın, Nur Yay. 3. Baskı, Ankara 1979, s. 30.

³³ İbn Miskeveyh, *Ahlak Eğitimi*, Çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 55.

³⁴ Keskin, *a.g.b.*, ss. 241-242.

³⁵ Aytemür Aykaç, *a.g.t.*, s. 46.

³⁶ Hatice Yalçın, *Çocuk Gelişimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Karaman 2010, s. 253.

ettiği için bilişsel alanın bilgi, kavrama, analiz gibi basamaklarından ziyade, duyuşsal alanın, değer verme, örgütlenme ve kişilik haline getirme gibi süreçleriyle alakalıdır. Zira bu noktada öğrenilen bilgilerin davranışa dönüştürülebilmesi ahlâk eğitimine önem kazandırmaktadır.³⁷

Ahlâk eğitimi bağlamında eğitimin kişinin davranışlarını istenen ve toplum tarafından beğenilen ve değer taşıyan yöne doğru yöneltme ve böylece onu bedensel, zihinsel, duyuşsal ve ahlâkî yönlerden geliştirme sürecini³⁸ kapsamı dolayısıyla önemli olduğunu hatırlatmak gerekmektedir.

İnsan gelişimine ait her dönemin kendi özgü nitelikleri olması dolayısıyla ahlâk eğitimini de bu gelişim dönemlerine uygun olarak gerçekleştirmek gerekmektedir. Örneğin araştırmamızın merkezinde yer alan ilköğretim döneminde gerçekleştirilen ahlâk eğitiminin genel özelliğine baktığımızda bilim değil güzele, sanata, özgür iradeye, iyiliğe, erdeme doğru bir yöneltme amacı taşımaktadır.³⁹

Değer Eğitimi: Değerler eğitimi manevi, ahlâkî ve kültürel gelişim; karakter eğitimi; fazilet eğitimi ile kişisel alışkanlık ve yetenekleri geliştirme gibi birçok terimle yakından ilgilidir.⁴⁰ Ancak biz bunlara girmeden değer ve değer eğitimi kısaca ifade etmeye çalışacağız.

Değer kavram olarak sözlükte “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” ifade etmektedir.⁴¹ Terim olarak ise bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılığı ifade eder. Bu değerlerin, insani, ahlâkî, kültürel, ruhsal, toplumsal ve evrensel boyutlarda oluşabilen duyarlılıkların özümsemesi ve benimsenmesi süreci ise değerler eğitiminin temelini oluşturur.⁴² Bu bağlamda değeri kısaca bireyin çevresiyle

³⁷ Cebeci, *a.g.t.*, s. 35.

³⁸ Umut Kaya, *Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlıda Ahlak Eğitimi*, Dem Yay. 2013 İstanbul, s. 23.

³⁹ Çağlayan, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁰ Kaymakcan, Meydan, *a.g.e.*, s. 142.

⁴¹ *Türk Dil Kurumu*, “Değer”, 2017,

Kaynak: www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.599de38623f3d.39668218, Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2017).

⁴² Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yay. 3. Baskı, Ankara 2014, s. 17.

etkileşimi sonucunda içselleştirip davranışlarını yönlendirdiği standartlar⁴³ olarak ifade etmek mümkündür.

Değer eğitimi bireyin birtakım değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kanması ve yeni değerler benimsemesi; elde ettiği bu tecrübeyi kişiliğinin temel vasfı haline dönüştürmesi ve davranışlarına yansımaları olarak ifade etmek mümkündür.⁴⁴ Değerlerin açık ve bilinçli bir şekilde öğretilme süreci olan değer eğitimi, bireyin doğrudan veya dolaylı olarak değerler hakkındaki anlayış, kavrayış ve bilgisini geliştirerek hem bireysel hem de toplumsal olarak uygun davranışlar sergileyebilmesi için gerekli olan bilgi ve becerileri içselleştirme faaliyetidir.⁴⁵

Kısaca ifade etmek gerekirse değer eğitimi, toplum tarafından benimsenen değerlerin bireylere kazandırılması ve bireylerin bu değerleri içselleştirerek davranışa dönüştürmesidir. Ahlâkî davranışlar açısından ise kuşkusuz önemli bir mesele olan değerlerin, eğitimin bir parçası olarak müfredatta yer alması ve bu değerlerin toplumu oluşturan her bir birey tarafından kişilik haline dönüştürülmesi önemli bir konudur. Ahlâkî değerlerin veya ahlâkî davranışların nasıl öğretildiği konusuna geçmeden önce, daha önce de değindiğimiz üzere insan gelişimine uygun bir eğitim sürecinin planlanması gerekmektedir. Bu süreç ise gelişim kuramlarını dikkate alarak hazırlanacak bir müfredat ile sağlıklı bir şekilde ilerleyebileceğinden, çalışmamızın bu bölümünde ahlâk gelişiminin ne ifade ettiğine ve ahlâk gelişimi ile ilgili geliştirilen kuramlara kısaca yer vereceğiz.

2. AHLÂK GELİŞİMİ

Kişilik gelişiminin önemli bir ögesi olarak ahlâk gelişimi, çocuğun toplumsallaşma sürecinde iyi ve kötü konusunda bir bilinç geliştirmesi olarak ifade edilmektedir.⁴⁶ Bireyin içinde bulunduğu toplumun bütün değerlerine olduğu gibi uymasının aksine topluma etkin bir uyum sağlamasını, kendi değerler sistemini oluşturma sürecidir.⁴⁷

Bir kişinin sahip olduğu ahlâkî inançlarının değişmesini ifade eden ahlâk gelişimi, aynı zamanda bireyin ahlâkî açıdan sahip olduğu inanç ve davranış şekillerinin

⁴³ Recep Kaymakcan, Hasan Meydan, *Ahlak, Değerler ve Eğitimi*, Dem Yay., İstanbul 2014, s. 24.

⁴⁴ Yaman, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁵ Keskin, *a.g.b.*, s. 241.

⁴⁶ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme (Eğitim Psikolojisi)*, Nobel Yay., 6. Baskı, Ankara 1999, s. 87.

⁴⁷ Yalçın, *a.g.e.*, s. 253.

olgunlaşmasını ifade etmektedir.⁴⁸ Bu olgunlaşma süreci ise bireylerde var olan değerler sisteminin, gelişimsel olarak ortaya çıkmasıdır.⁴⁹ Bu süreç birey için kültürel kurallara uyum sağlamak ve aynı zamanda doğru davranışları değerlendirip ayırt etmek için kendisine yol gösterecek ilkeleri edinmeyi ifade etmektedir ve bu sürecin bilişsel, davranışsal ve duygusal olmak üzere üç boyutu vardır.⁵⁰ Ahlâk gelişimi ile ilgili olarak önemli bir mesele olan bu dönemlerin iyi anlaşılması ve bu doğrultuda bir eğitim sürecinin belirlenmesi, ahlâk gelişimi açısından oldukça hayati bir meseledir. Uygun dönemde uygun davranış şekillerini bireylere kazandırılması açısından belirli bir sisteme ihtiyaç vardır. Bundan dolayı çalışmamızın bu bölümünde teorik bir yaklaşım ve bakış açısı kazanma adına ahlâk gelişiminin boyutları ve özellikleri ile ilgili geliştirilen kuramlar üzerinde durulacaktır.

3. AHLÂK GELİŞİMİ KURAMLARI

İnsan zihni ve davranışlarının eğitim öğretim süreçleriyle ilişkili olarak incelenmesi eğitim psikolojisinin sorumluluk alanıdır ve neyin, nasıl ve ne zaman yapılması gerektiğini araştırmaktadır.⁵¹

Eğitim psikolojisinin bulguları sayesinde öğrencileri daha iyi anlama ve onlara daha iyi rehberlik yapma imkânı bulan öğretmenler, çocuğun değerler sistemini en iyi ne şekilde oluşturabileceğini fark edebilmektedir.⁵²

Eğitim psikolojisi, ders programlarının uygulanması, öğretimde karşılaşılan güçlüklerin teşhisi ve çözümlenmesi, öğrenci başarısının değerlendirilmesi gibi konuları irdelemekte ve bireyin öğrenme, gelişim ile ilgili meselelerdeki durumunu tespit etmeye çalışmaktadır.⁵³

İnsan gelişimi, ölüm anına kadar devam etmektedir. Bedensel, zihinsel, duygusal ve hareketsel olarak kendini gösteren gelişme, birbirini etkileyerek ilerleyen bir süreçtir.⁵⁴ Her bir gelişim döneminin kendine özgü karakteristikleri ve dönem içinde başarılması

⁴⁸ Ayşe Aypay, “Ahlak (Törel) Gelişimi”, Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, ss. 147-175., s. 150.

⁴⁹ Münire Erden, Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yay., 19. Baskı, Ankara 2011, s. 109.

⁵⁰ Ayla Akbaş, “Kişilik, Sosyal, Duygusal ve Ahlak Gelişimi”, Ed. Kurtman Ersanlı, Ersin Uzman, *Eğitim Psikolojisi*, Lisans Yay., İstanbul 2007, ss. 91-143., s. 131.

⁵¹ Selçuk, *a.g.e.*, ss. 5-6.

⁵² Selçuk, *a.g.e.*, s. 7.

⁵³ Selçuk, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁴ Yalçın, *a.g.e.*, s. 13.

gereken gelişimsel görevler vardır.⁵⁵ Gelişim psikolojisi bu dönemleri incelemekte, bireylerin hayatları boyunca geçirdikleri her türlü değişimi ve bireyler arasındaki gelişimsel farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktadır.⁵⁶ Çünkü çocuğun içinde bulunduğu dönemin özelliklerinin bilinmesi ve aynı yaş grubundaki çocuklar arasında bireysel farklılıklar olabileceğini göz önünde bulundurmak,⁵⁷ eğitimin sıhhati açısından önem arz etmektedir.

Öğrencinin öğrenmeyi gerçekleştirebilmesi için öncelikle fiziksel olarak hazır ve gerçekleşmesi beklenen davranış için alt yapıya yani bilgiye sahip olması gerekmektedir.⁵⁸ Ebeveyn ve eğitimcilerin çocuklardan beklentilerinin gerçekçi olması gerekmektedir.⁵⁹ Çünkü çocukları zihinsel gelişim düzeyi itibariyle anlamayacağı bilgiler edinmeye zorlamak veya kolaylıkla anlayabileceği bir meseleyi defalarca tekrar ederek öğrenmeyi sıkıcı hale getirmektedir.⁶⁰

Çocukların davranışlarının tek bir nedene bağlanması yerine alınabilecek önlemler üzerinde duran eğitim psikolojisi, her gelişim döneminin farklı ihtiyaçları olduğu ve çocukların sağlıklı ve istenen bir biçimde gelişebilmeleri için bu ihtiyaçların karşılanması gerektiği konusunda yetişkinleri yönlendirmektedir.⁶¹

Özetle eğitim psikolojisi bireyin hangi dönemde hangi bilgiyi öğrenebileceğini ve davranış haline dönüştürebileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Yine yaşanabilecek olumsuzlukları önlemek ve öğretici konumundaki kişilere yol göstermek amacıyla veriler üretmektedir.

Eğitim sistemleri ve bu sistemlerin bir parçası olarak geliştirilen öğretim programlarında belirli bir sistem ve aşamalılık olması gerekmektedir. İnsan doğasının her dönemin kendine has özellikleri vardır. Eğitim de doğası gereği karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu dönemin özelliklerinin bilinmesi ve bu özelliklerine göre de öğretim programının aşamalarının belirlenmesi gerekmektedir.

Bir eğitim konusu olarak sosyal ahlâkın tesisi noktasında da Ahlâk gelişimi kuramlarına değinmek gerekmektedir. Ahlâk gelişimi kuramları, bilişsel gelişime paralel

⁵⁵ Akbağ, *a.g.b.*, s. 41.

⁵⁶ Selçuk, *a.g.e.*, s. 15.

⁵⁷ Yalçın, *a.g.e.*, s. 14.

⁵⁸ Selçuk, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁰ Selçuk, *a.g.e.*, s. 15.

⁶¹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 14.

olarak gelişen ve ahlâk gelişimini etkileyen, fiziksel ve zihinsel gelişim dönemlerini ve bu dönemlere dair özellikleri belirlemeye çalışmaktadır. Her bir kuram, kendi içerisinde bir sistemi barındırmaktadır. Bizim burada yer vereceğimiz kuramlar hem kendi içerisinde hem de kuramlar arası bağlantılıdır ve bir kısmı da kendisinden önceki kuramı geliştirici nitelikte olmasından dolayı tercih edilmiştir.

Ahlâk gelişimi ile ilgili olarak en çok kabul gören ve kullanılan ve aynı zamanda geliştirilen diğer kuramlar içinde bir dayanak ve çıkış noktası oluşturan kuramlardan Psikanalitik kuram, sosyal bilişsel öğrenme kuramı ve bilişsel öğrenme kuramı üzerinde durulmaktadır.

3.1. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik teoriler, ihtiyaç merkezli bir yapıya sahiptir. Gelişim düzeyleri, işlevleri açısından farklılık gösterdiğinden bu gelişim ilerlemelidir. Ancak gelişim düzeyleri çocukların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaları ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çocuklar her biri diğerinden farklı evrelerden geçerek, ihtiyaçlarını karşılamak için çevre ile iletişime geçmekte ve bu sayede de kişiliklerini oluşturmaktadır.⁶²

Psikanalitik kuramın önde gelen iki ismi Sigmund Freud ve Erik Erikson'dur. Teorinin temel görüşleri bu iki kişinin fikirleri üzerine inşa edilmiştir.⁶³

3.1.1. Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Sigmund Freud (D. 1856 Ö.1939), kişilik yapısını üç ana sisteme ayırmıştır. Bunlar id, ego ve süperego'dur. Davranışlar bu sistemlerin etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁴ Freud, ahlâk ve kişilik gelişimini, duygusal, güdüsel bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bu süreci id, ego ve süper ego arasındaki ilişkinin dengesine bağlamaktadır.⁶⁵

Freud'un kişiliği açıklamak için kullandığı id, ego ve süper ego kavramları ile ilgili olarak yapılan açıklamalar kısaca şu şekildedir;

⁶² Dale H. Schunk, *Öğrenme Teorileri (Eğitimsel Bir Bakışla)*, Kerem Celasun, "Gelişim ve Ahlak", Çev. Ed. Muzaffer Şahin, Nobel Yay. 2. Baskı, İstanbul 2011, ss. 324-365., s. 333.

⁶³ Akbaş, *a.g.b.*, ss. 96-98.

⁶⁴ Akbaş, *a.g.b.*, ss. 96-98.

⁶⁵ Hacer Uysal, *Ahlak Gelişimi ve Din*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2010, s. 38.

İd (alt benlik): İçgüdüler gibi kalıtımla gelen bütün dürtü ve arzuları kapsar.⁶⁶ Kişiliğin temel sistemidir ve yeni doğan çocukta olan kişiliğin en ilkel kısmını oluşturur. Bir bakıma kişiliği oluşturan doğal yapıdır.⁶⁷ İd, aynı zamanda ego ve süper ego'nun gelişim kaynağıdır. Temel biyolojik dürtülerden -yeme içme, acıdan kaçınma gibi- oluşmaktadır ve bu biyolojik dürtülerin hemen tatmin olmasını isteyen, küçük bir çocuk gibi haz ilkesi ile çalışan ve acıdan kaçınmayı, haz elde etmeyi hedefleyen bir özelliğe sahiptir.⁶⁸ Her zaman zevk peşinde koşan dürtüsel bir unsurdur⁶⁹ ve bunu yaparken dış dünya ile bağlantısı yoktur, zaman ve mekân kavramı tanımaz.⁷⁰ Kişiliğin doğuştan var olan mantıksız, bilinçsiz, hırslı ve benci yönüdür.⁷¹ İçgüdüsel ve bilinçsiz davranışların kaynağı durumundandır.⁷²

İd, kişinin bilinçaltını ifade etmektedir. Bu bilinçaltı düzey, insanın sahip olduğu güdülerin toplamıdır. Bu alan, cinsellik ve saldırganlık güdülerinden oluşmaktadır. İd, bu güdülerin doyurulmasını isteyen bir yapıya sahiptir. İd'de biriken ve organizmanın gerilimini artıran enerjiyi boşaltma eğilimine "id'in haz ilkesi" denmektedir.⁷³

Ego (benlik): İd'i denetim altında tutmaya çalışan ego⁷⁴, kişiliğin mantıklı düşünme ve gerçekçi değerlendirmeler yapabilme özelliğidir.⁷⁵ Kişiliğin yürütme organıdır ve içgüdülerin nasıl tatmin edileceğine karar verir. İd'e bağımlı olarak hareket eder ve id ve süperego'nun çatışan isteklerini uzlaştırmaya çalışır.⁷⁶ Dış dünyanın gerçeklerini dikkate alarak çalışan ego, kişiliği yöneten, kontrol eden ve düzenleyen bir 'yönetici'dir. Dürtülerin gereksinimleri ve dış dünyanın beklentileri arasında arabuluculuk görevini üstlenen ego, bilinci kontrol eder ve bilince sansür uygulayarak gerçekçi ve mantıklı düşünceler üretip uygular. Ego, zekâ ve mantığın kaynağıdır.⁷⁷

⁶⁶ Selçuk, *a.g.e.*, s. 41.

⁶⁷ Akbaş, *a.g.b.*, ss. 96-98.

⁶⁸ Uysal, *a.g.t.*, s. 38.

⁶⁹ Esmâ Arslan Parlak, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Müfredatında Ahlak ve Değerler Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 21.

⁷⁰ Jale Eldeleklioğlu, "Kişilik Gelişimi" Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, ss. 121-146, s. 125.

⁷¹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 274.

⁷² Akbaş, *a.g.b.*, ss. 96-98.

⁷³ Seda Gölcük, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Düzeyi İle Ahlak Gelişimi Arasındaki İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s. 14.

⁷⁴ Mehmet Ali Çakır, "Eğitimin Psikolojik Temelleri", Ed. Kadir Keskinliç, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem A Yay., 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 155-186, s. 165.

⁷⁵ Selçuk, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁶ Selçuk, *a.g.e.*, s. 41.

⁷⁷ Uysal, *a.g.t.*, s. 38.

Süperego (üst-benlik): Kişiliğin sonradan geliştirilen kısmıdır ve kişiliğin ahlâkî yönünü oluşturur.⁷⁸ Kişiliğin bu bölümü bireye ailesi ve toplum tarafından aktarılan değerleri, ahlâkî kuralları ve gelenekleri temsil eder.⁷⁹ Süperego anne-baba tarafından verilen ödül ve ceza doğrultusunda gelişir ve bu durum çocuğun davranışlarını annenin ve babanın davranışlarına göre düzenlemesini ve böylece çocuğun anne-babanın sahip olduğu değerleri ve toplumsal kuralları zamanla içselleştirmesini sağlar.⁸⁰ Dolayısıyla süperego davranışların her zaman toplumsal kurallara uygun olmasına, insanın topluma uyumunu sağlamaya ve kişi davranışlarının toplum tarafından kabul edilebilirliğine çabalar. Süperego, id'den gelen kabul edilemeyecek dürtüleri bastırıp, egoyu ahlâkî amaçlara yöneltmeye çalışır ve bunları yaparak kişiliğin kusursuz olmaya çalışan yönünü oluşturur. Süperego'nun bir kısmı bilinçte bir kısmı da bilinçaltında bulunur. Süperego'nun isteği bir davranışın gerçekleşmesinde ağır basarsa kişi suçluluk hisseder. Bundan dolayı da ego'yu gerçekçi amaçlar yerine ahlâkî amaçlara yönlendirir ve ego'yu mükemmellik için zorlar.⁸¹

Çocukluk döneminde, çocuğun büyükleri ile olan etkileşimi sonucu gelişen süperego, vicdan ve ideal benliği içerir. Vicdan suçluluk duygusu ile bireyin toplumda kabul görmeyen davranışlarını engellerken ideal benlik ise toplumun değerlerine uygun davranan bireyi gurur ve kıvanç hissiyle ödüllendirir. Freud, Psikanalitik yaklaşım bağlamında ahlâkî yargı ve standartların fallik döneminin sonuna doğru babayla özdeşleşme sonucunda ortaya çıktığını dolayısıyla ahlâkî gelişimin süperego'nun gelişimi ile alakalı olduğunu söylemektedir. Çünkü Süperego, insanın anne-babasına bağlı olduğu uzun çocukluk dönemi arkasında bir iz bırakmakta ve bu iz çocuğun kişiliğinde anne-baba etkisini devamlı kılmaktadır.⁸²

Freud, kişilik gelişimine paralel olarak ilerleyen ahlâk gelişiminin, insanların gelecekteki kişilik yapılarını oluşturan bazı psikoseksüel dönemlerden geçtiğini savunur. Bir evredeki biyolojik ve psikolojik ihtiyaçların karşılanmaması durumunda sonraki evredeki gelişim zarar görebilmektedir. Freud, davranışların cinsellik ve saldırganlık gibi dürtülerle toplumsal engeller arasındaki çatışmadan kaynaklandığını belirtir. Freud, gelişimi, mevcut ruhsal durumun ve rahatsızlıkların kökeni olan çocukluk dönemlerine

⁷⁸ Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 125.

⁷⁹ Selçuk, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁰ Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 125.

⁸¹ Çakır, *a.g.b.*, s. 166; Akbaş, *a.g.b.*, s. 99; Selçuk, *a.g.e.*, s. 41; Uysal, *a.g.t.*, s. 39.

⁸² Gölcük, *a.g.t.*, s. 15; Uysal, *a.g.t.*, s. 39.

dayandırarak açıklamaktadır. Çocukluktaki psikolojik ve cinsel gelişim, birbiri üzerine kurulan ve bir önceki dönemde kazanılan davranışları da özümseyen beş dönemde tamamlanır.⁸³ Bu dönemler:

1. Oral Dönem (0-18 ay): Oral kelimesi Latince’de ağız anlamına gelmektedir. Çocuğun doğumundan 18. ayın sonuna kadar olan dönemi kapsar. Gelişimin ilk basamağını oluşturan bu dönemde ağız bölgesi haz kaynağıdır, emme, kemirme ve çiğneme gibi ağız bölgesiyle yapılan eylemler çocuğun beslenme ihtiyacını karşılarken diğer taraftan da oto erotizm duygularını doyurur. Bu dönemde yaşanacak herhangi bir doyumsuzluk veya aşırı doyum bireyin ileriki yaşlarında kişilik problemlerine sebep olabilmektedir. İnsanda varolan yıkıcı eğilimlerin ilk belirtilerinin ortaya çıktığı bu dönemde, içki, yemek, sigara, uyuşturucu alışkanlığı dönem içerisinde gerçekleşen takıntılar sonucu oluşmaktadır. Bu dönemi sağlıklı tamamlayamayan birey, yaşamı boyunca oral ihtiyaçlarını karşılamak için çalışacaktır. Ve kişilik bozukluğunun göstergesi olan davranışları sergileyeceklerdir.⁸⁴

2. Anal dönem (18 ay-3 yaş): Bu dönemde çocuğun haz bölgesi anüs ve rectuma’dır. Bağırsakların hareketi rahatlık ve haz verir. Çocuk bu dönemde olgunlaşma sonucu anüs kaslarını kullanarak dışkısını tutmayı ve tuvalet eğitimi sonucu kendisini denetlemeyi, anne tarafından konulan kurallara uymayı öğrenir. Bu dönem aynı zamanda çocuğun bağımsız hareket etmeye başlamak istediği bir dönemdir. Bundan dolayı annenin katı disiplin kuralları ve baskıcı davranışları çocuğun bağımsızlık duygularını zedeleyebilir. Annenin bu katı ve baskıcı tutumu ileride çocuğun dik kafalı olma, kırgınlık nöbetleri gösterme, dağınık ve kayıtsız olma gibi davranış bozuklukları göstermesine neden olabilmektedir. Buna karşı teşvik edici bir tuvalet eğitimi ise çocuğun ileride cömert olma, yaratıcı ve üretici düşünme gibi olumlu davranışlar geliştirmesine imkân sağlayabilmektedir. Bu dönem tuvalet eğitimi ile sembolize edilse de gerçekte ikili ilişkileri öğrendiği ve bedeni üzerindeki denetimi en yoğun yaşadığı dönemdir. Dolayısıyla çocuğun bedeninin kontrolünü elinde tutma savaşı verdiği bir dönemdir ve ihtiyaçları sağlıklı bir şekilde karşılanan bebek güven duygusu kazanır. Bu dönemde yaşanan deneyimler çocuğun kişiliğini olumlu etkileyebilmektedir.⁸⁵

⁸³ Akbaş, *a.g.b.*, s. 99; Gölcük, *a.g.t.*, s. 15; Selçuk, *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁴ Çakır, *a.g.b.*, s. 166; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 127; Akbaş, *a.g.b.*, s. 99; Selçuk, *a.g.e.*, s.45;

⁸⁵ Arslan Parlak, *a.g.t.*, s. 22; Yalçın, *a.g.e.*, s. 276; Selçuk, *a.g.e.*, s.45; Çakır, *a.g.b.*, s. 166; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 127.

3. Fallik Dönem (3-6 yaş): Bu dönemde, çocuğun cinsel kimliği gelişmeye başlamakta ve çocuktaki ilgi genital bölgeye yönelmektedir. Dönem içerisinde çocuk için, karşı cinsten olan ebeveyn daha sevimlidir. Bu dönem erkekler için oedipus ve kızlar için ise elektra kompleksi kavramları ile tanınır. Çocuk karşı cinsten olan ebeveyne cinsel bir yakınlık hisseder ve bu durumu hemcinsi olan ebeveynden saklamak için farkında olmadan onu taklit etmeye ve ona hoş görünmeye çalışır. Bu özdeşim neticesinde anne veya babanın özelliklerini benimsemesi ve bunların çocuğun kişiliğinin bir parçası haline gelmesi sonucu çocuk toplumun cinsel rollerini ve ahlâkî değerlerini kazanmış olur.⁸⁶

4. Latant (Gizil) Dönem (6-12 yaş): Gizil bir dönem olarak da adlandırılan bu dönemde cinsel ilgi gizli hale gelmiş ve azalmıştır. Libido vücudun belli bir bölgesi üzerine odaklanmamış dönem boyunca id'in istekleri geçici olarak bastırılmış, saldırganlık dürtüleri ve cinsel çatışmalar en aza inmiştir. Çünkü çocuk bu dönemde okula başladığı için ilgisi daha çok öğrenmeye, yeni şeyleri araştırmaya, çevreyi tanımaya, oyuna ve yeni insanlarla ilişki kurmaya yönelmektedir. Dolayısıyla çocuk için bu dönemde aynı cins ebeveyn ve diğer yetişkinlerle özdeşleşme önem kazanmaktadır.⁸⁷

Birey için bu dönem, kendini, kendi cinsinden ve karşı cinsten olan bireyleri tanımaya devam ettiği ve sosyal, cinsel rollerin pekiştirilmeye başladığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir.⁸⁸

Bu dönemin sağlıklı bir şekilde geçirilmemesi yani öğrenmeye ve hayata dair bazı becerilerin kazanılamaması durumunda bu durum ileriki dönemde çeşitli kişilik problemlerine neden olabilmektedir. Çocuk içsel dürtülerinin denetimini sağlayamadığında enerjisini yanlış yöne kanalize etmekte veya dürtülerini aşırı denetim altına alarak kişiliğinin gelişimini engelleyerek obsesif (takıntılı) bir karakter yapısına sahip olabilmektedir.⁸⁹

5. Genital Dönem (12 yaş ve sonrası): Bu dönem erinlik ve ergenlik sürecini içine alan bir dönemdir. Bir önceki dönemde azalmış gibi görünen cinsel dürtüler fizyolojik yapıdaki değişimler neticesinde yeniden gün yüzüne çıkar. Hormonal gelişim ile birlikte hızlı büyüme, libidoyu yeniden genital bölgeye yöneltir. Bu dönemde yeniden ortaya çıkan cinsel dürtülerin neden olduğu çatışmaların kaynağı, ergenlerin geleneksel

⁸⁶ Çakır, *a.g.b.*, ss. 166-167; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 128; Akbaş, *a.g.b.*, s. 100, Yalçın, *a.g.e.*, s. 277.

⁸⁷ Selçuk, *a.g.e.*, s. 46; Akbaş, *a.g.b.*, s. 101; Çakır, *a.g.b.*, s. 167; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 128.

⁸⁸ Akbaş, *a.g.b.*, s. 101.

⁸⁹ Selçuki *a.g.e.*, s. 46; Eldeleklioğlu *a.g.b.*, s. 128.

toplum tarafından bastırılan cinsel dürtüleridir. Bu dönemde arkadaş ilişkileri daha da gelişir ve karşı cinsten arkadaşlar da çocuğun yaşamına girmeye başlar. Yine bu dönem karşı cinse olan ilginin arttığı, gelecek kurma düşünce ve planlarının ağırlık kazandığı bir dönemdir.⁹⁰

Akran kültürü, hızlı büyüme, cinsel kimlik ve cinsel uyarılma, kimlik krizi dönemin karakteristiğidir. Duygular bastırılmaz ve ego tarafından kullanılır. Bu dönemin sağlıklı bir şekilde atlatılması için ergenin anne-baba'dan bağımsız olarak akranları ile sağlıklı ilişkiler kurmayı öğrenebilmesi, yaşamıyla ilgili gerçekçi amaçlar edinmesi ve meslek seçimi yapması gerekmektedir. Çünkü bu dönemdeki genç toplumsal değerleri reddetme veya benimseme arasında çelişkili düşüncelerle boğuşmaktadır. Dolayısıyla bağımlı veya bağımsız bir kişiliği geliştirmesinde bu dönemde yaşayacağı tecrübeler ve alacağı kararlar etili olabilmektedir.⁹¹

3.1.2. Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Erikson, Freud tarafından psikanalist olarak eğitilmiştir. Ancak, Freud'dan etkilenmekle birlikte gelişimi çekirdek ailenin dışına taşımış ve yaşlılığa kadar genişleterek hayat boyu devam eden bir süreç olarak değerlendirip ilk çocukluk döneminin kişiliği belirlediğini reddetmiştir.⁹²

Erikson, Freud'un psikoseksüel gelişim teorisini, psikososyal kuram adı altında yeniden incelemiş ve bu gelişimi "insanın sekiz evresi" adı ile ele alarak her evrede benliğin karşılaştığı bir olumlu benlik bir de bunun karşısını belirtmiştir. Birbirinden kesin sınırlarla ayrılmamakla birlikte her dönemin kendine özgü özellikleri, çatışmaları ve krizleri vardır. Bu evreler adını, her evreye özgü psikososyal bunalıma verilen tanımlardan almaktadır.⁹³

Erikson'un kuramına göre bireyin çevresindeki kişiler, kültür ve çevresel etkenler bireyin kişilik gelişiminde çok önemli bir oynamaktadır. Yine kişilik gelişiminde

⁹⁰ Yalçın, *a.g.e.*, s. 279; Akbaş, *a.g.b.*, s. 101; Selçuk, *a.g.e.*, s. 46; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 129; Çakır, *a.g.b.*, s. 167.

⁹¹ Selçuk, *a.g.e.*, s. 47; Akbaş, *a.g.b.*, s. 101; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 129.

⁹² Robert H. Slavin, *Eğitim Psikolojisi*, Nilüfer Özabacı, "Sosyal, Ahlâkî ve Duygusal Gelişim", Çev. Ed. Galip Yüksel, Nobel Akademik Yay. 10. Baskı Çevirisi, Ankara 2012, ss. 52-77., s. 54; Celasun, *a.g.b.*, s. 333; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 129.

⁹³ Akbaş, *a.g.b.*, s. 101; Çakır, *a.g.b.*, s. 168; *A.g.b.*, s. 168.

sosyal çevre ve okulun yanı sıra bireyin doğuştan getirdiği özelliklerin de önemi vurgulanmaktadır.⁹⁴

İster tamamlansın ister tamamlanmasın herkesin yaşayacağı bu birbiriyle bağlantılı olarak ilerleyen gelişim aşamaları, içerisinde başarılması gereken görevler ve halledilmesi gereken karmaşalar barındırmaktadır. Sonraki dönemlerin başarılı olarak atlatılabilmesi önceki dönemlerin karmaşalarının nasıl çözümleneceğine bağlıdır.⁹⁵

Erikson insan gelişimini sekiz döneme ayırmıştır. Bu dönemler:

1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-18 ay): Freud'un oral döneminin karşılığı olan bu dönem bazı özelliklere sahip ilk benlik duygularının temelini atıldığı, anne-çocuk ilişkisine dayanan bir ilk bebeklik dönemidir.⁹⁶

Bu dönemde çocuk tüm duyu organları ve sindirim sistemi ile dışarıdan gelen uyarıcıları ve besinleri almaya çalışır. Bu ihtiyacını gideren kişi ise dış dünyayı temsil eden annedir. Annenin çocuğunu beslemesi, altını kirlettiğinde temizlemesi ve diğer ihtiyaçlarını karşılaması, tüm bunları düzenli yaparken bir taraftan da çocuğuna dokunması, sevgi vermesi çocukta anneye dolayısıyla da dış dünyaya karşı bir temel güven duygusunun gelişmesine neden olur. Yine Erikson, ana babanın dinî inancı vasıtasıyla kazandıkları iç güvenlik duygusunun çocuğa geçtiğini ve bu duygunun bebeğin dünyanın güvenilir bir yer olduğunu sezmesine yardımcı olduğunu düşünür.⁹⁷

Erikson, temel güveni, birinin başkalarına duyduğu temel güven, kendine duyduğu temel güven olarak ifade eder. Bu bağlamda bebeklik döneminin amacı yaşamdaki temel güveni geliştirmektir. Çocukta sosyal güvenin ilk belirtisi bebeğin beslenmesinin rahat ve tabii hale gelmesi, uykusunun derinleşmesi ve bağırsaklarının rahatlamasıdır. Bu dönemde temel güveni gelişmeyen bireylerin ilerideki hayatlarında sosyal ilişki kurmaktan çekinen, kendine güvensiz kişiler oldukları görülebilir. Bu noktada Erikson, Freud'un aksine bu durumun daha sonra düzeltilebileceğini düşünmektedir. Çünkü kişi bu eksikliği daha sonraki dönemlerde telafi edebilirse sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilir.⁹⁸

2. Özerkliğe Karşı Utanç ve Şüphe (1,5-3 yaş): Freud'un gelişim teorisinde anal döneme denk gelen bu dönemde çocuk yürümeyi, konuşmayı, anüs kaslarını

⁹⁴ Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 129; Selçuk, *a.g.e.*, s. 48.

⁹⁵ Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 129; Çakır, *a.g.b.*, s. 168.

⁹⁶ Akbaş, *a.g.b.*, s. 102.

⁹⁷ Selçuk, *a.g.e.*, s. 50; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 131.

⁹⁸ Selçuk, *a.g.e.*, s. 50; Özabacı, *a.g.b.*, s. 55; Çakır, *a.g.b.*, s. 168.

kullanmayı öğrenir ve yavaş yavaş bağımsız hareket etmeye başlar. Bebeğin bu dönemde öğrendiği tutma ve bırakma davranışı sadece tuvalet eğitimi ile ilgili değildir, ilerde bazı kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olur.⁹⁹

Bu dönemde gelişen kendine güven duygusu ve kendi işini kendisi yapma isteği önem kazanır. Bundan dolayı çocuklar birçok işi kendileri yapmak ister ve özerk olmak istediklerini belirtirler. Tamamen başkalarına bağımlı olmak istemezler. Çocukta bu dönemde birbirine karşıt düşünce ve davranış eğilimi arasında bir tercih yapabilme yeteneği gelişir. İşte bu özerklik duygusudur. Yani birbirine zıt istek ve eğilimler arasında seçim yapabilme gücüdür.¹⁰⁰

Çocukların bağımsızlık kazanma isteği, vücudunu ve hareketlerini kontrol etmesi olarak değerlendirilir. Bu dönemi başarı ile atlatan çocuklar, yeterli duygusunu, kendine güveni, ayrıca öz değerlerini kazanmış olur. Çocuğun vücudu, duyu ve düşünceleri, davranışlarına uygun denetim sağlanabilirse kendi denetimindeki özerkliğinde işbirliği, sevgi, saygı ve güven duygusu, kendine saygı, adil olma gibi olumlu kişilik özelliklerinin yerleşmesine olanak tanınmış olmaktadır. Bu dönemde toplumun beklentilerine göre bazı şeyleri yapmayı öğrenen çocuk, ağır cezalandırma ve utandırma ile karşılaşırsa utanç ve seçim yapabilme ve irade yetilerinin gelişimi engellenebilir. Bundan dolayı da dönemin tehlikesi utanç ve kuşkuculuk duygularının aşırı gelişmesidir.¹⁰¹

3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk (3-6 yaş): Freud'un fallik dönemine denk düşen bu dönemde çocuk, kendisinin ve aile üyelerinin rollerini daha açık şekilde kavramaya ve çevresindeki bireylerle yakın ilişkiler kurmaya başlar. Bu dönemde çevreyi keşfetme ve ona egemen olma amacıyla girişim duygusunun temelleri atılır. Çocuklardaki motor beceri oldukça geliştiğinden çocuklar sosyal ilişkilere daha fazla katılır ve bunun yanı sıra merak ve araştırma duygularını tatmin etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. Çocuklardaki bu girişim duygusu ebeveynler tarafından desteklenmelidir. Aksi halde çocuklardaki bu doğal girişim duygusunun şiddetle cezalandırılması çocukta suçluluk duygusunun gelişmesine neden olabilir. Cinsel ilgileri ve çocuksu eylemleri yüzünden

⁹⁹ Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 131.

¹⁰⁰ Çakır, *a.g.b.*, s. 168; Selçuk, *a.g.e.*, s.51.

¹⁰¹ Çakır, *a.g.b.*, s. 168; Yalçın, *a.g.e.*, s. 281; Akbaş, *a.g.b.*, s. 102.

korkutulan, cezalandırılan çocuk zamanla suçluluk duygularıyla örülü bir üst benlik geliştirebilir.¹⁰²

4. Çalışkanlığa Karşı Aşağılık Duygusu (6-11 yaş): Freud'un latens dönemine tekabül eden bu dönem, çocuğun okula başladığı ve okul faaliyetlerinin ön planda olduğu bir dönemdir. Çocuk aile, okul ve diğer sosyal konularla ilgili beklendik sorumlu davranışları yerine getirmeye başlar. Erikson çocuğun bu dönemde istekli bir şekilde ve çabucak öğrenme konusunda ciddi bir hazırbulunuşluğa sahip olduğunu düşünmektedir. Okula başlayan çocuğun sosyal dünyasında büyük bir genişleme yaşanmakta, arkadaş ve öğretmenin çocuk üzerindeki baskısı artarken anne-babanın etkisi azalmaktadır.¹⁰³

Bu dönemdeki bir çocuk, bir şeyler üretmek ve başarılı olmak için çalışır ve elde ettiği başarılar neticesinde takdir ve kabul edilmeyi bekler. Çevresinden destek gören çocuğun öz-saygısı artar, daha fazla çalışmaya ve başarılı olmaya yönelir. Yaşlıları ile olan iletişimi artan çocuk, arkadaşları tarafından kabul gördüğünde yeterlilik duygusu oluşturmaya başlar. Bu dönemde çocukların bu mücadelede zorlanması, arkadaşları ile kendini karşılaştırdığında kendini başarısız görmesi ve büyükler tarafından da motive edilmemesi durumunda aşağılık duygusunun çekirdeklerini oluşturur. Çocuklar desteklendiğinde ise çalışma ve başarılı olma davranışları gelişir.¹⁰⁴

5. Kimlik Kazanmaya Karşı Rol Karmaşası (12-21 yaş): Ergenlik dönemi olarak ifade edilen bu dönem, çocukluk ve yetişkinlik dönemi arasındaki belirgin ve bilinçli bir evredir. Çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olan bu dönemde salgılanan çeşitli hormonlara bağlı olarak vücutta önemli değişiklikler olur ve çocukluktan ergenliğe geçilir. "Ben kimim?" sorusunun önemli olmaya başladığı bu dönemde bireyin rollerinde de önemli bir değişim gerçekleşerek çocuktan, çocuk rollerinin yerini yetişkin rollerini alması beklenir. Bu dönemde birey toplumsal statüsünü belirlemeye, meslek seçimini yapmaya ve cinsel kimliğini tanımaya, yerine oturtmaya çalışır.¹⁰⁵

Kendi kimliğini bulmaya çalışan birey, anne baba etkisinden kurtulmaya çalışırken onlarla doğrudan veya dolaylı olarak çatışma içerisinde olabilir. Bununla

¹⁰² Akbaş, *a.g.b.*, s. 103; Selçuk, *a.g.e.*, s. 52; Çakır, *a.g.b.*, s. 168; Yalçın, *a.g.e.*, s. 282.

¹⁰³ Çakır, *a.g.b.*, s. 169; Yalçın, *a.g.e.*, s. 282; Akbaş, *a.g.b.*, s. 103; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 132.

¹⁰⁴ Çakır, *a.g.b.*, s. 169; Selçuk, *a.g.e.*, s. 53; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 132.

¹⁰⁵ Çakır, *a.g.b.*, s. 169; Yalçın, *a.g.e.*, s. 283; Selçuk, *a.g.e.*, s. 54; Özabacı, *a.g.b.*, s. 55.

beraber kendi kimliğini bulmak için başkalarının kimliğine müracaat etmekte ve kendisi için modeller arar.¹⁰⁶

Kimlik bunalımı olarak ifade edilen bu süreç bilinçli veya bilinçdışı olarak gerçekleşen doğal bir süreci ifade eder. Kimlik karmaşası bu sürecin ağırlaşması, geçici de olsa uyumun oldukça ağır şekilde bozulmasıdır. Bu dönemim başarılı bir şekilde atlatılması yani başarılı bir kimlik edinilmesi durumunda kendine güvenen sağlıklı bir birey olur. Eğer dönem başarılı atlatılmaz ise bu durumda kimlik karmaşası kendini, ruhsal çökkünlük, aşırı taşkınlık, anti sosyal davranış vs. olarak gösterebilir.¹⁰⁷

Çevresi tarafından olumsuz bir kimlikle etiketlenmesi, bireyi kimliğini savunucu bir iletişime iter. Böyle bir durumda anne-baba ve öğretmenler kimlik kazanma uğraşındaki gençlere yardımcı olarak, anlayışlı, âdil, arkadaşça davranmak suretiyle onların kimlik kazanmasını kolaylaştırmalı ve onları daha iyi olana yönlendirmelidir.¹⁰⁸

6. Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (21-30 yaş): Genç yetişkinlik dönemi olan bu süreçte birey sosyalleşme, sosyal rol ve statü kazanma sonucu insan ilişkilerinde daha başarılı bir dönem geçirir. Birey hemcinsleri ve karşı cinsle daha yakın ilişkiler kurar, kendi kimliğini kazanmışsa diğer insanlarla anlamlı ve yakın ilişkiler kurabilir ve eş seçimine yönelir. Birey daha gerçekçi olmaya başladığı ve toplumla çatışmaya son verdiği için, bu ilişkileri toplumun kuralları çerçevesinde yürütmeye çalışır. Ancak kimlik sorununu başarılı bir şekilde halledemeyen bireyler ise kendi kimliğini kaybedeceği endişesiyle karşı cinse ve yakın arkadaşlara bağlanamaz. Çevreleri ile kurdukları ilişkiler yalın ve yüzeysel olan bireylerin yakın ilişkiler geliştirememesi, yalnızlık ve sosyal yalıtılmışlık neticesini doğurur ve bu durum önemli kişilik sorunlarını da ortaya çıkarabilir.¹⁰⁹

7. Üretkenliğe Karşı Verimsizlik (30-65 yaş): Yetişkinlik döneminde benliğin sağlıklı bir şekilde gelişimi, rol ve sorumlulukların pekişmesiyle bireyin üretici, verimli, yaratıcı ve yaşama bağlı bir kimliğinin olması, çocuk yetiştirme ve gelecek kuşaklara rehberlik etme görevlerini benimsemeleri yaşamsal hedefleri haline gelir. Dolayısıyla bu dönemde bireyin bir iş sahibi olması, aile kurması ve çocuk yetiştirmesi beklenir. Üretkenlik duygusundan yoksun olan kişiler, çocuklarına ve çevrelerine karşı

¹⁰⁶ Selçuk, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁰⁷ Çakır, *a.g.b.*, s. 169; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 132.

¹⁰⁸ Selçuk, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁰⁹ Akbaş, *a.g.b.*, ss. 104-105; Selçuk, *a.g.e.*, ss. 57-58; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 132;

kayıtsız kalarak yalnızlaşır, kurdukları ilişkiler sahte ve yüzeysel olur. Bu sorunu aşmak için bireyin evini ve işini paylaştığı kişilerin, bireye, işe yaradığı, toplum ve başkaları için gerekli olduğunu hissettirmeleri gerekir.¹¹⁰

8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (65 ve üzeri): Yaşlılık dönemini kapsayan bu dönem, geçmişin bir muhasebesi ve sonunda bir senteze ulaşma evresidir. Ruhsal olarak kendi ile hesaplaşan birey vardığı sonuç ne olursa olsun kendini olduğu gibi kabullenir. Bu dönemde birey yaşantılarını tümüyle kendine ait olarak kabullenmesi ve benimsemesi sayesinde gelecek yaşamı hakkında korku, endişe, kaygı ve umutsuzluğa kapılmaz. Ancak sonuç olarak olumsuzlukların ağır basması ise kişiyi umutsuzluk ve ölüm korkusuna iter.¹¹¹

Benlik bütünlüğü geçmiş yaşantının nasıl olduğuna bağlı olarak gelişen bir dönemdir. Eğer kişi önceki evreleri uygun bir şekilde geçirmiş ve karmaşaları çözümlenebilmişse, geriye dönüp baktığında yaşadıklarından hoşnut ve kimliğine uygun rolü oynamışsa, kimlik bütünlüğüne sahip, mutlu ve uyumlu bir birey olacaktır. Birey, ölümün karşılaşılmaması gereken bir son olduğu gerçeğini kabul eder, bunun korkulacak bir şey olmadığına, aksine doğal bir sürecin sonu olduğuna inanır.¹¹²

Fiziksel gücün kaybı, sağlığın bozulması ve emeklilik gibi etkenler kişinin umutsuzluğunu ve çaresizliğini artırır. Bu durumdaki yaşlı bir bireyde ölüm korkusu, uyumsuzluk ve geriye dönüp bir şeyleri değiştirme isteği ağırlık kazanır. Bireyin zamanın boşa geçtiğine inanması, değişiklik yapmak için artık çok geç olduğunu düşünmesi onu umutsuzluğa itebilir.¹¹³

3.2. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

Albert Bandura (D.1925) tarafından geliştirilen bu kuram, başlangıçta “Sosyal Öğrenme” olarak tanımlanırken günümüzde “Sosyal-Bilişsel Kuram (Social Cognitive Theory)” olarak ifade edilmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ Çakır, *a.g.b.*, s. 170; Akbaş, *a.g.b.*, s. 105; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 132; Selçuk, *a.g.e.*, s. 58.

¹¹¹ Çakır, *a.g.b.*, s. 170; Selçuk, *a.g.e.*, s.58; Çakır, *a.g.b.*, s. 170; Akbaş, *a.g.b.*, s. 105.

¹¹² Özabacı, *a.g.b.*, s. 54; Eldeleklioğlu, *a.g.b.*, s. 134.

¹¹³ Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 95; Selçuk, *a.g.e.*, s. 59.

¹¹⁴ Hikmet Yazıcı, “Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı”, Ed. Kurtman Eranlı, Ersin Uzman, *Eğitim Psikolojisi*, Lisans Yay., İstanbul 2007, ss. 381-403 s. 384.

Bandura, sosyal bilişsel öğrenmeyi bilişsel bir süreç olarak ele almakta¹¹⁵ ve öğrenmeyi çevredeki olayların bilişsel süreçlerle işlenerek bilginin kazanılması olarak tanımlamaktadır.¹¹⁶ İnsanlar çeşitli davranışları gözlem yoluyla öğrendiklerinden bilginin işlenmesi süreci öğrenmenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.¹¹⁷ Bandura, öğrenmeyi sadece bir kişinin diğer kişilerin davranışlarını basit olarak taklit etmesi değil, çevredeki olayların bilişsel olarak işlenmesiyle kazanılan bilgi olarak düşünmektedir.¹¹⁸

Kuramın temel yaklaşımı, insanın her türlü öğrenmesinin bireysel, çevresel ve davranışsal faktörlerin karşılıklı etkileşimi sonucu oluştuğu yönündedir.¹¹⁹ Sosyal bilişsel öğrenme kuramına göre insan ne sadece iç güçlerinin ne de sadece çevresel etkenlerin kontrolü altındadır. İnsan, hayatına tesir eden yaşam deneyimlerini etkileyebilme yeteneğine sahip bilinçli bir varlıktır. Bununla birlikte dış uyarıcılar ve pekiştiriciler de insan davranışlarını etkilemektedir.¹²⁰

İnsanın sosyal bir varlık olmasından hareketle toplumda bireylerin, başka bireylerin davranışlarını model alması ve gözlemlemesi sonucunda öğrenmenin gerçekleşebileceği düşüncesi, kuramı diğerlerinden ayırmaktadır.¹²¹ Bandura'nın çevrenin bireyi, bireyin de çevreyi etkilediği düşüncesi, öğrenme kuramları açısından yeni bir bakış açısı getirmiştir.¹²² Karşılıklı belirleyicilik ilkesi olarak ifade edilen bu durum davranışların toplumda yankı bulması veya toplumun davranışlarının bizim davranışlarımıza etki etmesi olarak gerçekleşmektedir.¹²³

Bandura, bireyin her şeyi doğrudan öğrenmesine gerek olmadığını, başkalarının deneyimlerini gözlemleyerek pek çok şeyi öğrenebileceğini¹²⁴ ve insanların sadece kendi davranışlarını pekiştirerek değil, başka insanların davranışlarını ve bunların sonuçlarını

¹¹⁵ Davut Aydın, "Sosyal Öğrenme Kuramı" Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, ss. 317-334., s.319.

¹¹⁶ Albert Bandura, *Social Learning Theory*, General Learning Press, 1977 United States of America, ss. 5-6.

¹¹⁷ Aydın, *a.g.b.*, s. 319.

¹¹⁸ Çakır, *a.g.b.*, s. 176.

¹¹⁹ Ramazan Gürel, "Sosyal Pekiştiricilerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)", *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2014, Cilt 12, No 28, ss. 101-119, s. 102.

¹²⁰ Albert Bandura, *Psychological Modeling Conflicting Teories*, Aldine-Athertoninc, Londra 1971. s. 6.

¹²¹ Gürel, *a.g.m.*, s. 102.

¹²² Yazıcı, *a.g.b.*, s. 384.

¹²³ Yaşar Barut, "Eğitimin Psikolojik Temelleri", Ed. Kasım Kıroğlu, Cevat Elma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yay., 4. Baskı, Ankara 2014, s. 114.

¹²⁴ Aydın, *a.g.b.*, s. 328.

gözlemleyerek, dolaylı pekiştirme aracılığıyla da öğrendiğini savunmakta ve bu öğrenme türüne gözlem yolu ile öğrenme adını vermektedir.¹²⁵

Sosyal Bilişsel Öğrenme kuramına göre model alma yoluyla öğrenme birbirine bağlı dört aşamalı bir süreçte gerçekleşmektedir: 1. Dikkat (attention), 2. Hatırda Tutma (retention), 3. Uygulama ve Davranışı Meydana Getirme (motor reproduction), 4. Güdülenme (motivation). Bu aşamalara bağlı olarak model alarak öğrenmede şöyle bir süreç takip edilir: Modelleneyecek davranışı belirleme -model davranışını pekiştirme -model alacak kişinin davranış için hazır halde bulunması -model alan kişinin davranışı zihninde kodlaması -model alan kişinin davranış için motive edilmesi – model alan kişinin davranışı aktif olarak gerçekleştirilmesi.¹²⁶

Sosyal bilişsel öğrenme kuramında bir davranış üç aşamada gerçekleşir;

Taklit Etme: Tüm canlılar bir şekilde çevresinde olup bitenleri izler ve bir kısmını taklit ederler. Bu durum insanlar için de geçerlidir. Çocuklar yaklaşık 5 aylık olduklarında etrafındaki ilgisi çeken davranışları taklit etmeye çalışır. Bu diğer canlılar için de geçerli bir durumdur. Canlı türlerinin genelinde öğrenme taklit yoluyla başlamaktadır.¹²⁷ Dolayısıyla sosyal öğrenme kuramında öğrenme ilk olarak taklit etme ile başlamaktadır.

Zihinsel Hazırlık: Bireyin bir davranışı yapabilmesi için onun dikkat çekici olması gerekir. Söz konusu davranış bireyin zihninde yeni bir tasarımın oluşturulmasını gerektirir. Bu bağlamda dikkat zihinsel hazırlığa, zihinsel hazırlık ta zihinsel yapılanmaya neden olur.¹²⁸

Pekiştirme: Pekiştirme istenilen ya da beklenen davranışın yapılma olasılığını artıran şeylerdir. Bir davranışın öğrenilmesi ve kalıcılığı için pekiştirilmesi gerekir.¹²⁹

Sosyal bilişsel öğrenme kuramına göre insan sosyal ilişkileri ve bu ilişkilerdeki davranışlara uyumunda taklidin büyük rolü olduğu düşünülmektedir. İnsanların çocukluktan itibaren çevresindeki insanları izleyerek onların yaptıklarını taklit ederek

¹²⁵ Oya Karaali Aktaş, *Toplumsal Değerler, Cinsiyet Roller, Ahlak Algısı ve Bilişlerin Obsesif Kompulsif Bozukluk Semptomları İle İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa 2014, s. 28.

¹²⁶ Murat Demirbaş, Rahmi Yağbasan, “Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Akademik Başarılarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bolu 2005, Cilt 5 Sayı 1, ss. 161-180, ss. 165-166.

¹²⁷ Barut, *a.g.b.*, s. 115.

¹²⁸ Barut, *a.g.e.*, s. 115.

¹²⁹ Barut, *a.g.e.*, s. 115.

birçok şeyi onlardan öğrenmekte oldukları dolayısıyla kişinin davranışları ve kişiliği çevresel faktörlerin yoğun tesiri ile şekillendiği düşünülmektedir.¹³⁰ Ancak gözlem yoluyla öğrenme her zaman taklit içermez, gözlemlenen davranış bilişsel bir süreçten geçirilerek kullanılır.¹³¹

Yaşanan herhangi bir hadisenin bizzat faili olmadan da öğrenme fırsatı sunan insan doğası, çevresel etkenlerin, insanların sahip oldukları bilgi ve becerilerde, düşünce ve davranış şekillerinde etkili olduğunu göstermektedir.¹³²

Sosyal bilişsel öğrenme kuramı, kişiliğin oluşumunda, kişisel ve çevresel etkenlerin hepsinin birbiri içine girmiş belirleyiciler olarak etkide bulunduğunu savunmaktadır.¹³³ Doğuştan sahip olduğu kalıtsal özellikleri ve içinde yaşadığı çevre, insanın ahlâkî gelişiminde etkili olmaktadır.¹³⁴

Sosyal bilişsel öğrenme kuramcılarının yaptığı araştırmalar, çocukların kendilerine gösterilen modele göre, gördüğü davranışı karşılaştığı yeni durumlara genelleyerek aynı tür davranışları sergilediğini ortaya koymuşlardır. Çocukların saldırgan davranışları, çevresinden yani ebeveyninde ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla gösterilen saldırgan modeller üzerinden öğrendikleri ve taklit ettikleri deneysel araştırmalar sonucu belirlenmiştir.¹³⁵ Ahlâkî gelişimde kalıtımın mı yoksa çevrenin mi daha etkin bir rol oynadığını tespit etmek için yapılan çalışmalarda, insanın fiziksel özellik ve yetenekleri -zekâ ve düşünce yeteneği gibi- üzerinde kalıtımın, karakter nitelikleri üzerinde - utangaçlık, iyimserlik, kötümserlik gibi- ise çevresel koşulların daha etkili olduğu tespit edilmiştir.¹³⁶

Bandura, zihinsel gelişimin yanında ahlâkî gelişimi de bir sosyal öğrenme meselesi olarak ele almış¹³⁷ ve insanların ahlâkî değerleri nasıl öğrendiklerini açıklamak üzere daha da geliştirdiği kuramı; düşünme, hafıza, dil ve davranışların sonuçlarını tahmin etme ve değerlendirme gibi süreçleri de içine alacak şekilde genişletmiştir.¹³⁸

¹³⁰ Barut, *a.g.b.*, s. 304.

¹³¹ Aydın, *a.g.b.*, ss. 319-320.

¹³² Barut, *a.g.b.*, s. 114.

¹³³ Kılavuz, Gürses, *a.g.m.*, s. 100.

¹³⁴ Şengün, *a.g.m.*, s. 203.

¹³⁵ Şengün, *a.g.m.*, s. 211.

¹³⁶ Şengün, *a.g.m.*, s. 203.

¹³⁷ Güngör, *a.g.e.*, ss. 44-45

¹³⁸ Gürel, *a.g.m.*, s. 102.

Sosyal bilişsel öğrenme kuramında ahlâk gelişimi, ani bir değişim olmadan, dereceli ve sürekli biçimde ilerleyen birikimli bir toplumsallaşma süreci olarak görülmekte¹³⁹, insanın düşünce ve davranışlarının, ahlâk, görgü kuralları gibi birçok kazanımın temelinde sosyal çevreden elde ettiği ve model alarak öğrendiği bilgiler bulunduğu düşünülmektedir.¹⁴⁰

3.3. Bilişsel Öğrenme Kuramı

3.3.1. John Dewey'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Bilişsel öğrenme kuramının ilk fikirleri John Dewey'e aittir. Ahlâk gelişiminin zihinsel gelişime paralel olarak geliştiğini söyleyen ilk kişi olarak Dewey, ahlâk eğitiminin temelinde zihinsel eğitimin gerekliliğini savunmaktadır. Ahlâk eğitiminde genel eğitim sürecinde olduğu gibi temelde çocuğun farklı değerler ve bu değerlere ilişkin kararlarda aktif akıl yürütmesinin önemi üzerinde durmakta ve ahlâkî gelişimin bu sayede gerçekleşebileceğini düşünmektedir.¹⁴¹

Dewey, ahlâkî toplumsal bir kurum olarak görmekte ve toplumsal yaşamda bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini önemli oranda etkilediğini düşünmekte ve bireylerin ilişkilerini geliştiren ve yaşamlarını daha iyi hale getiren her türlü düşünceyi, ahlâk olarak ifade etmektedir.¹⁴²

John Dewey, eğitimi, tecrübenin anlamına ilaveler yapan, bir sonraki tecrübeye yön veren, kabiliyeti gittikçe arttıran tecrübeyi, yeniden inşa etmek ve teşkilatlandırmak olarak tanımlamaktadır.¹⁴³

John Dewey, ahlâk gelişimini eğitimle ilişkilendirerek, bireyin zihinsel, duygusal ve psiko-sosyal açıdan gelişip olgunlaşmasının eğitimin sağladığı imkânlarla olacağını, eğitimin bireyin psikolojik boyutlarının yanısıra değerler sisteminin de gelişmesini sağladığını düşünmektedir.¹⁴⁴

Dewey'e göre, davranış, kişisel bir eylem olarak ahlâkın psikolojik yönü ile ilgilidir. Ahlâkî açıklamak için, çocukların gelişiminde hangi güdülerin ve içsel tepkilerin

¹³⁹ Karaali Aktaş, *a.g.t.*, s. 28.

¹⁴⁰ Hasan Can Oktaylar, *Eğitim Psikolojisi*, Yargı Yayınevi, Ankara 2013, s. 269.

¹⁴¹ Aslı Kanık (Tetik), *İlköğretim Çağı Çocuğunun Ahlâk Gelişiminde Manevî Değerlerin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 49.

¹⁴² Fatma Hürrem Yıldız, *John Dewey'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014, s. 129.

¹⁴³ Bayraktar Bayraklı, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, Sidre Yay. İstanbul 2002, ss. 175-176.

¹⁴⁴ Gölcük, *a.g.t.*, s. 30.

etkili olduğunu bilmek ve bu ilkeleri dikkate almak gerekir. Bu ihmal edildiğinde ahlâkî davranışın mekanik ve dışsal bir taklit olarak anlaşılması kaçınılmazdır.¹⁴⁵

Dewey, ahlâk gelişiminin, gelişimin psikolojik kökenlerinin kavranması ile gerçekleştiğini, davranışı etkileyen ve geliştiren, onu daha iyi duruma getiren her fikrin “ahlâkî fikir” olduğunu ve zamanla karakterin bir yönünü oluşturan bu fikirlerin, ahlâkî yargının temel unsuru haline geldiğini düşünmektedir.¹⁴⁶

Düşünce erdemi ile ahlâkî erdemi birleştiren Dewey, bu birleşmenin eğitim ile olacağını savunmakta, bilinç ve davranış arasındaki bu bağın ancak eğitim sayesinde kurulabileceğini düşünmektedir.¹⁴⁷

Dewey, ahlâk gelişimini bireyin aldığı eğitim düzeyiyle ilişkilendirmiştir. Birey aldığı eğitimin niteliğine bağlı olarak, bilişsel, duyuşsal ve psiko-sosyal alanlarda özgür bir şekilde kendi değerler sistemini oluşturmaktadır.¹⁴⁸

Dewey, ahlâk eğitimini evrelerden geçmek olarak görmektedir.¹⁴⁹ Ahlâk gelişimini üç evreye ayıran Dewey, gelişim evrelerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. **Gelenek Öncesi Düzey:** Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülenmiş ahlâkî davranışları kapsayan dönemdir.
2. **Geleneksel Düzey:** Bireyin içinde bulunduğu gruba ait değerleri benimsediği dönemdir.
3. **Özerk Düzey:** Bireyin davranışlarını kendi akıl yürütme ve karar vermesi ile oluşturduğu, içinde bulunduğu grubun standartlarını irdeleyerek içselleştirdiği dönemdir.¹⁵⁰

John Dewey’in bu görüşleri, kuramsal çerçeveden öteye geçemediğinden kabul görmemiştir.¹⁵¹ Ancak Dewey’in bu tasnifi, kendisinden sonra kuramı geliştirecek olan Piaget ve Kohlberg’in görüşlerinin temelini oluşturması bakımından önemlidir.

3.3.2. Jean Piaget’nin Ahlâk Gelişimi Kuramı

Jean Piaget (D. 1896- Ö. 1980), ahlâk gelişiminin bilişsel gelişime paralellik göstererek, birbirinden farklı nitelikler taşıyan, tedricî ve hiyerarşik bir sıra izleyen

¹⁴⁵ Gölcük, *a.g.t.*, s. 30.

¹⁴⁶ Uysal, *a.g.t.*, s. 15.

¹⁴⁷ Bayraklı, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁴⁸ Uysal, *a.g.t.*, s. 15.

¹⁴⁹ Gölcük, *a.g.t.*, s. 30.

¹⁵⁰ Kanık(Tetik), *a.g.t.*, s. 50.

¹⁵¹ Gölcük, *a.g.t.*, s. 30.

dönemler içinde ortaya çıktığını düşünmektedir.¹⁵² Piaget, bilişsel gelişim için geçerli olan ilkelerin, ahlâkî gelişim için de geçerli olduğunu ve ahlâkî gelişimin her bireyin kendisine özgü bir yapı taşıdığını kabul etmektedir.¹⁵³

Piaget'e göre, çocuğun çevresi ile kurduğu ilişkiler etik(ahlâk) hislerin oluşumunda temel bir rol oynamakta ve bu etkileşimde çocuğun en fazla deneyimlediği sosyal duygular olmaktadır.¹⁵⁴ Bilişsel gelişime bağlı olarak arkadaş çevresi ile olan sosyal etkileşimi, çocuğun ahlâk gelişimini etkilemektedir.¹⁵⁵

Piaget çocuğun aktif olarak toplumsallaştığını, çevrenin neden olduğu sorunları çözmekte olduğunu, dünyayla sürekli etkileşim içinde bulunduğunu ve öğrenmenin de bu sorun çözme işleminden kaynaklandığını düşünmektedir. Dahası bu etkinliklerden kaynaklanan bilginin, taklit olmadığını ve doğumdan gelmediğini, çocuk tarafından etkin bir şekilde oluşturulduğunu düşünmektedir.¹⁵⁶

Piaget, ahlâkî gelişim dönemlerinin ahlâkî akıl yürütmeye dayalı bir süreç olduğunu vurgulamakta,¹⁵⁷ çocukların doğru ve yanlış ilişkili yargılarının yaşlarına bağlı olarak değişmekte olduğunu ve aynı şekilde kuralların yorumlanış biçimlerinin de yaşlara bağlı olarak farklılaşma gösterdiğini ifade etmektedir.¹⁵⁸ Bu bağlamda küçük yaşta çocukların önce kurala kural olduğu için uyarken zamanla kuralların ne anlama geldiğini anladıklarını söylemektedir.¹⁵⁹

Piaget, çocukların toplumdaki kurallara karşı tutumlarını birçok araştırmada incelemiş ve yaklaşık beş yaşında çocukların kuralları korumanın, kurallara uymanın ve kurallara saygı duymanın önemi anladıklarını, çocukların kendilerinden yaşça daha büyük çocukları gözleyip onların davranışlarını taklit ettiğini tespit etmiştir.¹⁶⁰ Çocukların kuralları yorumlamalarını ve oyunlarını gözleyerek ahlâk gelişimini

¹⁵² Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁵³ Selçuk, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁵⁴ Aypay, *a.g.b.*, s. 152.

¹⁵⁵ Çakır, *a.g.b.*, s. 162.

¹⁵⁶ Hasan Atak, "Piaget ve Vygotsky'nin Kuramlarında Çocukların Toplumsallaşma Süreci", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, Adana 2017, Cilt 9, Sayı 2, ss. 163-176, s. 171.

¹⁵⁷ Özabacı, *a.g.b.*, s. 57.

¹⁵⁸ Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁵⁹ Aylin Sözer Çapan, *3-11 Yaş Çocuklarının Ahlak Gelişimlerinin Piaget'in Ahlaki Gelişim Kuramı'na Göre İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 58.

¹⁶⁰ Sözer Çapan, *a.g.t.*, s. 56.

açıklamaya çalışan Piaget, zihinsel gelişim dönemlerine paralel olarak geliştiğini düşündüğü ahlâk gelişimini iki döneme ayırmıştır.¹⁶¹

Piaget'e göre zihinsel gelişimi dört dönem olarak gerçekleşmektedir.¹⁶² Bu dönemler;

Duyusal Motor Dönemi (0-2 yaş): Bebek, duyuları ve motor faaliyetleri sayesinde dış dünya ile iletişim kurar. Dönemin sonuna doğru karmaşık olmayan zihinsel işlemleri gerçekleştirmeye başlayarak bir sonraki döneme geçer.

İşlem Öncesi Dönem (2-7 yaş): Dil gelişimi ve benlik kavramı dönemin önemli özellikleridir. Ben merkezli düşünen çocuk, kendi dışındaki görüşleri dikkate almaz ve kendi fikirlerini tek doğru olarak görür. Dönem sonuna doğru birey ben merkezli düşünceyi bırakarak mantıklı düşünmeye başlar ve bir sonraki döneme geçiş gerçekleşir.

Somut İşlemler Dönemi (7-11 yaş): ilköğretimin ilk beş yılını kapsayan bu dönemde bireyin sınıflama, sınıflandırma, karşılaştırma, dört işlem yapma ve dönüştürme gibi becerileri gelişir. Bir problem somut nesnelere bağlı olarak çözülür. Bu dönem zihinsel işlem yapma yeteneğinin gelişmediği işlem öncesi dönem ile mantık işletme yoluyla muhakeme yapabilen soyut düşünce arasında bir geçiş dönemidir.

Soyut İşlemler Dönemi (12+): Bu dönemde bireyde ayırt etme, değişkenleri belirleme ve kontrol etme, hayal kurma, soyut kavramları algılayabilme gibi beceriler gelişmektedir. Zihinsel işlemler yapmaya başlayan birey, kendi düşünce süreçlerini fark etmekte, kendi düşüncelerini eleştirmekte ve bilinen diğer gerçekleri ölçüt olarak kendi yargılarının doğruluğunu sınavabilmektedir.

Bilişsel gelişim bağlamında ele aldığı ahlâk gelişimini iki döneme ayıran Piaget bu dönemlere Dışa Bağlı Dönem ve Özerk Dönem adını vermiştir. Ancak ahlak öncesi dönem olarak nitelediği 0-6 yaş arası da dikkate almak gerekmektedir.

Piaget'nin ahlâk gelişimi dönemlerini incelediğimizde 0-6 yaş arası çocuklarda kural kavramı olmadığı için bu dönemde çocukların ahlâk ile ilgili bir bilinç düzeyine sahip olmadıklarını söylediğini görmekteyiz. Bu nedenle çocuklarda ahlak gelişimi, bilişsel gelişime paralel olarak işlem öncesinden somut işlemler dönemine geçtiği 6 yaşına kadar başlamamaktadır.¹⁶³

¹⁶¹ Akbaş, *a.g.b.*, s. 131.

¹⁶² Çakır, *a.g.b.*, s. 161.

¹⁶³ MEB, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, 2013 Ankara, s. 9.

Dışa Bağlı Dönem – Heteronom Ahlâk (7-11 yaş): Çocuklar, doğumdan itibaren 4-5 yaşlarına kadar ahlâk öncesi dönemi yaşarlar. Benmerkezci bir yapıda olmaları, bireylerin etrafındaki kişilerin görüşlerini dikkate almaları konusunda ciddi güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu döneme kadar kuralların varlığından habersiz olan bireyler diğer çocuklarla etkileşim kurdukları oyun etkinlikleri vasıtasıyla edindikleri davranışları, uyulması gereken kurallar olarak görmektedir.¹⁶⁴ Bu dönemde çocukların sahip olduğu ahlâkî kurallar, yetişkinlere tek yönlü saygıya bağlıdır ve yetişkin kuralları tarafından yönetilmektedir.¹⁶⁵ Çocuk bu dönemde ahlâkî kuralları dışsal otoritenin belirlediği değişmez özellikler olarak görmektedir ve ahlâkî yargı açısından dışa bağımlı olduğu için yetişkinler tarafından koyulan kuralları sorgulamadan kabul etmektedir.¹⁶⁶

Dışa bağlı dönemdeki bir çocuk, olayları ve durumları gözlenebilir somut sonuçlara göre değerlendirmekte, eylemin yapılaş amacını dikkate almaksızın ortaya çıkan fiziksel sonucun büyüklüğü ve ciddiyetine göre karar vermektedir.¹⁶⁷ Kötülük, nesnel ve yapılan eylemin sonuçları açısından değerlendirilmekte ve adalet, yetişkin kararlarının içeriğine göre şekillenip, keyfi ve ağır cezalar adil ve suçun otomatik sonucu olarak görülmektedir.¹⁶⁸

Özerk Dönem – Otonom Ahlâk (11 yaş ve sonrası): Bu dönem çocukların kendi dışlarında oluşturulmuş olan kuralların değiştirilemez olduğu düşüncesini terk ederek istendiğinde kuralların anlaşarak değiştirilebileceğini fark etmeye başladığı dönemdir. Davranışın fiziksel sonucundan önce eylemin temelinde yer alan düşüncenin yani niyetin önemi üzerinde durmaya başlayan birey, davranışı hazırlayan sürecin başlangıcına dönerek kişinin duygu ve düşüncelerini anlamaya ve çok boyutlu, kapsamlı, esnek ve tutarlı ahlâkî yargılarda bulunmaya başlamaktadır.¹⁶⁹

Ahlâkı mutlak kurallar olarak değerlendirmeyen bu dönemdeki çocuklar, bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunu söylerken durumsal ve kişisel etkenleri dikkate

¹⁶⁴ Çakır, *a.g.b.*, s. 162.

¹⁶⁵ Aypay, *a.g.b.*, s. 155

¹⁶⁶ Selçuk, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁶⁷ Yalçın, *a.g.e.*, s. 260.

¹⁶⁸ Özabacı, *a.g.b.*, s. 57.

¹⁶⁹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 261; Çakır, *a.g.b.*, s. 162.

olarak, kuralların değişmez olduğuna inanmadıklarından anlaşmaya dayalı bir sonuç çıkarmaktadır.¹⁷⁰

Bu dönemde akranları ile oynayacağı oyunun kurallarını belirlerken yaşadığı çatışmalar, herkesin eşit olması ve diğer bireylerin saygı duyulması gereken bakış açıları, bireyi anlaşma yapmaya, çatışmaları çözmeye ve nedenlere dayalı bir açıklama yapmaya yöneltir. Bu sayede birey, doğruluk, adalet, ahlâkî sorumluluk ve kuralların toplumsal yaşamdaki işlevi hakkında fikirler oluşturmakta ve dışa bağlı bir ahlâk düzeyin üzerine çıkmaktadır.¹⁷¹

Ahlâkî gelişimin özerk olduğu dönemde birey kendi yasalarına uymaktadır. Özerk ahlâk, zihinsel gelişmenin yanı sıra, akranlar arasındaki karşılıklı saygının gelişmesi sonucu oluşmaktadır. Bu dönemdeki çocuklara göre, davranışların sonuçları değil, niyet önemlidir. Ahlâkî yargı konusunda gelişen çocuklar, başkasının bakış açısına ve isteklerine değer vermekte ve başkalarının da kendilerini anlayabileceğini ve kendilerine değer verebileceğini anlamaktadırlar. Önceleri kuralların kesin ve değişmez olduğunu düşünen çocuk, bu dönemde kurallardan sapmaların her zaman dürüst olmama şeklinde değerlendirilmeyeceğini gözlemlemektedir. Ayrıca gruptaki herkes, dürüstlüğün ne olduğu konusunda fikir birliğine vardığında, yeni bir kuralın oluşabileceğini öğrenmektedir. Bu dönemde adalet, karşılıklı haklar ve zorunluluktan doğar düşüncesi yer almakta ve adaletin, yapılan zararların tazmini işlevini gördüğüne inanılmaktadır.¹⁷²

Sonuç olarak Piaget, ahlâkî gelişimle bilişsel gelişim arasında bir paralellik kurarak, soyut işlemler dönemine doğru ilerledikçe çocukların dışa bağlı dönemden, özerk döneme geçtiklerini, 10-11 yaşlarından itibaren bu döneme has özellikleri sergilemeye başladıklarını düşünmektedir.¹⁷³

3.3.3. Lawrence Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Kuramı

Kohlberg ahlâkî, hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapı olarak tanımlamaktadır. Kohlberg'e göre bilişsel bir yetenek olan ahlâk,

¹⁷⁰ Selçuk, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁷¹ Aypay, *a.g.b.*, ss. 156-157.

¹⁷² Sözer Çapan, *a.g.t.*, s. 61.

¹⁷³ Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 111.

bireyin kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkelerle örtüşebilecek düzeydeki ilkelere göre yargıda bulunması, kararlar alması ve bu doğrultuda davranabilmesidir.¹⁷⁴

Kohlberg'in ahlâkî akıl yürütme düzeyleri, Piaget'nin teorisinin detaylı ve sadeleştirilmiş halidir. Kohlberg çocuğun eylemlerinden ziyade yargıları üzerinden durmakta ve çocuğu bir ahlâk filozofu olarak görmektedir. Ahlâkî gelişimi evrensel ilkelerin keşif süreci olarak gören Kohlberg, ahlâk gelişimi düzeyini tespit için denek olarak kullandığı bireylerin zihnindeki çatışmaları anlamaya yönelik hipotetik hikâyeler anlatmış ve bu amaçla çocukların ve yetişkinlerin ahlâkî yapılarını ortaya koyacak ikilemlerden yararlanmışır. Kohlberg, bireyin bu ikilemlere vereceği ahlâkî tepkiler sonucunda, giderek kendi ahlâk anlayışını oluşturduğunu düşünmektedir.¹⁷⁵

Kohlberg'in bilişsel gelişime paralel geliştiğini düşündüğü ahlâk gelişimi kuramında bir davranışın ahlâkîliğinin belirlenmesinde ahlâkî yargılama en etkili belirleyicidir.¹⁷⁶

Ahlâk gelişiminde adalet kavramı ve davranışın gerçekleşme amacı üzerinde duran Kohlberg, ahlâk gelişimini üç evreye ve her bir evreyi de kendi içinde iki döneme ayırmıştır. Bireyin hangi gelişim döneminde olduğunu tespit için, bireyin karşı karşıya kaldığı ikileme bulduğu çözümü değil, bu çözüme varmasını sağlayan akıl yürütme aşamasını esas almış ve bu sayede elde ettiği cevaplarla bireyin hangi ahlâkî gelişim döneminde olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.¹⁷⁷

Kohlberg'in Ahlâk Gelişim Düzeyleri ve Evreleri

I.Gelenek Öncesi Düzey: Kuralların başkaları tarafından düzenlendiği bu dönemde davranışın fiziksel sonuçlarına göre iyi veya kötü olduğu belirlenmekte ve kişinin kendi gereksinimleri ön planda olmaktadır. Bu dönemin karakteristiği ise bireyin cezadan kaçması ve ceza almamak için kurallara itaat etmesidir. Böyle bir tutumun amacı ise ödüllendirilme isteği olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁸

Gelenek öncesi düzey kendi içinde iki dönem olarak gerçekleşmektedir;

¹⁷⁴ Nermin Çiftçi, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2003, Cilt 1, Sayı 1, ss. 43-77, s. 51.

¹⁷⁵ Çakır, *a.g.b.*, s. 163; Özabacı, *a.g.b.*, s. 58; Akbaş, *a.g.b.*, s. 134; Selçuk, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁷⁶ Halil Ekşi, "Bilişsel Ahlak Gelişimi Kuramı: Kohlberg ve Sonrası", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bolu 2006, Cilt 6, Sayı 1, ss. 29-38, s. 30.

¹⁷⁷ Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 114; Selçuk, *a.g.e.*, s. 88; Akbaş, *a.g.b.*, s. 134; Çakır, *a.g.b.*, s. 163.

¹⁷⁸ Akbaş, *a.g.b.*, s. 135; Akbaş, *a.g.b.*, s. 135; Çakır, *a.g.b.*, s. 163; Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 114.

1. Ceza ve İtaat Eğilimi Evresi: Bu dönemde çocuk otoriteye uyarak cezadan kaçma eğilimi gösterir. Kural ve otoriteye körü körüne bağlılık doğru olarak kabul edilir, cezadan ve maddi zarardan kaçınmak amacıyla kurallara uyulur. Çünkü birey için kurallar güçlü otorite tarafından oluşturulan, sabit ve sorgulanmaksızın kabul edilip itaat edilmesi gereken bir özelliğe sahiptir. Davranışların gerisindeki nedenin önemli olmadığı bu dönemde fiziksel sonuca göre iyi veya kötü belirlenir.¹⁷⁹

2. Bireysellik ve Araçsal Amaç Eğilimi (Saf Çıkarıcı Eğilim) Evresi: Bu dönemin doğrusu, bireyin kendisinin ve çevresindeki kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve somut değişime dayanan âdil alışverişler yapmaktır. Bazen diğer bireylerin ihtiyaçlarını dikkate alsa da bu dönemde bireyin kendi çıkarını gözetmesi önem kazanmış ve birey kendi gereksinimlerinin doyurulmasına odaklanmıştır. Kurallara ihtiyacı karşıladığı sürece uymakta ve maddi eşitlik ilkesi adalet anlayışının temelini oluşturmaktadır. Bu dönemdeki birey doğruya dair tek bir görüş olmadığını ve doğrunun herkesin görüşü ve gereksinimlerine göre değişebileceğini anlamakta ve buradan da kişisel çıkarların gözetilmesinde herkesin özgür olduğu sonucuna ulaşmaktadır.¹⁸⁰

II. Geleneksel Düzey: Bu dönemde birey kurallara uyar ve grubun ihtiyaçlarına göre kendi ihtiyaçlarını ikinci sıraya yerleştirebilir. Aile, grup veya ulusal istekler acil sonuçlar dikkate alınmadan daha değerli ve önemli kabul edilir. Toplumsal beklentiler, sonuçları düşünülmezsizin önemli kabul edilir. Geleneksel düzeydeki bir birey, toplumsal düzenin ve bu düzeni sağlayan kanun ve kurumların korunması ve sürdürülmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁸¹

Geleneksel düzey iyi ve doğru rollerin ahlâk değerleri olarak geliştirildiği geleneksel kurallara uyma dönemidir ve üçüncü ve dördüncü evreleri kapsamaktadır.¹⁸²

3. İyi Çocuk Eğilimi Evresi: Bu dönemdeki bireylerde temel güdü, grup tarafından kabul görmedir ve bundan dolayı da grup normlarına ve beklentilerine uygun davranışlar sergilenir. Başkalarını memnun etme ve başkaları tarafında takdir edilecek davranışlar sayesinde hoş ve iyi olma özelliği kazanma çabası vardır. İyi olmak, başkalarıyla ilgilenmek, dürüst ve güvenilir olmak ve kurallara uymak bu dönemin temel özellikleridir ve birey iyi davranışları destekleyen kural ve otoriteyi savunur. İyi

¹⁷⁹ Akbaş, *a.g.b.*, s. 135; Çakır, *a.g.b.*, s. 163; Selçuk, *a.g.e.*, s. 89; Aypay, *a.g.b.*, s. 161.

¹⁸⁰ Aypay, *a.g.b.*, s. 162; Selçuk, *a.g.e.*, s. 90; Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 115; Akbaş, *a.g.b.*, s. 135.

¹⁸¹ Aypay, *a.g.b.*, s. 162; Özabacı, *a.g.b.*, s. 59; Akbaş, *a.g.b.*, s. 135.

¹⁸² Akbaş, *a.g.b.*, s. 136.

davranışın anlamı iyi niyetli olmak ve kişilerarası ilişkilerde sevgi, güven, empati, başkaları için kaygılanma gibi iyi duygulara sahip olmaktır. Davranışın iyiliğinin ölçüsü, başkalarının davranış için verdikleri tepkilerdir.¹⁸³

4. Otorite ve Sosyal Düzeni Sürdürme Eğilimi Evresi: Temel güdü toplumsal düzeni korumaktır ve birey için bu dönemde onurunu korumak ve sorumluluk almak önem taşımaktadır. Ahlâkî davranışların toplumun çıkarlarına hizmet ettiğinin düşünüldüğü bu evrede doğru kabul edilen davranış, bireyin sosyal düzen ve otoriteye uygun olarak görevini yerine getirmesidir. Birey, kendi yararına konulan toplumsal düzeni koruyan kurallara uymaktadır.¹⁸⁴

Birey bu dönemde toplumdaki insanların davranışlarını düzenleyen geniş bir sosyal sistemin olduğunu fark etmektedir.¹⁸⁵ Kişiler arasında yanlış davranış ve tepkilerin ilişkilere zarar vereceğini göz önünde bulundurmakta, kanunların eşitlik için gerekli olduğunu düşünmekte ve kanunlara uymayanları asla onaylamamaktadır.¹⁸⁶

III.Gelenek Ötesi Düzey: Birey, kendine özgü ahlâk ilkelerini seçtiği ve değerler sistemini örgütlediği bu dönemde¹⁸⁷ toplumsal düzeyi aşarak bireyi merkeze koyan toplumsal sözleşme ve sosyal fayda üzerinden ahlâkî yargı oluşturur. Adalet, saygı gibi evrensel ilkeler üzerine odaklanır¹⁸⁸ ve insan haklarının gözetildiği evrensel değerleri benimser.¹⁸⁹

Dönem, pek çok değer ve kuralın göreceli olduğunun fark edilmesiyle, davranışların ahlâk ilkelerine göre düzenlenmesi gerektiği düşüncesiyle başlar ve evrensel ahlâkî yükümlülükler uyuşması gerektiği düşüncesi ile sonlanır.¹⁹⁰

Bireyin, başkalarından ve otoriteden bağımsız olarak, istediği ahlâk ilkelerini kendine özgü değer sistemi içinde örgütleyebildiği bu dönem, ahlâk gelişiminin beşinci ve altıncı evresini kapsamaktadır.¹⁹¹

5. Sosyal Anlaşma Eğilimi Evresi: Yasaların toplum yararına olarak, çoğunluk tarafından konulması gerektiğine inanan birey, doğruların genel insan hakları

¹⁸³ Akbaş, *a.g.b.*, s. 136; Aypay, *a.g.b.*, s. 163; Selçuk, *a.g.e.*, s. 90; Özabacı, *a.g.b.*, s. 59; Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸⁴ Özabacı, *a.g.b.*, s. 59; Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 115; Aypay, *a.g.b.*, s. 163; Çakır, *a.g.b.*, s. 163.

¹⁸⁵ Selçuk, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁸⁶ Akbaş, *a.g.b.*, s. 136.

¹⁸⁷ Çakır, *a.g.b.*, s. 163.

¹⁸⁸ Ekşi, *a.g.m.*, s. 31.

¹⁸⁹ Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁹⁰ Aypay, *a.g.b.*, s. 163.

¹⁹¹ Akbaş, *a.g.b.*, s. 137.

ve bütün toplumun hem fikir olduğu standartlara göre belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Kuralların toplum yararına değişebileceğine inandığı için toplum çıkarları söz konusu olduğunda yasaların değişmesi adına uğraş vermektedir.¹⁹²

Toplumsal bakışın üzerinde bir bakış açısına sahip olunan bu dönemde, kanuna sosyal bir anlaşma olduğu ve çoğunluğun haklarını koruduğu için uyulmakta ve mevcut kanunların umumun yararına olması gerektiği düşünülmektedir. Sosyal sözleşme, düzeni sürdürmek ve başkalarının haklarını savunmak için gerekli görülmekte ve kuralların sosyal sözleşme niteliğinde olduğu kabul edilmektedir. İlke veya yasallığın çatıştığı durumlarda, ahlâkî bakış açısı ilkenin tarafını tutmayı ve yasayı reddetmeyi emretmektedir.¹⁹³

6. Evrensel Ahlâkî İlkeler Eğilimi Evresi: Bireyin tüm insanların eşitliğinden yola çıktığı ve ahlâk gelişiminin son evresi olan bu dönemde birey kendi ahlâk ilkelerini oluşturmaktadır. Yine bu dönem bireyin gerçekten takdir edilen toplumsal kurallara eğilimin yanında mantıksal evrensellik ve tutarlılıkla ilgili daha yüksek düzeydeki tercih edilen ilkelere yöneldiği dönemdir. Bu dönem, insanlarda, diğer insanlara karşı yüksek bir duygusallığın görüldüğü, ahlâk kahramanlarının bulunduğu aşama olarak kabul edilmektedir. Bireyin içselleştirdiği ahlâk anlayışı çoğunluğun kabul ettiği sosyal düzenle çatışmakta ve kişi kendi evreninde, vicdanında doyum sağlayacağı bir sistem geliştirme amacı taşımaktadır. Kohlberg'in bu döneme dair araştırmaya dayanan herhangi bir verisi bulunmamakla birlikte bu düzeye ait özelliklerin filozoflar dışında gözlenmediği ifade edilmektedir.¹⁹⁴

Geliştirdiği ahlâk gelişimi kuramında yaş aralıkları kesin olmamakla birlikte Kohlberg, genellikle çocuklarda 10 yaşa kadar bir ila ikinci evre özellikleri hâkimken, 13 yaş civarında üçüncü döneme geçildiğini, 13-16 yaş arasında üçüncü dönem özelliklerinin tutarlı olarak kullanıldığını ve dördüncü döneme geçilebildiğini söylemektedir. 16-20 yaş arasında ise üç ve dördüncü dönemin tutarlılık kazandığını ve beşinci dönemin esas dönem olmasa bile yan dönem olarak kullanılmasının söz konusu olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁵

¹⁹² Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 115; Özabacı, *a.g.b.*, s. 59.

¹⁹³ Aypay, *a.g.b.*, s. 164; Selçuk, *a.g.e.*, s. 91; Akbaş, *a.g.b.*, s. 137.

¹⁹⁴ Akbaş, *a.g.b.*, s. 137; Aypay, *a.g.b.*, s. 164; Selçuk, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁹⁵ Selçuk, *a.g.e.*, s. 91; Akbaş, *a.g.b.*, s. 137.

Kohlberg, ahlâk evrelerini belirleyebilmek için deneklerine 9 hikâye vererek, hikâyelerde verilen davranışın, doğru veya yanlış olduğunun nedenleri üzerinde durmuştur. Bununla bireylerin ahlâkî düzeylerini belirlemeye çalışan Kohlberg, ahlâkî akıl yürütme basamaklarının ABD, Meksika, Tayvan ve Türkiye’de aynı sıralama ve aynı yaşlarda gerçekleştiğini saptamıştır. Dünya çapında yapılan diğer araştırmalarda da bu sonucu destekler bulgular elde edilmiştir.¹⁹⁶

Kohlberg kuramını adalet problemlerinden oluşan faklı değerlerin çatıştığı ikilemler üzerine oturmıştır. Geleneksel algıyı redderek otoritenin belirlediği bir ahlâk anlayışının yerine, bireyin kendi ahlâk yargılarını kendisinin oluşturmasına imkân sağlanması gerektiğini savunmuştur.¹⁹⁷

Kohlberg, ahlâkî problemlerin temelinde, insanların farklı çıkarlarını, taleplerini ve değerlerinin çatışmasını görmektedir. Bu çatışmanın, adalet ilkesine dair bir problem olduğunu ve bütün tarafların dikkate alınarak herkes için en adil olabilecek bir çözümlenme ile halledilebileceğine vurgu yapmaktadır. Bu türden bir çözümlenme sürecinin de ahlâkî yargı yeteneğini gerekli kıldığını savunmaktadır.¹⁹⁸

Kohlberg’e göre davranışların öne çıkan çarpıcı özelliğini ve kalitesini belirleyen ahlâkî yargıdır. Bu yargılama davranışın hangi boyutunun yükümlülük gerektirdiğini ya da doğru olduğunu söyler ve normatif kararlar gösterir. Bu bağlamda ahlâkî yargı, haklar, ödevler ve sorumluluk alanları hakkında genellenebilir ve aynı zamanda meşru olabilen yönergeleri de içerir. Ahlâkî yargılar, farklı kişiler tarafından temsil edilen taleplerin birbiriyle çatıştığı durumlarda bize ne yapmamız gerektiğini söyler.¹⁹⁹

Kohlberg, geliştirdiği ahlâk gelişimi kuramında öğrenciden sadece okulun, devletin ya da çevrenin öngördüğü değerlere uymasını beklememekte, öğrencinin okulun kararlarını şekillendirmede aktif rol almasını sağlayarak, problem çözme yeteneğini geliştirmeyi hedeflemektedir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Özabacı, *a.g.b.*, s. 60; Akbaş, *a.g.b.*, ss. 137-138.

¹⁹⁷ Ekşi, *a.g.m.*, s. 51; Semra Çinemre, “Bir Ahlak Eğitimsi Olarak Lawrence Kohlberg”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2013, Cilt: 22, Sayı: 1, ss. 143-164, s. 149.

¹⁹⁸ Çiftçi, *a.g.m.*, ss. 43-44.

¹⁹⁹ Uysal, *a.g.t.*, s. 58.

²⁰⁰ Çinemre, *a.g.m.*, s. 150.

İKİNCİ BÖLÜM: SOSYAL AHLÂKIN TESİSİNDE İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİ

Ahlâk bir değerler alanıdır. Bu alan genel ifade ile değerleri, özel anlamıyla ise Ahlâkî değerleri ifade eder.²⁰¹ Ahlâkî değerler ile inşa olan bireylerin oluşturduğu toplumlar ise ahlâklı toplum olma hüviyeti kazanır. Neticede bu durum medeniyetin oluşmasına katkı sağlar.

İnsanın hayatta karşılaştığı her türlü hâdiseye bir açıklama ve yorum getirme, içinde yaşadığı âlemi anlama, çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Hiçbir şeyi dışarıda bırakmadan, zihinsel olarak bütün olayları anlayabilecek genel bir anlama sistemine sahip olma isteği, insanın temel ihtiyaçlarından birisidir.²⁰² Bu çabanın yanı sıra insanın karşılaştığı ve bizzat yaşadığı olaylar karşısındaki tutum ve davranışını belirleyecek birtakım normlara sahip olması gerekmektedir. Bu noktada kişiye yol gösterecek, ortaya koyduğu davranışı değerli kılacak bir açıklamaya ihtiyaç vardır. Ahlâkî değerler bu ihtiyacı karşılamaktadır.

Ahlâk yasaları insanlar içindir. İnsanların tutkuları, ihtiyaçları ve ihtirasları kendilerinin olduğu kadar başkalarının da yaratılış itibariyle yönelmiş oldukları yetkinlik gayesine ters düşmeyecek davranış ve hareketlerin tabii olduğu evrensel yasanın her bir insan için akla uygun ve uyulmaya değer olması, insan doğasına yani fitratına uygun olmasına bağlıdır.²⁰³

İnsan medeni bir varlıktır. Toplumunu oluşturacak bireylerin de medeni vasıflarla donatılması gerekir. Toplum hayatı birtakım hakları ve sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Sosyal hayatın ahlâkî bir kıymet taşıması ve ahlâk kanunlarına saygı gösterilmesi sayesinde insanların oluşturduğu cemiyet gerçek bir insan cemiyeti olma vasfını elde edebilir.²⁰⁴ Bu ahlâkî vasıfların bireylere kazandırılması noktasında ise eğitim, özelde de din eğitimi gündeme gelmektedir. Din eğitiminin ahlâklı bireyler inşa edilebilme imkânı, toplumsal bir inşa sürecinin de başlangıcını oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal hayatı düzenleyecek ahlâkî değerlerin bireysel ve toplumsal alanda hâkim kılınması önem arz etmektedir.

²⁰¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 127.

²⁰² Âdem Akıncı, “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2005, Sayı 3, Cilt 9, ss.7-24, ss. 7-24.

²⁰³ Naim, *a.g.e.*, s. 163.

²⁰⁴ Çağrıncı, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, s. 220 vd.

Sosyal vasıflardan tecrid edilmiş bir insanın birçok kabiliyetle donatılmış olduğu halde bunların fiile yansımadağı kuvve olarak kaldığını kabul etmiş oluruz. İnsan bütün ahlâkları kabul edip bütün sanatları sergileme kabiliyetine sahip olduğu halde hiçbirine malik değildir. Ne iyidir ne de kötüdür ne dine sahiptir ne de milliyete. Dolayısıyla cismen insan olsa da sosyal bir insan değildir. Çünkü böyle bir insan diğer insanlarla kuracağı ilişkileri düzenleyecek değerler sistemine girmemiştir. Bu insan sosyal değerleri almamış, sosyalleşmemiştir. Bu bağlamda bir insan ancak eğitim sayesinde sosyal değerleri kazanarak sosyalleşebilir.²⁰⁵

Toplumsal kalite kendisini fertlerin birbirine merhametli davrandığı ve ahlâken temiz oldukları toplumlarda daha net olarak göstermektedir. Bu kazanım ise eğitim sayesinde elde edilebilecek bir seviyedir.²⁰⁶

Eğitimin sosyal alanla ilgili olarak bireyin topluma uyumunu sağlama veya bireylerin sosyalleşme sürecine katkıda bulunma işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Bu bağlamda eğitimin sosyal boyutunu, toplumun devamlılığını sağlayacak, toplumla uyumlu bireylerin yetiştirilmesi oluşturmaktadır.²⁰⁷

Eğitim bireylerin sahip oldukları veya bireylere davranışları kazandırma imkânı sunmaktadır. Fert içinde yaşadığı toplumun değerlerini kazanarak sosyalleşebilmektedir. Toplum içerisinde yaşayan birey toplumdaki birtakım değerleri görmekte ve bunların bir kısmını öğrenmektedir. Ancak bu öğrenme yeterli olmamaktadır. Bundan dolayı bireye, toplumun sahip olduğu bütün değerleri öğretmek, bireyin olumsuz davranışlarına da müdahale etmek gerekmektedir.²⁰⁸

Bireyin toplumla uyumunu ifade eden sosyalleşme kavramı, bireyin içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu alışkanlık, değer, tutum ve inançlarını öğrenme ve uygulama sürecidir. Bu süreçte birey topluma hâkim olan değerleri, davranış şekillerine yansıtmak için eğitim sürecinden geçmektedir.²⁰⁹

Sosyalleşme, bir değişim sürecini ifade etmektedir. Bu sürecin dinamikleri arasında eğitim önemli bir noktadır. Eğitim, bilgilendirmek, beceri ve erdemleri insanlara kazandırmak için yürütülen faaliyetlerdir. Bu bağlamda din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi

²⁰⁵ İbrahim Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Işık Yay., 6. Baskı, İzmir 2013, s. 168.

²⁰⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, s. 176.

²⁰⁷ Barut, *a.g.b.*, s. 91.

²⁰⁸ Canan, *a.g.e.*, s. 168.

²⁰⁹ Barut, *a.g.b.*, s. 92.

sahip olduğu içerik ve hedeflediği kazanımlar sayesinde bu değişimi hızlandırıcı bir özelliğe sahiptir.²¹⁰

Toplumun değişiminin temelinde insan nefsinin yani şahsiyetin değişimi vardır. Kötü şahsiyetli insanlardan oluşan bir toplumun iyi toplum kurması ve bu toplumu geliştirmesi imkânsızdır.²¹¹ İslam dini, insanların fitratlarına uygun olan değerleri savunur. Eğitim bireyin zihinsel, fiziksel ve karakter gelişimini amaç edinmiş bir bilimdir. İnsanların değişimi için ilk aşama zihniyet değişimidir. “*şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değişirmedikçe Allah onların durumunu değişitmez*”²¹² ayeti bunun Kur’an’dan delilidir. O halde değişimin başlangıcı toplumun değişim isteyecek bir zihniyet kazanmasıdır.²¹³

Toplumsal değişimi gerçekteşirmek için insanın aklının, kalbinin ve nefsinin değişim geçirmesi gerekmektedir. Kaliteli bir toplum için kaliteli bireyler gerekmektedir. Bireysel kazanımlar sayesinde değişen toplum, gelişim göstererek daha iyiyi elde etmektedir. Burada söz konusu olan değişim iyiden daha iyiye geçmektir.²¹⁴ Bu değişimi ve gelişimi eğitim aracılığı ile gerçekteşirmek mümkündür.

Din eğitimi toplumsal değişimi ve gelişimi insan fitratına uygun olarak din ile temellendirir. Toplumun tahrip edecek olan fikir ve davranışlarla mücadele eden din eğitimi,²¹⁵ bunu yaparken dinin ortaya koyduğu değerler üzerinden bir yol haritası belirler.

İslam sadece imanı yeterli görmemiştir. İman, doğru eylemlere yönlendiren önemli bir etkidir. Ancak davranışa yansımayan bir imanın değerli yoktur. Bundan dolayı davranış, İslam ahlâk sisteminde önemlidir. Bu davranışlar da niyete göre değer kazanmaktadır.²¹⁶

İslam toplumunda ideal toplum iyi ahlâk sahibi insanların bir araya gelmesiyle oluşacak toplumu ifade etmektedir. Her şeyde olduğu gibi ahlâkî davranışların kazandırılması söz konusu olduğunda da iman devreye girmektedir. İnsanların yapması gereken davranışlar, İslam’da bizzat yapılması emredilen davranışlar olarak

²¹⁰ Bayraklı, *a.g.e.*, s. 250.

²¹¹ Bayraklı, *a.g.e.*, s. 183.

²¹² *Kur’an-ı Kerim*, Ra’d 13/11.

²¹³ Okumuşlar, *a.g.e.*, s. 151.

²¹⁴ Bayraktar Bayraklı, *Kur’an’da Değişim-Gelişim-Kalite Kavramları*, Bayraklı Yay., 2. Baskı, İstanbul 2007, ss. 171-174.

²¹⁵ Bayraklı, *a.g.e.*, s. 252.

²¹⁶ Okumuşlar, *a.g.e.*, s. 152.

sunulmaktadır. Sosyal boyutu olan davranışların ahlâkîliği bu sayede imana bağlanmıştır.²¹⁷

İslam, topluma; fertlerin dini ve ahlâkî vazifeleri yerine getirmelerini sağlayacak terbiyevî ve hukukî tedbirler alma sorumluluğu yükler. Bu literatürde “emr-i bi’l-maruf nehyi ani’l-münker” olarak ifade edilen iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak bütün insanlara yüklenmiş bir sorumluluktur. İslam’ın amacı yeryüzünde iyiliği hâkim kılmaktır. Bunu da sâlih kullar aracılığı ile gerçekleştirmek ister. “*Andolsun, Zikir’den (Tevrat’tan) sonra Zebûr’da da, “Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır”* diye yazmıştık”²¹⁸ ayeti yeryüzünde hâkimiyetin sâlih kullarda olması ideali için yüklenmiş bir sorumluluktur.²¹⁹

İslam insanlara kötülükle mücadele etmeyi emreder. İnsanın istediğim gibi yaşarım diyerek sınırları çiğneyip kötülük yapmasını veya bana dokunmuyorsa beni ilgilendirmez mantığını kabul etmez. Bu hususu Peygamberimizin şu hadisi ile daha net anlamak mümkündür; “*Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin; buna gücü yetmezse diliyle onun kötülüğünü söylesin; buna da gücü yetmezse kalbiyle ona buğz etsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir.*”²²⁰

Müslüman bireylere İslam ahlâkını kazandırma sürecinde din eğitimi bireyin kalbini ve karakterini etkilemeyi, ortaya koyacağı faaliyet ve davranışların şekillenmesini amaçlar. Bunun için İslam’ın temel değerlerini öğretmek, yüceliğini muhafaza etmek, düşünce ve davranışları olgunlaştırmak gibi amaçlara yönelik faaliyet yürütür.²²¹

Sosyal ahlâkın tesisi noktasında din eğitimi, hedeflediği ahlâkî eğitim için kullanacağı materyalleri bizzat Kur’an ve sünnetten almalıdır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v) bizzat bu hususa dikkat çekmekte, Kur’an ise peygambere uymayı emretmektedir. “*... Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah’ın azabı çetindir*”²²²

Yapılan araştırmalar ve öne sürülen görüşlerin neredeyse tamamı dindar insanların toplumun değerlerine daha saygılı ve toplum düzenine daha uyumlu olduğu görüşü üzerinde ittifak etmiştir. Dinin inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra bireysel ve

²¹⁷Buhârî, İmân 7; Müslim, İmân 71, 72; Tirmizî, Kıyâme 59; Nesâî, İmân, 19, 33.

²¹⁸*Kur’an-ı Kerim*, Enbiya 21/105.

²¹⁹ Çağrı, a.g.e., s. 140.

²²⁰ Müslim, İman, 78; Tirmizî, Fiten. 11- Nesâî, İman 17 İbn Mâce, Fiten, 20.

²²¹ Çağlayan, a.g.e., s. 55.

²²² *Kur’an-ı Kerim*, Haşr 59/7.

toplumsal davranışlarını ahlâkî kurallara göre düzenlemeyi talep etmesi dindarlığın ahlâktan bağımsız olamayacağına göstergesidir. Bundan dolayı da ahlâkî değerler yalnız toplumsal bir gerçeklik olmanın yanında aynı zamanda ilahi bir buyruk olma anlamı da taşımaktadır. Bu durum ise dindar insanların daha kolay şekilde topluma uyumunu ve toplumun değerlerini daha kolay benimsemesini sağlamaktadır.²²³

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin amaçlarına baktığımızda insanın üstün varlık olma bilincine ulaştırılması bu sayede dine olan ihtiyacını karşılamak, iman, ibadet ve ahlâk esaslarını öğretmek; bu esasları davranış haline dönüştürmek, peygamberin örnek hayatını, güzel ahlâkını ve ahlâkla ilgili tavsiyelerini öğretmek gibi hususlar ilk sırada gelmektedir.²²⁴ İslam'ın bireylere kazandırmayı amaçladığı bu ahlâkî değerler, bireylerin sosyal yaşama uyumunu da sağlamaktadır. Dolayısıyla bu değerlerin toplumda, sosyal ahlâk olarak tezahür ettiğini söylemek mümkündür.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, İslam ahlâkının sosyal alanda tesisi noktasında elbette dinin gayesine uygun olarak insanları güzel ahlâkla buluşturmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla din eğitimi faaliyetleri, insanların ahlâkî vasıfları kazanmasına yönelik bir süreci ifade etmektedir. Bireyin inşası şüphesiz toplumun inşası demektir. Zaten ahlâkî davranışların tamamına yakını sosyal bir boyut taşımaktadır. Bunun için de sosyal ahlâkın tesisi din eğitiminin yetki sahasına girmektedir.

Ülkemizde zorunlu din dersi, örgün eğitimde 4. Sınıftan itibaren okutulmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın merkezinde yer alan ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi zorunlu din dersi kapsamında bütün kurumlarda okutulmaktadır. Bu toplumsal boyutta bütün bireylerin aynı değerler üzerinde birleşme, sosyal nitelikli meselelerde aynı tavır sergileme imkanı vb. konularda önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda biz ilköğretim döneminde 4 ila 8. Sınıflarda okutulan ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinin müfredat programı ve ders materyalleri üzerinde durarak, bu aşamadaki din eğitiminin sosyal ahlâk açısından nasıl bir özelliğe sahip olduğunu ve sosyal ahlâkı tesis etmedeki etkisini ve bu derslerin sosyal ahlâkla ilgili içeriklerinin durumunu tespit etmeye çalışacağız. Bunu yaparken öncelikle müfredat programının genel bir çerçeveye, sosyal ahlâkı tesis için nasıl bir yapıya sahip olduğuna değinecek ardından 4-8. Sınıf din

²²³ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yay. 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 76.

²²⁴ Şuayip Özdemir, "Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dini Danışmanlık" Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, *Din Eğitimi*, Gündüz Eğitim ve Yay., 1. Baskı, Ankara 2012, s. 374.

kültürü ve ahlâk bilgisi ders kitaplarının ahlâkla ilgili ünitelerinin içeriklerini ve içeriklerle hedeflenen kazanımların gerçekleşme imkânını değerlendireceğiz.

1. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM MÜFREDATINDA SOSYAL AHLÂK²²⁵

1.1. Programın Vizyonu

Programda derse ayrılan zamanın büyük bir kısmı öğretmenlerin öğrencilere doğrudan bilgi aktarmak yerine yol gösterici olması adına etkinlikler aracılığıyla öğrencilerin;

➤ 21. yüzyılın çağdaş demokratik değerleri ile donanmış, insana ve çevreye duyarlı, edindiği dini bilgileri yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlamda kendine göre yeniden oluşturan, edindiği bilgileri kullanan ve düzenleyen, sosyal hayata katılım becerisi gelişmiş,²²⁶

➤ Öğrenmekten zevk alan, dini kavramları doğru kullanan, çözüm üreten, bilimsel düşünen, araştıran, sorgulayan, eleştiren, sahip olduğu kültürel mirası koruyan ve geliştiren,²²⁷

➤ İnsanlık tarihi boyunca birey ve toplum üzerinde etkili olan dini doğru anlayan ve yorumlayan, İslam dininin inanç, ibadet, ahlâk değerleri ile insani ve kültürel mirasını öğrenen, İslam dininin kültür, dil, sanat, örf ve âdetler ile ahlâk üzerindeki etkisini dikkate alan kendi dininden ve başka dinlerden olanlara anlayışlı davranan ve diğer dinleri tanıyan,²²⁸

➤ Değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar dinî kavramlara hâkim, millî, ahlâkî, insani ve kültürel değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlâk, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişen; üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yetişmesine katkıda bulunmaktadır.²²⁹

Programın vizyonuna baktığımızda, programda İslam dinin ahlâk ilkeleri temel alınsa da diğer dinlere ve bu dinlere mensup kişilere saygı gösteren, toplumun her

²²⁵ Bu bölümdeki bilgilerde “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 2010” esas alınmıştır.

²²⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 8.

²²⁷ MEB, *Öğretim Programı*, s. 8.

²²⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 8.

²²⁹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 8.

kesimini kuşatan bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu durum ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin, evrensel bir anlayışla, ahlâkî değerlerin inşa edilmesine katkı sunmayı hedeflediğini göstermektedir.

1.2. Programın Temel Yaklaşımı

Bütün yönleri dikkate alınan insanın, eğitimin hem öznesi hem de nesnesi olması dolayısıyla programda öğrenciyi, öğrenen ve bilgi üretme süreçlerinde etkin kılan program geliştirme yaklaşımları ve din kültürü alanının bilimsel kriterleri göz önünde bulundurularak; eğitimsel açıdan yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Benimsenen yaklaşım gereği olarak kavramsal bir yaklaşım izlenen programda, din kültürü ve ahlâk bilgisi dersiyile ilgili kavramların ve ilişkilerin geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Bundan dolayı da programın odağında kavram ve kavram ilişkilerinin oluşturduğu öğrenme alanları bulunmaktadır. Benimsenen kavramsal yaklaşımla, öğrencilerin somut deneyimlerinden, sezgilerinden dinî ve ahlâkî anlamlar oluşturmalarına ve soyut düşünebilmelerine yardımcı olmak amaçlanmıştır.²³⁰

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı'yla, öğrencilerin din ve ahlâkla ilgili konuların öğrenilme sürecinde aktif olmaları esas alınmaktadır. Din ve ahlâk konularını öğrenme aktif bir süreç olarak ele alınmıştır. Programda, öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşım tartışabilecekleri ortamların sağlanmasının önemi vurgulanmıştır.²³¹

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda dinbilimsel açıdan ise, gerek İslam dini gerekse diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilgi ön planda tutulmuş, dinin asıl kaynaklarında yer almayan bilgilerden uzak durulmuştur. İslam diniyle ilgili bilgilerde; Kur'an ve sünnet merkezli, birleştirici ve herhangi bir mezhebi esas almayan bir yaklaşım benimsenerek İslam diniyle ilintili dinsel oluşumları kuşatacak kök değerler öne çıkarılmıştır. İnanç, ibadet ve ahlâk alanlarıyla ilgili bu değerlerin, Kur'an ve sünnete dayanan ortak paydalar olmasına özen gösterilmiştir. Amaç, bireylerin, dinî, kültürel ve ahlâkî değerler hakkında doğru

²³⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 9.

²³¹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 10.

bilgilenmelerini sağlamaktır. Bu yaklaşıma uygun olan bütün dinî ve ahlâkî değerler, öğretime konu edilmiş, ancak Programın doktrin (belirli bir mezhebe dayalı) merkezli bir öğretime dönüşmemesine özen gösterilmiştir.²³²

Programın yapısını, programın genel amaçları, öğrenme alanları, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar oluşturmaktadır.

1.3. Programın Genel Amaçları

Müfredat programını incelediğimizde, müfredat programında 28 adet genel amacın olduğunu görmekteyiz. Bu amaçları müfredatın içeriği dikkate alınarak sınıflandırdığımızda, ahlâk öğrenme alanı ile ilişkilendirilebilecek olanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür; müfredat programı öğrencilerin bireysel açıdan, temel dini ve ahlâkî sorulara cevap verebilmelerini, dinin emirleriyle toplumsal beklenti ve alışkanlıklara dayalı olan davranışları ayırt etmelerini, İslam'ın iman, ibadet ve ahlâk esaslarını tanımalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Programda toplumsal açıdan ise, öğrencilerin, toplumsal olarak yaşanan dinî ve ahlâkî davranışları tanımalarını, toplumdaki farklı dinî anlayış ve yaşayışların sosyal bir olgu olduğu bilincine varmalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Ahlâkî açıdan programda öğrencilerden, ahlâkî değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını, öğrenilen ahlâkî değerleri içselleştirmelerini ve inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini kavramalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Programda Kültürel açıdan ise öğrencilerin, dinin kültürü oluşturan unsurlardan biri olduğunu kavramalarını, doğru dinî bilgiler yardımıyla nesiller arası anlayış farklılıklarına sağlıklı bir şekilde yaklaşmalarını ve dinî ve millî bayramların, milleti birleştiren temel değerlerden olduğunu kavramalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Müfredat programı evrensel açıdan incelendiğinde ise öğrencilerin, evrensel değerlere kendi dinî bilgi ve bilinçleriyle katılmalarını, diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak mensuplarına hoşgörüyle yaklaşmalarını ve evrensel insani değerlerin İslam'ın insani değerleri ile örtüştüğü bilincine ulaşmaları amaçlanmaktadır.²³³

Burada zikrettiğimiz amaçların bir kısmının müfredatta yer alan diğer öğrenme alanları ile ilişkili olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Burada sıralanan amaçlar, tercih

²³² MEB, *Öğretim Programı*, s. 10.

²³³ MEB, *Öğretim Programı*, ss. 12-13.

edilen temel yaklaşım gereği bir aşamalılık söz konusudur. Bu davranışçı yaklaşımın ilkeleri ile örtüşen bir durumdur.

1.4. Programda Yer Alan Öğrenme Alanları

Öğrenme alanı; aynı konunun ardışık eğitim basamaklarında genişletilerek verilmesini amaçlayan sınıf seviyelerine göre değişiklik ve aşamalılık gösteren ilgili konuların bir arada verildiği bir yapıdır. İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlâk, Din ve Kültür”den oluşan altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır.²³⁴

İfade edildiği üzere ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi öğrenme alanları, hem kendi içinde hem de diğer öğrenme alanlarıyla bir bütünlük içerisinde ele alınmış ve birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Öğrenme alanları, 4. sınıftan 8. sınıfa kadar devam etmektedir.²³⁵

Üniteleri oluşturan öğrenme alanları, birbiriyle bağlantılı bir yapıya sahiptir. Öğrenme alanları ve bunlara ayrılan üniteler, diğer ünitelerle veya kazanımlarla bağlantılı hale getirilmiş ve bu durumda olan kısımlar, açıklamalar kısmında belirtilmiştir. Yine bu bağlamda ara disiplinlerle de bağlantılı olan kısımlar açıklamalar bölümünde belirtilmiştir.²³⁶

Ünitelerin sonuna, ünite ve kazanımları desteklemek amacıyla okuma metinleri eklenmiştir.²³⁷

Öğrenme alanları açısından ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi müfredatında ahlâk öğrenme alanı dışında, ahlâk ile ilgili olarak; inanç öğrenme alanında, öğrencinin, ahlâkı tanımlanması, güzel ahlâk göstergesi olan güzel söz söyleme ve güzel davranma, yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını mutlaka göreceğine ilişkin bir sorumluluk ve bilinçle hareket eden birey olarak yetişmesi hedeflenmiştir. Bu ünite de yine bireyin diğer inanç sahiplerine karşı saygılı olması ve tevhit inancına mensubiyet bilinci güçlendirilmesi amaçlanmıştır.²³⁸

İbadet öğrenme alanında sosyal ahlâkın tesisine katkısının olacağını düşündüğümüz amaçlar ise ibadethanelerin toplumun birlik ve bütünlüğü açısından

²³⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 13.

²³⁵ MEB, *Öğretim Programı*, s. 14.

²³⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 14.

²³⁷ MEB, *Öğretim Programı*, s. 14.

²³⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 15.

önemini kavrama ve ibadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarının bulunduğu bilincine varma hedefi, güzel davranış edinme, din, vicdan ve ibadet özgürlüğüne saygılı davranma becerilerini geliştirecek etkinliklerle desteklenmektedir.²³⁹

Hız. Muhammed (sav) öğrenme alanının, sosyal ahlâkın tesisinde önemli bir noktaya sahip olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu öğrenme alanı, İslam dininin tesis ettiği ahlâk sisteminin gerçekleşmiş hali olan peygamberin şahsında, örnek aile hayatı, örnek bir insan ve örnek davranış şekilleri verilerek, insanî ve peygamberlik yönü ve örnek davranışları üzerinden söz ve davranışlarından ilke çıkar bilinci kazanabilmeleri hedeflenmiştir. Bu öğrenme alanı ile öğrenciler Hız. Muhammed (sav)'in erdemli davranışları, aile büyüklerine karşı davranışları, haksızlıklara karşı çıkışı ve arkadaşlarıyla iyi geçinmesi hakkında bilgi edinmektedir. Yine aile bireylerini sevmeyi, onlar arasında ayırım yapmamayı, onlarla görüş alışverişinde bulunmayı, akrabaları ziyaret etmeyi, misafirperverliği, komşulara iyilik etmeyi, öksüzleri ve kimsesizleri gözetmeyi, israftan kaçınmayı öğrenir. Toplumsal dayanışma konularında oluşturduğu kurumları tanıyan öğrencilerin Hız. Muhammed (sav)'in insanlara davranışlarıyla model olduğunu ve insani değerleri yerleştirmek için gönderildiğini kavraması amaçlanmaktadır.²⁴⁰

Kur'an ve yorumu öğrenme alanında ise öğrenciler, İslam'ı öğrenmekte Kur'an'ın en önemli kaynak olduğu, onun açıklayıcı ve yol göstericiliğinin anlamını, iyiliğe yönlendirip kötülükten sakındırmasını, hayatımızdaki önemini açıklar. Din ve din anlayışındaki yorum farklılıklarını ve ortaya çıkış sebeplerini, inanç, amel ve ahlâkla ilgili yorum çeşitlerinin bir zenginlik olduğunu ve bunların nedenlerini sorgulayarak her zaman ve mekânda ihtiyaç duyulduğunda yeni yorumların kaçınılmaz olduğunu fark eder.²⁴¹

Dinin öğreniminde "Ahlâk" öğrenme alanı önemli bir yer tutmaktadır. Bu öğrenme alanı "Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik, Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım, İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar, Din ve Güzel Ahlâk ile İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar" ünitelerinden oluşmaktadır. Ahlâk öğrenme alanıyla din-ahlâk ilişkisini, kişisel gelişim ve toplumsal barış için millî, ahlâkî ve dinî değerlerin önemini,

²³⁹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 15.

²⁴⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 16.

²⁴¹ MEB, *Öğretim Programı*, ss. 16-17.

hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, dürüst ve güvenilir bir insan olmayı, affetmeyi ve bağışlamayı öğretmek amaçlanmaktadır.²⁴²

Öğrencilerin olumlu ahlâkî değerleri öğrendikleri gibi aynı zamanda olumsuz nitelikteki davranışlarında gündeme getirildiği bu öğrenme alanında öğrenciler ahlâklı, sorumlu ve hoşgörülü davranış geliştirme, aile içi ve toplumsal barışı koruma becerilerini geliştirecek etkinliklerle desteklenmektedir.²⁴³

Din ve kültür öğrenme alanında sosyal ahlâkın tesisine katkı sunacak amaçların, toplum tarafından oluşturulan bütün maddi ve manevi değerlerin oluşturulması ve sonraki kuşaklara aktarılması için kullanılan kültür öğrenme alanında aile, vatan ve millet sevgisi, kültürümüz, dinler ve dinlerin evrensel öğütleri üzerinde durulmaktadır. Bu öğrenme alanıyla millî ve manevi değerlere sahip çıkma ve koruma bilincini, örf ve âdetlerimizdeki dinî öğeleri, her türlü bağnazlığın zararlarını, dinlerdeki ortak özellikleri ve farklı inançlara saygı duymayı öğretmek amaçlanmaktadır.²⁴⁴

1.5. Öğretim Programında Kazanımlar

Kazanımlar, öğrenme süreci içerisinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar sayesinde, öğrencilerin kazanması kararlaştırılan bilgi, beceri, değer ve tutumlardır. Programda, kazanımlar belirlenirken öğrencilerin gelişim düzeyine ve öğrenme alanının özelliğine göre belirlenen kazanımlar, mantık bütünlüğü gözetilerek yazılmıştır. Kazanımların sırası önem sırası değil konu bütünlüğü, kavram, değer ve beceriler esas alınmıştır. Aynı zamanda öğrenciler etkinliklerle desteklenmiştir.²⁴⁵ Bu yaklaşım, programın öğrencilerin gelişim dönemlerinin dikkate alınarak hazırlanması, içerik ve hedeflenen kazanımların gerçekleşme adına önemlidir. Zira ders içeriği öğrencinin gelişim düzeyine uygun olması durumunda başarılı sonuç verebilecektir.

1.6. Öğretim Programında Etkinlikler

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda verilen etkinlikler birer öneri ve örnek niteliğindedir. Öğretmenin bu etkinliklere ekleme veya çıkarmalar yapması yanında başka etkinlikler kullanması da mümkündür. Etkinliklerin,

²⁴² MEB, *Öğretim Programı*, s. 17.

²⁴³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 17.

²⁴⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 18.

²⁴⁵ MEB, *Öğretim Programı*, s. 18.

öğrenci merkezli ve öğrenme sürecinde öğrencinin etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak şekilde düzenlenmesi üzerinde durulmuştur. Verilen etkinliklerde öğrencinin sadece kitap okuyarak veya öğretmeni dinleyerek bilgi edinmesi veya beceri geliştirmesi yerine sınıfta arkadaşlarıyla tartışarak, görüşlerini açıklayarak, sorgulayarak, başka arkadaşlarına aktararak öğrenme sürecine etkin olarak katılması amaçlanmıştır. Etkinlerin genel olarak öğrenci merkezli olması, öğretim programında yer alan kavram, değer ve becerileri geliştirici, öğrencinin öğrenmeye etkin katılımını sağlayıcı nitelikte olması gerektiği vurgulanmıştır.²⁴⁶

Öğretim programında yer alan açıklamalar, amacına ulaşması için öğretmenlere yol gösterici nitelikte bilgiler verilmiş, ilgili ünitenin öğrenme öğretme sürecinde dikkat edilmesi gereken açıklamalar yapılmıştır. Önemli görülen noktalara, farklı öğrenme alanıyla veya diğer derslerle ilişkili kazanımlar belirtilmiş ve ünite kazanımlarının gerçekleşme durumunu belirlemek amacıyla kullanılacak ölçme ve değerlendirme yöntemleri gösterilmiştir. Ayrıca öğretim programında din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi ara disiplinlere özgü kazanımlarla da ilişkilendirilmiştir. Açıklamalar kısmında yer alan bir diğer bilgi ise işlenen ünite, öğrenciye doğrudan verilmesi gereken değer ve beceriler de gösterilmiştir. Bu bölümde açıklamaların hemen görülebilmeleri için bazı semboller kullanılarak öğretmenlerin işini kolaylaştırma amacı güdülmüştür.²⁴⁷

Açıklamalar kısmında ara disiplinler olan; İnsan hakları ve vatandaşlık, Özel eğitim, Rehberlik ve psikolojik danışma ve Sağlık kültürü dersleri ile de ilişkilendirmeler yapılarak, özel bir sembolle bunlarda gösterilmiştir.²⁴⁸

1.7. Öğrencilere Kazandırılacak Temel Beceriler

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'yla ulaşılması beklenen temel beceriler şunlardır:

1. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerisi,
2. Eleştirel düşünme becerisi,
3. İletişim ve empati becerisi,
4. Problem çözme becerisi,
5. Araştırma becerisi,

²⁴⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 19.

²⁴⁷ MEB, *Öğretim Programı*, ss. 19-20.

²⁴⁸ MEB, *Öğretim Programı*, ss. 19-20.

6. Bilgi teknolojilerini kullanma becerisi,
7. Değişim ve sürekliliği algılama becerisi,
8. Mekân, zaman ve kronolojiyi algılama becerisi,
9. Sosyal katılım becerisi,
10. Kur'an-ı Kerim mealini kullanma becerisi.²⁴⁹

1.8. Öğretim Programında Kavramlar

Kavramlar, insanın ilişki kurduğu her şeyi ifade etmesini sağlayan önemli bir yoldur. Kavramları kullanarak birçok şeyi ifade etme imkânı, kavramların önemini artırmaktadır. Bundan dolayı İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin kazanımlarını gerçekleştirebilmesi için dersin üzerine kurulu olduğu kavramların öğrenci tarafından doğru bir şekilde öğrenilmesi ve kullanılması gerekmektedir. Din ve ahlâkla ilgili bu kavramlar öğretim programında kavramlar hem açıklamalar kısmında hem de önerilen ünite açılımında verilmiştir. Kavramların öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ve kullanılabilir teknikler programda, "Öğretmen Bilgi Notları" kısmında verilmiştir.²⁵⁰

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Öğrencilere Verilecek Kavramlar Listesi incelendiğinde, ahlâk ile ilgili olduğunu düşündüğümüz kavramların sınıf düzeyine göre seçilerek verildiğini, bazı kavramların ise diğer sınıf düzeylerinde tekrar verildiği tespit edilmiştir. Bu kavramları sınıf düzeyine göre şu şekilde sınıflandırmak mümkündür; Dördüncü sınıfta ahlâk ile ilgili olarak Ahlâk, Barış, Emin, Güven, İyilik, Öğüt, Selam, Sevgi, Şükür, Temizlik, Yardım kavramları verilmektedir. Beşinci sınıfta ahlâk ile ilgili olarak Barış, Değer, Düzen, Erdem, Güven, İstisare, Millet, Sabır, Yardım, Ziyaret kavramları verilmektedir. Altıncı sınıfta ahlâk ile ilgili olarak Bayram, Emanet, Gıybet, Hile, İftira, Kibir, Kötü zan, Nasr ve Oruç kavramları verilmektedir. Yedinci sınıfta ahlâk ile ilgili olarak Bağnazlık, Emin, Güzel Ahlâk, İyilik, Kul Hakkı, Musahiplik, Öğüt, Örf ve Âdet, Taassup, Vicdan kavramları verilmektedir. Sekizinci sınıfta ise ahlâk ile ilgili olarak Ahlâkî davranış, Emanet, Güzel Ahlâk, İffet, İstisare, Sadaka, Savurganlık, Tevekkül, Zekât kavramları verilmektedir.²⁵¹

²⁴⁹ MEB, *Öğretim Programı*, ss. 20-21.

²⁵⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 21.

²⁵¹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 22.

1.9. Öğretim Programında Değerler

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yukarıda belirtilen temel beceriler ve kavramların yanı sıra değerlerin öğretimi de ön plana çıkmaktadır. Programda öğrenciler tarafından içselleştirilmesi öngörülen değerler aşağıda sıralanmıştır:

- Adalet
- Aile kurumuna ve birliğine önem verme
- Demokrasi bilinci
- Dürüstlük
- Alçak gönüllülük
- Bağımsızlık
- Bağışlama
- Barış
- Türk Bayrağına ve İstiklâl Marşı'na saygı
- Bilimsellik
- Cesaret
- Cömertlik
- Çalışkanlık
- Dayanışma
- Doğa sevgisi
- Doğal çevreye duyarlılık
- Doğruluk
- Dostluk
- Duyarlılık
- Emaneti korumak
- Estetik
- Fedakârlık
- Gazilik
- Görgülü olmak
- Güvenirlik
- Hakseverlik

- Hakikat sevgisi
- Hayâ
- Hoşgörü
- İbadet yerlerine saygı
- İffet
- İyi niyet
- Kadirşinaslık
- Kanaat
- Kardeşlik
- Merhamet
- Millet sevgisi
- Millî birlik şuurı
- Misafirperverlik
- Mürüvvet
- Namuslu olmak
- Nezaket
- Ölçülülük
- Paylaşımçı olmak
- Sabır
- Sadelik
- Sağlıklı olmaya önem verme
- Samimiyet
- Saygı
- Sevgi
- Sorumluluk
- Sözünde durmak
- Şehitlik
- Şükür
- Tarihsel mirasa duyarlılık
- Temizlik
- Tutumluluk

- Türk büyüklerine saygı
- Vatanseverlik
- Vefa
- Yardımseverlik

1.10. Öğrenme-Öğretme Süreçleri ve Öğretmenin Rolü

Öğrencilerin, çağın gereklerine uygun donanımlara uygun olarak belirlenmiş kazanımları gerçekleştirebilmeleri için, öğrencilerin aktif olduğu yöntem ve teknikler gerekmektedir. Öğretmen merkezli sınıflardan öğrencinin etkin kılındığı sınıflara doğru yaşanan değişim ile birlikte öğretmen rollerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişimin neticesi olarak öğretmenlerin rollerindeki değişim onların öğrencilere karşı olan yaklaşımlarında da değişimi getirmiştir. Öğretmenlerin öğrencilere uygun öğrenme ortamları hazırlaması, öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alması ve öğrencilerde öğrenmeye karşı bir merak duygusu uyandırması beklenmektedir.²⁵²

Öğrenme sürecinde sorumluluğun öğrencide olması, öğretmen sorumluluğunun bittiği anlamına gelmemektedir. Burada öğretmenin geleneksel yaklaşımın tersine yapması gereken, kendi kararlarını uygulamak yerine öğrencilere yol göstermek, önerilerde bulunmak, gerekli durumlarda açıklama yapmak, fikir vermek, rehber olmak ve onların gelişimlerini gözlemesi ve öğrencinin gelişmesindeki sorunlarla ilgili önlem alması gerekmektedir.²⁵³

Öğretmenlerin rolü, belirlenen kazanımların gerçekleşmesi için programda belirtilen öğrenme ve öğretme ile ilgili anlayışları dikkate alarak uygun strateji, yöntem ve tekniği kullanması, öğrencilere rehberlik yaparak öğrenmeyi kolaylaştırmaktır.²⁵⁴

Öğrencinin zihinsel ve bedensel olarak aktif olduğu bir ortamda, ihtiyaç duyulan bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışması ve değerlendirmeye yönelik faaliyetlere girişmesi, etkin olarak bilgi oluşturma ve edinmeye çabalaması ve bunu uygun şekillerde tartışmaya sunması öğrenme olarak nitelenmektedir. Böyle bir amaca uygun olarak öğretmenin öğrencileri motive eden, durumlara tanı koyan, rehberlik eden, kenardan işleyişi yöneten,

²⁵² MEB, *Öğretim Programı*, s. 24.

²⁵³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 25.

²⁵⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 25.

öğrencilere yeni ve özgün ortamlar hazırlayabilen, öğrenmekten bıkmayan ve sürekli araştıran özelliklerine sahip olması gerekmektedir.²⁵⁵

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın uygulanması sürecinde gerekli beceri, bilgi ve kavramların kazanımında işe koşulabilecek ve etkinliklerimize temel oluşturabilecek bazı uygulamalar tespit edilerek programda açıklanmıştır. Bu uygulamaların açıklamalarına müfredat programından ulaşılabilir.²⁵⁶

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi ahlâk öğrenme alanının üniteleri ve sürelerine baktığımızda: Dördüncü sınıfta “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesinde 8 kazanım belirlenmiş ve üniteye 12 ders saati ayrılmıştır. Beşinci Sınıfta “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” ünitesinde 9 kazanım belirlenmiş ve üniteye 12 ders saati, Altıncı sınıfta “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesinde 6 kazanım belirlenmiş ve üniteye 10 ders saati ayrılmıştır. Yedinci sınıfta “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde 5 kazanım belirlenmiş ve üniteye 10 ders saati ayrılmıştır. Sekizinci sınıfta ise “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesinde 6 kazanım belirlenmiş ve üniteye 10 ders saati ayrıldığı görülmektedir.²⁵⁷

Öğretim programının genel çerçevesinde ahlâk eğitiminin genel çerçevesini verdikten sonra, ilköğretim 4., 5., 6., 7., ve 8. sınıflarda okutulan ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi ders kitaplarında ahlâk öğrenme alanına müstakil olarak ayrılmış olan ünitelerin ayrıntılı olarak incelemeye ve ilgili kısımlarla ilgili değerlendirmeler yaparak bir durum tespiti yapmaya çalışacağız.

²⁵⁵ MEB, *Öğretim Programı*, s. 25.

²⁵⁶ Örnek Olay Analizi (Çözümlemesi), Sonuç Çıkarma, Geri Plandaki Düşünceleri Bulma, Slogan Bulma, Reklam Hazırlama/Poster Afiş Hazırlama, Şiir-Hikâye Yazma, Görsel İmge Oluşturma, Önem Sırasına Koyma, Sınıflandırma, Örnek Verme, Yordama Yapma, Bulmaca, Dramatizasyon, Tavsiyede Bulunma: Karşılaştırma, Problem Çözme, Görüşme Yapma, Alan Gezileri, Kavram Haritası Oluşturma, Beyin Fırtınası, Akrostiş Tekniği ve bunlara ilave olarak empati kurma, değerlendirme, benzetim, günlük yaşamla ilişkilendirme, not alma, görüş tarama, gözlem, formülleştirme, haber toplama, önceki düşünceleriyle karşılaştırma, bildikleriyle bağ kurma, dosya oluşturma, öykü tamamlama, çalışma yaprağı, koleksiyon yapma, yıllık hazırlama, tersinden düşünme, anlaşma imzalama, pandomim, öğrendiklerini listeleme, proje, gazete çıkarma, yeniden yazma gibi uygulamalar etrafında etkinlikler hazırlanabilir.

²⁵⁷ MEB, *Öğretim Programı*, ss. 29-31.

2. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİNDE SOSYAL AHLÂK

Sosyal ahlâkın tesisine yönelik olarak ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin öğretim basamaklarına göre tespitini yapmaya çalışacağımız bu bölümde, 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf müfredatındaki ahlâk öğrenme alanında yer alan ünite açıklamaları, etkinlik örnekleri, açıklamalar tablosu ve kazanımları ayrıntılı olarak ele alarak, bu bölümlerle ilgili açıklamalar yapmaya çalışacağız. Programın hedefleri ve ahlâk gelişimi teorileri ile bağlantılar kurarak, sosyal ahlâkın tesisi konusunda daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaya çalışacağız.

Sosyal ahlâkın tesisi noktasında müfredatta yer alan değerler ve bu değerlerin eğitimi için müfredattaki yoğunluğun yeterliliği ve ayrıca bu değerlerin yer aldığı öğretim kademelerindeki durumunu öğrenci gelişimi açısından değerlendirerek, gelişim düzeyine uygunluğunu tespit etmeye çalışacağız. Bu tespitleri yaparken daha önce değindiğimiz ahlâk gelişimi kuramlarını ve öğretim programı bağlamında zikrettiğimiz öğretim ilke ve yöntemleri dikkate alarak bir sonuca varmaya gayret edeceğiz.

Netice itibari ile ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi öğretim programının ahlâk öğrenme alanı ile ilgili yapacağımız tespitlerin, programın bu bölümündeki eksikliklerin düzeltilmesi adına bir katkı sunacağını ümit ederek bu amaca yönelik bir çalışma yürüteceğiz. Elde edeceğimiz bulgular sayesinde, daha iyi bir müfredat programının oluşturulmasına katkı sunmayı amaçlamaktayız.

2.1. Dördüncü Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabında Sosyal Ahlâk

4. Sınıf 5. Ünite “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” Ünitesinin İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Ünite İçeriği;

1. Sevmek ve Sevilmek Bir İhtiyaçtır.
2. Sevgi Allah’ın Bize Verdiği Bir Nimettir.
3. Allah Yarattıklarını Sever.
4. Dostluk ve Kardeşliğin Temeli Sevgidir.
5. İslam Dini Dostça ve Kardeşçe Yaşamayı Öğütler.²⁵⁸

²⁵⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 76.

Ünite Değerlendirmesi:

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi 4. sınıf ahlâk öğrenme alanında yer verilen “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesinde ilk olarak üzerinde durulan konu öğrenciye verilecek değerlerden birisi olan sevgidir. Sevgi’nin duygusal bir ihtiyaç olduğu vurgulanarak bu ihtiyacın nasıl karşılanacağına değinildikten sonra Sevgi’nin insana sağladığı katkılar üzerinde durulmaktadır. Sevmeye ve sevilmeye insan ilişkileri üzerindeki olumlu etkisinden bahsedildikten sonra bu duygulardan yoksun kişilerle ilgili olumsuz durumlara değinilmektedir. Sevginin oluşması için yapılması gereken davranışların olduğu belirtilerek Peygamber (sav)’den örnek verilmektedir. Sevginin önemine dair yapılan açıklamaların ardından Sevgi’nin Allah’ın emrettiği bir durum olduğu da vurgulanmaktadır. Konunun devamında ise sevginin önemine dair bilgilere yer verilerek sevginin tezahürü olan bazı örnek davranış şekilleri verilmektedir. Daha sonra sevgi’nin İslam dininde büyük bir önemi olduğu üzerinde durularak, konu ile ilgili ayetler ve hadislerle konu desteklenmektedir. Yine Atatürk’e ait sevgi ile ilgili aktarımlar yapılarak konu genişletilmektedir.²⁵⁹

Sevgi’nin kavramsal olarak ne ifade ettiği, önemi ve işlevi üzerinde durulduktan sonra ise dini bir temellendirmeye gidilerek Sevgi’nin Allah’ın bize verdiği bir nimet olduğu üzerinde durulmaktadır. Sevginin günlük yaşantıdaki öneminden bahsedilmektedir. Sevginin insanın yaratılış itibarıyla sahip olduğu bir özellik olduğu ifade edilmekte ve sevginin dini yönü üzerinde de durulmaktadır. Yine bu kısımda sevginin nasıl ortaya konacağına dair örnek davranışlar da verilmektedir. Sevginin insan ilişkilerine yansımalarına dair peygamberden örnek davranışlar aktararak sevginin ortaya çıkması için öğrencilere sevgi ile ilgili olarak bir çerçeve çizilmektedir.²⁶⁰

Sevginin öğrencilere daha iyi kavratılması ve öğrencilerin Sevgi’ye yönelmelerini sağlamak adına sevgi ile ilgili olarak bir başka boyut olarak Allah’ın yarattıklarını sevdiği üzerinde durulmaktadır. Allah’ın sevgisinin nasıl tezahür ettiğine dair örnekler verilmekte ve bu bağlamda peygamberin Allah’ın sevgisi ile ilgili söylediği bazı hadisler aktarılmaktadır.²⁶¹

Ünite içeriğinde üzerinde durulan bir diğer değer ise “Dostluk ve Kardeşlik” değerleridir. Bunların temelinde yer alan unsurun sevgi olduğundan hareketle dostluğun

²⁵⁹ Recai Doğan, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4*, Yıldırım Yay, Ankara 2016, ss. 77-80.

²⁶⁰ Doğan, *a.g.e.*, ss. 81-83.

²⁶¹ Doğan, *a.g.e.*, ss. 84-85.

ne olduğuna dair açıklamalar verilmekte, kardeş ve kardeşliğin ne ifade ettiği üzerinde durularak sevginin insanları birbirine bağlan en güçlü duydu olduğu vurgulanmaktadır. Konunun devamında dostluk ve kardeşliğin bir ihtiyaç olduğu vurgulanarak dostluk ve kardeşliğin nasıl bir fonksiyona sahip olduğu ifade edilmektedir. Dostluk ve kardeşliğin nasıl olması gerektiği ve gereklilikleri üzerinde durularak dostluk ve kardeşliğin toplumsal barışın temelini oluşturduğu, dostluk ve kardeşliğin birlik, beraberlik, huzur ve barışın egemen olması için gerekli olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu konu ile ilgili verilen hadislerle de konu desteklenmiştir.²⁶²

İslam'ın dostluğa ve kardeşliğe verdiği önem ayetler ve hadisler ile açıklanmakta, peygamberden konuyla ilgili örnek davranış şekilleri aktararak öğrencilere yol gösterici bir yöntem izlenmektedir.²⁶³

Sevgi, dostluk ve kardeşlik soyut birer kavramdır. Bundan dolayı da verilen bilgilerin soyut olarak ifade edilmesi bu yaş gurubundaki öğrenciler için doğru bir yaklaşım değildir. Bu dönemdeki bireyler, problemleri somut nesnelere bağlı olarak çözebildiklerinden, zihinsel işlem yapma yeteneğinin gelişmediği işlem öncesi dönem ile mantık işletme yoluyla muhakeme yapabilen soyut düşünce arasında bir geçiş dönemidir.²⁶⁴ Bu gerçekliğe uygun olarak konu somut davranış şekilleriyle desteklenmiştir. Bu değerlerin anlaşılması adına olumlu bir durumdur. Yine yapılan açıklamalarda öğrencilerin yakın çevresi ile ilgili örnekler verilmesi ve buna yönelik etkinliklerin yaptırılması ise uygun bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

İslam dininin, sevgi, dostluk ve kardeşlik konusundaki yaklaşımı ve ortaya koyduğu çerçeve açısından baktığımızda toplumda sosyal ahlâkın tesisinde önemli bir görevi yerine getirmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumu konu işlenişi esnasında verilen ayetler ve hadisleri incelediğimizde daha net olarak görmekteyiz.²⁶⁵

Ünite işlenirken müfredat programında belirtilen hususlar gereği düşünme, örneklendirme, araştırma, açıklama, inceleme, yorumlama ve değerlendirme gibi öğretim yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlere uygun olarak konular ayetler ve hadislerle desteklenerek açıklanmış ve içerik; görsellerle, şiirlerle, atasözü, ayet ve hadis etkinlikleri ile desteklenerek zenginleştirilmiştir.²⁶⁶

²⁶² Doğan, *a.g.e.*, ss. 86-87.

²⁶³ Doğan, *a.g.e.*, ss. 88-89.

²⁶⁴ bkz., s. 29.

²⁶⁵ Doğan, *a.g.e.*, ss. 80-89.

²⁶⁶ Doğan, *a.g.e.*, ss. 77-89.

Ünite için müfredatta %18'lik bir pay ayrılırken bu öğrenme alanına süre olarak 12 ders saati uygun görülmüştür. Ünite ile 8 kazanımın elde edilmesi hedeflenmiştir.²⁶⁷ Bu oranlar ünite içeriği için oldukça yeterli görünmektedir.

Ünite Etkinlik ve Kazanımları

Bu ünitenin sonunda öğrencilerin şu kazanımlara ulaşmaları hedeflenmektedir;

1. Sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğunu fark eder.
2. Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini açıklar.
3. Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu örneklerle açıklar.
4. Sevgi ifadesi olan davranışlara örnekler verir.
5. Allah'ın, yarattıklarını sevdiğine dair örnekler verir.
6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler.
7. İslam'da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.
8. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir.²⁶⁸

Ünite kazanımları ile ilişkilendirilen etkinliklerin hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda etkinlikleri hedeflenen kazanımlar ve etkinliklerin 4. sınıf seviyesine uygunluğunu tespit etmeye çalışacağız.

Ünite İçerisinde Kullanılan Etkinlik Örneklerinin Değerlendirmesi

Öğrencilerin bir öğretim uygulamasından yararlanma düzeyleri, tercih ettikleri öğrenme-öğretme yaklaşımları ve her bir öğrencinin öğretim uygulamasına vereceği tepkisi sahip olduğu bireysel farklılıklar nedeniyle değişiklik göstermektedir. Bu nedenle bir öğretim uygulamasının başarılı olabilmesinin temel ölçütü, hedef kitlesi olan öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, toplumsal ve fizyolojik özelliklerini ve bu özelliklere dair gereksinimlerini dikkate alması ile doğrudan alakalıdır.²⁶⁹ Uygulanacak ders içi ve ders dışı faaliyetlerin de bu hususa dikkat ederek planlanması gerekmektedir. Öğrencilerin bireysel durumlarının hesaba katılmadığı bir ortamda, beklenen öğrenme düzeyi ve hedeflenen kazanımlara ulaşma oranı yeterli ölçüde gerçekleşmeyebilecektir. Bunun önüne geçmek için ise öğretim sürecinde bireysel farklılıkların dikkate alınması önemlidir.

²⁶⁷ MEB, *Öğretim Programı*, s. 29.

²⁶⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 40.

²⁶⁹ Fatih Çınar, Din Öğretiminde Çoklu Zekâ Kuramı: İlköğretim Dkab Dersi Öğretim Programının Kuram Açısından Analizi ve Uygulama Örnekleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2016/2, Sayı: 37., ss. 191-243., s. 207.

Birinci Etkinlik: “Sevmek ve Sevilmek Bir İhtiyaçtır”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

1. Sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğunu fark eder.
6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler.

Ünitenin giriş konusu da olan “sevmek ve sevilmek bir ihtiyaçtır” etkinliği ile ilgili olarak ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretim programı ve kılavuzunda herhangi bir süre öngörülmemiştir. Etkinlik ile ilgili olarak öğretmenin ders içerisinde takdir edeceği bir sürede bu etkinlik gerçekleştirilecektir.

Etkinlik kapsamında öğretmenden sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğuna dair öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri bir tartışma ortamı oluşturması beklenmektedir.²⁷⁰ Bu sayede öğrencilerin konuyla ilgili olarak konuşmaları sağlanacak ve onların somut deneyimlerini aktarmaları ile birlikte etkinlik süreci şekillenecektir. Etkinliğin öğrencilerin hem derse hazırlamak hem de konuyla ilgili öğrencilerin durumunu belirlemek adına konuya giriş yapmadan önce yapılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu sayede öğrencilerin etkinlik üzerinden konuyu kavramalarının alt yapısı hazırlanmış olacaktır. Süre olarak bir ders saati ayrılması yeterli olacaktır. Öğrencilerin ifade ettikleri düşünceler üzerinden yapılacak açıklama ve gerekli düzeltmeler ile etkinlik tamamlanabilir. Kazanımların elde edilebilmesi adına öğretmenin öğrencilere yönelteceği sorular ve örnek olaylar üzerinden öğrencilere yaptıracağı açıklamaların önemli olduğu düşünmekteyiz.

Etkinlik ve hedeflenen kazanımların ilişkilendirilmesinde öğrencilerin yapacağı açıklamalar, verecekleri örnekler vb. öğretmenin yapacağı ilaveler ile zenginleştirilebilir. Yine öğretmenin sürenin verimli kullanılması adına etkinlik akışını iyi yönlendirmesi gerekmektedir.

Etkinlik, öğrencilerin içerisinde bulunduğu gelişim düzeylerine uygun bir etkinlik olarak görünmektedir. Soyut işlemler döneminin başlangıcı olarak ifade edebileceğimiz bu dönemde öğrencilerin somut örnekler üzerinden desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü henüz tam anlamıyla soyut bir evreden bahsetmek mümkün değildir.²⁷¹ Bundan dolayı öğrencilerin soyut kavramları öğrenmeleri için somut örnekler üzerinden yapılacak açıklamalar önemlidir. Etkinlik öğretim programında tercih edilen

²⁷⁰ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

²⁷¹ Bkz., s. 29.

yaklaşım gereği öğrenci merkezlidir. Bu bakımdan etkinliğin öğretmen kontrolünde olumlu sonuçlar vereceğini ve hedeflenen kazanımlar için uygun olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci Etkinlik: “Sevgi Yaratılanlara Verilen Bir Nimettir”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanımlar:

2. Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini açıklar.
4. Sevgi ifadesi olan davranışlara örnekler verir.
8. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir.

Etkinlikle ilgili olarak öğretim programında herhangi bir süre öngörülmemiştir. Süre ile ilgili olarak takdir yetkisi öğretmene bırakılmıştır. Bu etkinlik için bir ders saati yeterli olacaktır.

Bu etkinlikte öğretmenden Kur'an'dan kâinatın ve insanların sevgi üzerine yaratıldığını ifade eden iki ayetin mealini ve iki hadisin tercümesini tahtaya yazması/yansıtması istenmektedir. Öğrencilerle bunlar üzerinden konuşulması beklenmektedir.²⁷²

Etkinlik kapsamında dikkat edilmesi gereken öğrencilerin hedeflenen kazanımları elde edebilmeleri adına özellikle “Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini açıklar” kazanımında somut örnekler üzerinden gidilmesi, ayet ve hadis seçiminin de buna uygun olarak yapılması gerekmektedir. Etkinlik kapsamında öğrencilerin ayet ve hadis merkezli olarak fark etmeleri beklenen sevgi ifadesi olan davranışların, öğrencilerin bizzat ifade ettikleri örneklerle yetinilmemesi ve bunlara gerekli eklemeler ve açıklamalar yapılması uygun olacaktır. Öğrencilerin verdiği örneklere ilave olarak peygamberin hayatından da konuyla ilgili davranış örneklerinin verilmesi etkinliğin hedefine ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Etkinliğin bir diğer kazanım hedefi ise öğrencilerin dostça ve kardeşçe yaşamaya özen göstermesidir. Bu etkinliğin kazanımın gerçekleşmesine katkı sunacağını söylemek mümkündür. Çünkü etkinlik kapsamında sevginin fonksiyonu üzerinde durulmakta ardından da buna dini bir temellendirme yapılmaktadır. Bu sayede etkinliğin işlevselliği arttırılmaktadır. Sonuç olarak öğrencilerin dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterme davranışını sergilemeleri mümkün görünmektedir.

Etkinlik, öğrencilerin buldukları yaş seviyesine uygundur. Ancak öğretmenin, öğrencilerin zihinsel gelişim durumlarını dikkate alarak somut örnekler üzerinden giderek

²⁷² MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

etkinliği yönlendirmesi ve etkinlik sürecini bu hassasiyet ile yönetmesi halinde etkinlik hedeflenen kazanımların elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

Üçüncü Etkinlik: “Sevgimizi İfade Ediyoruz”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanım;

4. Sevgi ifadesi olan davranışlara örnekler verir.

Hedeflenen bu kazanıma ulaşmak için etkinlik kapsamında öğrencilerin, sevgilerini çevresindekilere nasıl ifade ettiklerini listelemeleri ve bunlar üzerinden konuşulması istenmektedir.²⁷³ Etkinlik için öngörülen süre yaklaşık bir ders saatidir.²⁷⁴ Etkinlik süreci ile ilgili olarak öğretim programındaki öneride ilk olarak öğrencilerden çevrelerindeki insanlara sevgilerini nasıl ifade ettiklerini bir kâğıda yazmaları ve tahtaya yapıştırmaları istenmektedir. Sonrasında ise bu sevgi ifadeleri üzerinde, öğrencilerin konuşturulması istenmektedir. Bundan sonraki adımda ise öğrencilerden en beğendikleri sevgi ifadelerinden iki tanesini resimlendirmeleri beklenmektedir.²⁷⁵

Etkinlik öğrencilere araştırma, eleştirel düşünme ve sosyal katılım açısından katkı sunacak bir özelliğe sahiptir. Ancak bu etkinlik için öngörülen süre, bütün öğrencilerin etkinliğin bütün aşamalarına tam anlamıyla katılmaları adına yetersiz görünmektedir. Çünkü sınıflardaki öğrenci sayılarını göz önünde bulundurduğumuzda özellikle iki ve üçüncü aşamadaki konuşma ve resimlendirme uzun zaman gerektireceğinden yetişmeyecektir. Bundan dolayı etkinlik sürecinde bütün öğrencilerin aktif olma imkânı azalmaktadır. Bu sorunu çözmek için etkinlik süreci öğretmen tarafından iyi planlanmalı ve mümkün olduğu kadar bütün öğrencilerin katılımı sağlanırken süre verimli kullanılarak etkinlik yetiştirilmeye çalışmalıdır. Ancak bir ders saatinde bunu yapmak oldukça zor görünmektedir. Öğrencilerin etkinliğin son aşaması olan resimlendirmeyi ders içerisinde yapmak yerine ev ödevi olarak yapması ve bunları sınıfta oluşturulacak bir panoda sergilemesi daha uygun olacaktır. Hem de bu sayede öğrencilerin ilk iki aşamada daha aktif bir şekilde etkinliğe katılmaları sağlanacak hem de öğrencilerin tamamına zaman ayırma imkânı bulunabilecektir. Özellikle konuşma aşamasında yapılacak ilavelerin ve düzeltmelerin olma ihtimali, süre açısından öğretmeni zorlayacaktır. Bunun önüne geçmek ve etkinliğin verimliliğini artırmak için resimlendirme aşamasının gözden geçirilerek, etkinlik süreci yeniden planlanmalıdır.

²⁷³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 40.

²⁷⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 105.

²⁷⁵ MEB, *Öğretim Programı*, s. 105.

Etkinlik, bu sınıf seviyesine uygun bir özelliğe sahiptir. Çünkü öğrencilerin sevgilerini nasıl ifade ettiklerini listelemeleri ve bunlar üzerinden konuşmaları, ardından bu ifade şekillerini resimlendirmeleri uygun bir süreç olarak görünmektedir. Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımın elde edilebileceğini söylemek mümkündür.

Dördüncü Etkinlik: “Bir Mektubum Var”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanım;

7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.

Etkinlik kapsamında hedeflenen kazanımın gerçekleşmesi için öğrencilerden arkadaşlarına dostluk ve sevgi mesajı içeren bir mektup yazmaları istenmektedir.²⁷⁶ Bu etkinlik için ayrılan süre ise bir ders saati olarak belirlenmiştir. Hedeflenen kazanımlara baktığımızda ise öğrencilerin sevgi ifadesi olan davranışlara örnekler vermesi ve dostça ve kardeşçe yaşamaya özen göstermeleri beklenmektedir.²⁷⁷

Etkinlik sürecinde ilk olarak öğrencilerden dost olarak kabul ettikleri birine sevgi ve dostluk kavramları çerçevesinde duygu ve düşüncelerini ifade eden bir mektup yazmaları istenmektedir. Bundan sonraki adımda ise gönüllü öğrencilerin mektuplarını sınıfta arkadaşları ile paylaşmaları öngörülmektedir. Etkinliğin son bölümünde ise okunan mektuplarla ilgili olarak sınıf içerisinde bir konuşma ortamının oluşturulması istenmektedir.²⁷⁸

Etkinliğin değerlendirme aşamasında ise öğrencilerden yaptıkları çalışmalarını birbirine göstererek çalışmalarını değerlendirmelerinin istenmesi öngörülmüştür.²⁷⁹

Etkinlik öğrencilerin sosyal katılım, eleştirel düşünme ve araştırma yapma gibi becerilerini geliştirecek bir özelliğe sahiptir. Etkinlik için ayrılan sürede hedeflenen kazanımın tam anlamıyla gerçekleşmesi ve öğrencilerin tamamının değerlendirme aşamasında aktif olması mümkün olarak görünmemektedir. Bu nedenle etkinlik için ayrılan sürede ancak sınırlı sayıda mektup okunabilecek ve üzerinde çok kısa konuşma fırsatı olabilecektir. Bu ise öğrenci katılımı ve kazanımın gerçekleşmesi adına olumlu bir durum olarak görünmemektedir. Bu sorunun çözümü noktasında önerimiz ise öğrencilerin arkadaşlarına yazacakları dostluk ve sevgi mesajı içeren mektupların, öğrencilere etkinlik öncesinde yazdırılması ve etkinlik için ayrılan ders saatinde sürecin

²⁷⁶ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

²⁷⁷ MEB., *Öğretim Programı*, s. 104.

²⁷⁸ MEB., *Öğretim Programı*, s. 104.

²⁷⁹ MEB., *Öğretim Programı*, s. 104.

gönüllü öğrencilerin mektuplarını okumaları ile başlatılmasıdır. Bu sayede etkinlik kapsamında öğrencilerin etkinliğe daha fazla katılmasına imkânı sağlanmış olacaktır.

Etkinlik kapsamında hedeflenen kazanımın gerçekleşmesi için öğrencilerin mektupları yeterli olmayabilir. Bu sınıf seviyesindeki bütün öğrencilerin dostluk ve sevgi kavramlarını İslam ile ilişkilendirme becerisi göstermesini beklemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü her bir öğrencinin birikimi, sosyal ve kültürel durumu birbirinden farklıdır. Dolayısıyla öğrencilerin bu konuda desteklenmesi gerekmektedir. Burada yapılması gereken ise öğretmenin uygun bölümlerde eklemeler yapması, öğrencileri mektuplar üzerinden soracağı sorular ve ifade edeceği örnek durumlarla yönlendirerek etkinliğin kazanıma dönüşmesini sağlamasıdır. Öğrencilerin değerlendirme yapacakları son kısımda mutlaka öğretmenin çıkarılan sonuçları iyi takip ederek gerekli müdahaleleri yapması ve kazanımın gerçekleşmesi için etkinliğe müdahil olması gerekmektedir.

Son söz olarak ifade etmek gerekirse etkinlik, sağlıklı bir şekilde, önerimiz de dikkate alınarak planlanması halinde, hedeflenen kazanımın elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

Beşinci Etkinlik: “Küsleri Barıştırıyoruz”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanımlar;

3. Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu örneklerle açıklar.

7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.

Etkinlik için öğretim programında herhangi bir süre belirlenmemiştir. Ancak bu etkinlik için bir ders saatinin yarısı kadar bir süre yeterli olacaktır. Ancak hedeflenen kazanımların bu etkinlik ile gerçekleşmesi, etkinliğin ünite içeriğinde yer alan “Sevgi Allah’ın Bize Verdiği Bir Nimettir” konusunu işlendikten sonra uygulanması halinde mümkün görünmektedir. Aksi halde öğrencilerin sınıfta küs olan arkadaşlarının olması durumunda bile hedeflenen kazanımlara ulaşmaları zordur. Etkinlik sürecinde öğretmenin konuyu anlattıktan sonra öğrencilerden sınıf ortamında mümkün ise küs olanları barıştırmaları istenmelidir. Sınıf ortamında böyle bir durumun olmaması halinde sınıf dışında gerçekleşecek bir etkinlik planlaması yapılması gerekmektedir. Bu ise bütün öğrencilerin etkinliğe katılmasını zorlaştıracaktır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenin sınıfta bir senaryo üzerinden etkinliği uygulaması daha

uygun görünmektedir. İki öğrencinin rol gereği küsmesi, diğer öğrencilerin de küs olan bu öğrencileri barıştırmak için senaryoya dâhil olmaları sağlanabilir. Bu sayede hem etkinlik bütün öğrencilerin katılımına açılmış hem de hedeflenen kazanımlara ulaşma adına öğretmenin de gerekli müdahaleler ile süreci yönetmesine imkân sağlanmış olacaktır. Değerlendirme bölümünde öğretmenin küs olmanın olumsuz yönlerine ve bireylere ne gibi etkilerinin olabileceğine dair öğrenci görüşlerini alması, bu görüşler üzerinden yapacağı ilave açıklamalar ile etkinliği tamamlaması uygun görünmektedir. Ancak etkinliğin hedeflenen kazanımlar için yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Etkinliğin islam ile bağlantı kurarak gerçekleştirilmesi çok mümkün olmayacaktır. Öğrencilerin bu bağlantıyı kurabilecek düzeyde bir bilgi düzeyine sahip olmaları zor görünmektedir.

Altıncı Etkinlik: “Varsa Ne Olur, Yoksa Ne Olur?”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanımlar;

5. Allah’ın, yarattıklarını sevdiğine dair örnekler verir.
6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler.
7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.²⁸⁰

Öğretim programında etkinlik için herhangi bir süre tayin edilmemiştir. Bu etkinlik için bir ders saatinin yeterli olacağını söylemek mümkündür. Etkinlik kapsamında öğrencilerle dostluk, kardeşlik, sevgi, dayanışma vb.nin toplumda benimsenip yaygınlaştığı zaman ne olacağı, bunların olmadığı zaman neler olabileceği üzerinde konuşulması istenmektedir.²⁸¹

Etkinlik sürecinin ilk olarak öğrencilerden Allah’ın, yarattıklarını sevdiğine dair örnekler vermesi istenmeli ve bunlar üzerinden konuşulduktan sonra sevginin, dostluk ve kardeşlik için önemine dair öğrenci görüşleri alınmalıdır. Bu aşamadan sonra ise konu İslam’da sevgi ve barışın önemine bağlanmalıdır. Bu bağlamda dostluk, kardeşlik, sevgi ve dayanışma gibi kavramların toplumsal olarak insanların hayatlarına nasıl etkilerinin olduğu ve insanlar arasındaki ilişkilerde bu kavramların nasıl bir fonksiyon üstlendiğine dair, öğrencilerin tespitleri ve düşünceleri alındıktan sonra aynı kavramların, insanlar arası ilişkilerde olmaması durumunda toplumsal boyutta ne tür olumsuzluklara neden

²⁸⁰ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

²⁸¹ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

olacağına dair fikirler ve tespitler üzerinden etkinlik devam ettirilebilir. Bu süreçte öğretmenin gerekli açıklama ve yönlendirmeler yapması etkinlik ile hedeflenen kazanımların gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Etkinliğin değerlendirme aşamasında ise öğrencilerin yapacağı değerlendirmeler ile öğretmenin yapacağı ilaveler etkinliğin hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını artırabilir.

Etkinlik öğrencilerin gelişim düzeyleri açısından biraz zorlayıcı olabilir. Ancak bu noktada gerekli yardım öğretmen tarafından sağlanacaktır.

Yedinci Etkinlik: “Derliyoruz”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanımlar;

5. Allah’ın, yarattıklarını sevdiğine dair örnekler verir.
6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler.
7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.²⁸²

Öğretim programında bu etkinlik için bir süre tespit edilmemiştir. Etkinlik iki aşamadan oluşacağı için derse ayrılan bölümde hedeflenen kazanımlara bir ders saatinde ulaşmak mümkün görünmektedir.

Bu etkinlikte öğrenciler iki gruba ayrılarak 1. gruptan sevgi, dostluk ve kardeşlik ile ilgili atasözlerini, 2. gruptan bunlarla ilgili şiirleri bulmaları istenmektedir. Yapılan çalışmaların sunu hâline getirilerek sınıfta paylaşılması öngörülmektedir.²⁸³

Daha önce söylediğimiz üzere etkinlik süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada 1. gruptaki öğrencilerin sevgi, dostluk ve kardeşlik kavramları ile ilgili olan atasözlerini bulmaları ve sunum haline getirmeleri istenirken 2. gruptan ise bu kavramlar ile ilgili şiirlerin bulunarak sunum hazırlanması istenmektedir. Bu aşama için öğrencilere ders öncesinde yeterli bir süre verilerek hazırlık yapmaları sağlanması gerekmektedir. Etkinliğin sınıf aşamasına gelindiğinde ise yapılacak sunumların öğretmen kontrolünden geçirildikten sonra yaptırılması ve yine etkinlik boyunca öğretmenin gerekli ekleme ve düzeltmeleri yapması gerekmektedir. Bir grup çalışması olması nedeniyle bütün öğrencilerin iş bölümü yapmaları ve yine sunum esnasında da mümkün olduğu kadar, bütün öğrencilerin sunuma destek vermesi sağlanmalıdır.

²⁸² MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

²⁸³ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

Etkinliğin ilk aşamasında öğrencilerin araştırma ve inceleme kabiliyetlerinin desteklenmesinin yanı sıra sosyal katılımları da desteklenmektedir. Grup içi iletişim ve işbirliği sayesinde öğrencilerin sosyalleşmesi sağlanarak hedeflenen kazanımlara ulaşma noktasında bütün sınıf etkinliğe dâhil olacağından, etkinlikle kazanımlar elde edilebilecektir. Ancak sunum hazırlama ve bunları sunma noktasında öğrencilerin iyi desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü bu sınıf seviyesindeki öğrenciler için bu etkinlik zorlayıcı olabilir. Bunu aşmanın yolu ise öğrencilerin desteklenmesidir.

Etkinliğin kazanım olarak hedeflenenleri gerçekleştirme noktasında yeterli olabileceğine dair net bir karar vermek mümkün değildir. Çünkü öğrencilerin özellikle İslam ile ilişkilendirilmiş atasözü ve şiir bulmaları ve bunları yorumlayarak kazanımları elde etmeleri zor görünmektedir. Soyut ifadelerin yer aldığı atasözü ve şiirlerin anlaşılması ve yorumlanması bu yaş grubundaki öğrenciler için oldukça zorlayıcı olacaktır. Soyut işlemler döneminin başlangıcında bulunan öğrencilerin tam anlamıyla soyut kavramları anlamlandırmaları mümkün görülmemektedir. Bundan dolayı etkinliğin özellikle öğretmen tarafından iyi planlanarak, süreç çok dikkatli yönetilmedi. Ancak bu sayede hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânı olabilir.

Değerlendirme aşamasında öğrencilerin hazırladıkları sunumlarla yetinilmemeli ve gerekli eklemeler ve açıklamalar öğretmen tarafından mutlaka yapılmalıdır.

Son söz olarak ifade etmek gerekirse, etkinliğin geliştirilerek içeriğinin atasözü, ayet, hadis ve şiir olarak belirlenmesi ve bu etkinliğin ancak ayet ve hadis kullanılarak özellikle “İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar” kazanımının gerçekleşmesine imkân sağlayacağıdır.

Sekizinci Etkinlik: “Nasıl Bir Dünya İstiyoruz?”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanımlar;

1. Sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğunu fark eder.
2. Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini açıklar.
3. Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu örneklerle açıklar.
4. Sevgi ifadesi olan davranışlara örnekler verir.
5. Allah’ın, yarattıklarını sevdiğine dair örnekler verir.
6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler.
7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.

8. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir.

Etkinlik uygulaması için öğretim programında bir süre ve süreç belirlemesi yapılmamış, bunların öğretmenin kendi planlamasına bırakılmıştır. Bu etkinlik ile öğrencilerin sevgi ve dostluğun hâkim olduğu bir dünyanın nasıl oluşturulabileceği konusunda slogan oluşturma çalışması yapmaları ve bu sayede de hedeflenen bütün kazanımları elde etmesi beklenmektedir.²⁸⁴

Etkinlik sürecinde öğrencilerin tamamının aktif katılımını sağlamak ve üretilen sloganların bütün sınıfla paylaşılması oldukça uzun zaman gerektirdiği gibi bu sloganların değerlendirilmesi de aynı şekilde vakit alıcı bir aşama olacaktır. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda ise etkinlik için iki ders saati kadar bir sürenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Etkinlik için ayrılan iki ders saatinin ilkinde öğrencilerden beklenen inceleme, araştırma ve düşünmeye dayalı olarak sevgi ve dostluğun hâkim olduğu bir dünyanın nasıl oluşturulabileceğine dair çıkarımlar yapmaları ve bunları slogana dönüştürmeleri istenebilir. Bu aşamada grup çalışması da faydalı olacaktır. Oluşturulacak gruplar sayesinde daha kısa sürede daha orijinal fikirlerin çıkması mümkündür. Grup içerisinde seçilecek bir başkan veya grup sözcüsü sayesinde etkinlik sürecinde karmaşa oluşmasının önü geçilmiş olacaktır. İlk aşamada üretilen fikirlerin sloganlaştırılması ile ikinci ders için hazırlık yapılmış olacağından hedeflenen kazanımların gerçekleşmesi adına sloganlar üzerinde konuşma, açıklama ve yorumlama imkânı elde edecek olan öğrencilerin, öğretmenin yapacağı ilaveler ile kazanımlara ulaşması mümkün olabilecektir. Ancak etkinlik sürecinde öğretmenin öğrencilere yol gösterici bir takım fikirler ve öneriler sunması gerekebilir. Bu da etkinliğin amacına ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Etkinliğin bu sınıf seviyesindeki öğrenciler için oldukça yararlı olacağını söylemek mümkündür. Ancak bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlara ulaşılması, özellikle de 7.kazanımın öğretmen müdahalesi olmadan gerçekleşmesi zor görünmektedir.

Dokuzuncu Etkinlik: “Yurtta Barış, Dünyada Barış”

Bu etkinlikle hedeflenen kazanım;

7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.

²⁸⁴ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

Etkinlik için öğretim programında herhangi bir süre belirlemesi yapılmamış, planlama öğretmene bırakılmıştır. Etkinlik sürecinde öğrencilerle Atatürk'ün “Yurtta barış, dünyada barış!” sözündeki evrensel değerler belirlenmeye çalışılması istenmiş²⁸⁵ ve buradan hareketle İslam'da sevgi ve barışın önemini kavramaları hedeflenmiştir.

İslam dini özü itibari ile sevgi ve barış üzerine kurulu bir dindir. Bu durum Müslümanların günlük yaşamlarına da yansımaktadır. Müslümanlar, Allah'ın yarattığı her şeyi sevmektedir. Yine bütün hayatlarını barış üzerine tesis etme gayretinde olmuşlardır. Buna yönelik olarak önemli bir nokta ise yurtta barışın yanı sıra dünya barışını da benimseyen Atatürk'e ait olan “Yurtta barış dünyada barış” sözüdür. Adını buradan alan etkinlik ile öğrencilerin burada ifade edilen barış kavramının içeriğini doldurmaları, barış için gerekli olan durumları fark etmeleri ve İslam'ın sevgi ve barış ile ilgili emirleri gündeme getirilerek kurulacak bağlantı sayesinde hedeflenen kazanım elde edilebilecektir.

Kanaatimizce bu etkinlik için süre olarak bir ders saati yeterli olacaktır. Bu süre içerisinde öğretmen gerekli müdahaleleri yaparak, öğrencilerin konuyla ilgili üretecekleri fikirlerin olgunlaşmasını sağlaması önemli bir noktadır. Yine öğretmenin sevgi ve barış ile ilgili olarak ayetlerden ve hadislerden konu ile ilgili aktaracağı örnek durumlar üzerinden konunun derinleştirilmesi, kazanıma ulaşılması adına önem arz etmektedir.

Etkinlik öğretmenin iyi bir planlama yapması ve öğrencileri iyi yönlendirmesi ile hedeflenen kazanımı elde etmeyi sağlayacak niteliktedir. Öğrencilerin buldukları gelişim düzeyi dikkate alındığında öğretmen desteği gerektirmektedir.

2.2. Beşinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabında Sosyal Ahlâk

5. Sınıf 5. Ünite “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” ünitesinin içerik açısından değerlendirilmesi

Ünite İçeriği;

1. Paylaşmak Niçin Önemlidir?
2. Sevinçlerimizi Paylaşalım
 - 2.1 Dinî Bayramlarımız
 - 2.2. Millî Bayramlarımız
 - 2.3. Cuma Günü ve Ramazan Ayı
 - 2.4. Kandil Geceleri

²⁸⁵ MEB., *Öğretim Programı*, s. 40.

2.5. Nevruz ve Hıdrellez

3. Üzüntülerimizi Paylaşalım

3.1. Hastaları Ziyaret Ederiz

3.2. Geçmişlerimizi Anarız

3.3. Zor Durumda Olanlara Yardım Ederiz

3.4. Engellilere Sevgi ile Bakar, Sıkıntılarını Paylaşırız²⁸⁶

Ünite Değerlendirmesi:

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi 5. sınıf ahlâk öğrenme alanında yer verilen “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” ünitesinde ilk olarak paylaşmanın neden önemli olduğu üzerinde durulmaktadır. Birlikte yaşamak için paylaşmanın gerekliliği vurgulanarak İslam dininin paylaşmaya verdiği öneme değinilmektedir. Bu bağlamda sadece maddi şeyleri değil aynı zamanda manevi duygularımızı, sevinçlerimizi, üzüntülerimizi, düşüncelerimizi kendimize yakın bulduğumuz kimselerle paylaşmamız gerektiği hatırlatılmaktadır.²⁸⁷ Yine paylaşma ve dayanışmanın milli birlik ve beraberliğin, vatanın bütünlüğü açısından da önemli olduğu vurgulanmakta, Atatürk’ün konuyla ilgili söyledikleri aktarılmaktadır.²⁸⁸

Paylaşmanın sadece maddi şeylerle sınırlı olmadığını, manevi paylaşımların da önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar dinî ve millî bayramlarımız, cuma günü ve ramazan ayı, kandil gecelerimiz, Nevruz ve Hıdrellez’dir.²⁸⁹ Bu noktadan hareketle ünitenin bu bölümünde ilk olarak dini bayramlarla ilgili olarak bilgilendirme yapılarak konu okuma parçası ile desteklenmiştir.²⁹⁰ Bu bölümden sonra ise milli bayramlarla ilgili bilgilendirme ve neden kutlandığıyla ilgili yapılan açıklamaların ardından konu bir şiir metni ile bitirilmiştir.²⁹¹

Ünitenin devamında Cuma gününün önemine dair yapılan açıklamalar ayet ve hadis örnekleri ile desteklenmiştir. Yine aynı bölümde Ramazan ayı ve bu ayın barındırdığı oruç hakkında bilgilendirme yapılmıştır.²⁹²

²⁸⁶ MEB., *Öğretim Programı*, s. 76.

²⁸⁷ Nazım Genç, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, Netbil Yay. İstanbul 2016, s. 84.

²⁸⁸ Genç, *a.g.e.*, s. 85.

²⁸⁹ Genç, *a.g.e.*, s. 85.

²⁹⁰ Genç, *a.g.e.*, ss. 86-88.

²⁹¹ Genç, *a.g.e.*, ss. 89-91.

²⁹² Genç, *a.g.e.*, ss. 91-93.

Sevinçlerin paylaşıldığı önemli anlar olan, Mevlit, Regaip, Miraç ve Berat kandilleri ile Kadir Gecesi ile ilgili bilgilendirmeler yapılmakta ve bu gecelerin taşıdığı anlam üzerinde durulmaktadır. Yine bu gecelerin nasıl geçirildiğine dair bilgiler verilerek, kandillerle ilgili okuma metni verilerek konu desteklenmektedir.²⁹³

Paylaşma ve sevinç ortamının yoğunlaştığı bir diğer an ise nevruz ve hidrellezdir. Bu konunun anlatıldığı bölümde ilk olarak Nevruz'un ne ifade ettiği üzerinde durulmakta, ne zaman ve ne amaçla, kimlerin kutladığı açıklanmaktadır. Yine bu bağlamda Müslümanlar için ne ifade ettiği tarihsel bir süreç olarak verilmektedir. Bu bölümde üzerinde durulan bir diğer konu da Türk dünyası tarafından kutlanan bayramlardan olan hidrellezdir. Hidrellezin ne zaman kutlandığı ve kutlama amacı üzerinden yapılan açıklamalar ile bu bayramların manevi değeri ve paylaşma ortamına sunduğu katkı aktarılmaktadır.²⁹⁴

Paylaşmak sadece sevinçlerle sınırlı olan bir durum değildir. Mutlulukların paylaşıldığı gibi üzüntülerin de paylaşılması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle ünite içeriğinde üzüntülerin paylaşılmasına dair bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde ilk olarak hasta ziyareti ve önemi Peygamber'in hayatından bir örnekle açıklanmaktadır. Ardından geçmişlerin anılması adına kabir ziyaretinin önemine dair açıklamalar verilmiştir. Bundan sonra paylaşım vesilesi olan zor durumdakilere yardım etme konusunda yapılan açıklamalara ayetler üzerinden devam edilerek, yardım etme konusu okuma metni ile de desteklenmiştir. Burada önemli bir konuda engelli olanlara yardım edilmesine dair olan bölümdür. Bu bölümde engelli kavramının ne ifade ettiği üzerinde durulmakta ve engelli olan insanlara yardımcı olma konusu vurgulanmaktadır.²⁹⁵ Ünite içerisinde engellilere yer verilmesinin, sosyal hayatın bir gereği olarak engellilere yardımcı olma konusunda öğrencilerde bir bilinç oluşturma gayretinin bir neticesi olduğunu söylemek mümkündür.

Ünite “Hz. Peygamberin Sadık Dostu: Ebu Bekir” okuma metni ile tamamlanmaktadır.

Ünite için müfredatta %19'luk bir pay ayrılırken bu öğrenme alanına süre olarak 12 ders saati uygun görülmüştür. Ünite ile 9 kazanımın elde edilmesi hedeflenmiştir.²⁹⁶

²⁹³ Genç, *a.g.e.*, ss. 93-95.

²⁹⁴ Genç, *a.g.e.*, ss. 95-96.

²⁹⁵ Genç, *a.g.e.*, ss. 96-102.

²⁹⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 29.

Ünite için ayrılan bu oranların yeterli olduğunu ve hedeflenen kazanımların gerçekleşmesinin mümkün olduğunu söylemek mümkündür. Ünite için müfredatta ayrılan kısmın yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

Ünite Etkinlik ve Kazanımları

Bu ünitenin sonunda öğrencilerin şu kazanımlara ulaşmaları hedeflenmektedir;

1. Paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğunun farkında olur.
2. Dinî ve millî bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığını açıklar.
3. Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemini yorumlar.
4. Cuma gününün Müslümanlar için önemini yorumlar.
5. Ramazan ayının sevinç ve heyecanla karşılandığını fark eder.
6. Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri açıklar.
7. İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur.
8. Toplumdaki engellilere sevgi ile bakar ve onların sorunlarına çözüm önerileri geliştirir.²⁹⁷

Ünite kazanımları ile ilişkilendirilen etkinliklerin hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda etkinlikleri hedeflenen kazanımlara ve etkinliklerin 5. sınıf seviyesine uygunluğunu tespit etmeye çalışacağız

Ünite İçerisinde Kullanılan Etkinlik Örneklerinin Değerlendirmesi

Birinci Etkinlik: “En Büyük Erdem: Paylaşmak”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

1. Paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğunun farkında olur.

Etkinlik ile ilgili olarak öğretim programında bir süre belirlenmemiştir. Etkinliğin planlaması öğretmenlerin takdirine bırakılmıştır. Etkinlik kapsamında öğretmenin öğrencilere “Paylaşma olmasaydı ne olurdu?” sorusu yönelterek bir tartışma ortamı oluşturması ve paylaşmanın niçin bir ihtiyaç ve erdem olduğu konusunda konuşulmasını sağlaması beklenmektedir.²⁹⁸

Bu etkinlik, hedeflenen kazanıma ulaşma adına uygun bir etkinliktir. Etkinlik süresi olarak bir ders saatinin ayrılması yeterli olacaktır. Soru üzerinden başlayacak

²⁹⁷ MEB., *Öğretim Programı*, s. 47.

²⁹⁸ MEB., *Öğretim Programı*, s. 47..

tartışma ortamında öğrencilerin fikirlerine ilave sorular ve gerekli açıklamalar ile öğretmenin yönetiminde bir süreç yürütülmelidir. Etkinlik sürecinde öğretmenin gerekli açılımları yapması kazanıma ulaşma imkânını artıracaktır. Bu etkinlik, öğrencilerin yaşantıları ve örnek olaylar üzerinden yürütüldüğünde kolayca hedefine ulaşma imkânına sahip görünmektedir. Zira bu yaş grubu öğrencilerinin somut nesnelere üzerinden soyut kavramları anlaması ve açıklaması mümkündür.

İkinci Etkinlik: “Hangi Zamanlar Var?”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

2. Dinî ve millî bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığını açıklar.
3. Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemini yorumlar.
4. Cuma gününün Müslümanlar için önemini yorumlar.
5. Ramazan ayının sevinç ve heyecanla karşılandığını fark eder.

Müfredatta etkinlik süresi ve süreci ile ilgili herhangi bir belirleme yapılmamıştır. Kanaatimizce süresi ve süreci öğretmenin takdirine bırakılan bu etkinlik, ünite içerisinde yer alan “Sevinçlerimizi Paylaşalım” konusu işlendikten sonra uygulanmak üzere müfredatta konulmuştur. Bu bağlamda etkinliğin konu pekiştirme amacına dayalı olduğunu söylemek mümkündür.

Etkinlik sürecinde öğretmenin öğrencilerden sevinç ve üzüntülerimizi paylaştığımız zamanları listelemelerini ve bunların karşılıklarına nedenlerini yazmalarını istemesi öngörülmüştür.²⁹⁹

Etkinliğin konu bitiminde, bir ders saatinin yarısı kadar bir sürede gerçekleştirilmesi mümkündür. Etkinliğin değerlendirilmesi aşamasında öğrencilerden gönüllü bir kısmının yazdıklarını okuması ve gerekli olduğu halde öğretmenin eksikleri gidermesi veya düzeltmeler yapması ile etkinlik sonuçlandırılmalıdır.

Etkinlik öğrencilerin yaş seviyesine uygundur ve hedeflenen kazanımların gerçekleşmesine imkân sağlayacak niteliktedir.

Üçüncü Etkinlik: “Kavramlar Dünyası”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

2. Dinî ve millî bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığını açıklar.

²⁹⁹ MEB., *Öğretim Programı*, s. 47.

3. Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemini yorumlar.

4. Cuma gününün Müslümanlar için önemini yorumlar.

5. Ramazan ayının sevinç ve heyecanla karşılandığını fark eder.

Etkinlik için müfredat programında bir süre belirlenmemiş ve uygulama ile ilgili herhangi bir akış oluşturulmamıştır. Bu etkinliğin öğretmenin kendi belirleyeceği bir sürede ve planlama ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Etkinlik kapsamında öğretmenin öğrencilerle sevinç, üzüntü, paylaşma, dinî ve millî bayram, kandil gecesini, Cuma, Nevruz vb. kavramlarla ilgili sözlük çalışması yapması beklenmektedir.

Etkinlik süreci ile ilgili olarak uygulama önerimiz şu şekildedir;

İlk olarak sözlük çalışması yapılacak kelimeler tahtaya yazılır. Ardından bu kavramlar ile ilgili tahmin çalışması yapılarak öğrencilerin bilgileri ölçülebilir. Bundan sonra öğrenciler sınıftaki öğrenci sayısı dikkate alınarak gruplara ayrılır. Her gruptan bir öğrencinin sınıfta oluşturulan yarışma alanına gelerek sözlükten bu kavramı bulması istenir. Her bir kavram için başka bir öğrencinin yarışması sağlanır. Anlamı bulunan kavramın ne ifade ettiği tahtada ilgili kelimenin karşısına yazılır. İlk bulan öğrencinin grubuna belirlenecek bir puan verilerek bu uygulama bütün kelimeler bitene kadar devam ettirilir. Bütün kelimelerin anlamı bulduktan sonra ise oyunda en çok puan alan grup, galip ilan edilerek etkinlik bitirilir. Bu etkinlik için bir ders saatinin yeterli olacağını söylemek mümkündür. Duruma göre kavramların sayısını artırarak iki ders saatine de yayılabilir.

Öğrencilerin keyifle katılacakları bu etkinlik hem yaşlarına uygundur hem de hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânına sahiptir.

Dördüncü Etkinlik: “Benim Bayramım”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

2. Dinî ve millî bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığını açıklar.

Etkinlik, hedeflenen kazanım için uygun bir etkinliktir. Öğrencilerin yaşadıkları veya gözlemledikleri üzerinden yürütülecek olması buldukları gelişim dönemi itibari ile de uyumludur.

Bu etkinlik kapsamında öğretmenin, öğrencilerden herhangi bir bayramda yaşadıkları bir anıyı yazmalarını ve bunları sınıfta paylaşımlarını sağlaması beklenmektedir.³⁰⁰

Etkinlik süreci ile ilgili olarak yapılması mümkün olan planlama ise şu şekilde olabilir: etkinlik iki aşamada gerçekleştirilebilir. Etkinliğin ilk aşamasında öğrencilerin, derse gelmeden önce bayramla ilgili yaşadıkları bir anıyı yazmaları sağlanarak etkinlik için ön hazırlık yapımları sağlanır. Bu bütün öğrencilerin yazdıklarını okuma fırsatı bulması için gereklidir. Bu sayede etkinlik için bir ders saati yeterli olacaktır. İkinci aşamada öğrencilerin etkinlik kapsamında yazdıkları anıları okumasından sonra varsa öğrenci görüşlerinin alınması ve anı ile ilgili olarak öğretmenin kısa bir değerlendirme yapması mümkündür. Bu bütün öğrencilerin anıları için yapıldıktan sonra etkinlik bitirilerek değerlendirme aşamasına geçilebilir. Ancak öğretmenin genel bir toplama yaparak hedeflenen kazanımın elde edilmesine katkı sunması gerekmektedir. Her ne kadar öğrencilerin anıları üzerinden yapılacak bir değerlendirme olsa da gerekli ilavelerle genel bir bilgilendirme gerekebilir. Çünkü dini ve milli bayramların ne ifade ettiği ve nasıl kutlanması gerektiği sadece öğrenci anıları üzerinden anlaşılacak bir konu değildir. Bundan dolayı öğretmenin gerekli açıklamaları mutlaka yapması gerekmektedir.

Son söz olarak etkinliğin öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olduğunu ve hedeflenen kazanıma ulaştıracağını söyleyebiliriz.

Beşinci Etkinlik: “Bir Anım”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

3. Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemini yorumlar.

Etkinlik için müfredatta herhangi bir süre belirlemesi yapılmamıştır. Süre ve süreç ile ilgili olarak öğretmenin planlama yapması beklenmektedir.

Etkinlik hedeflediği kazanıma uygundur. Aynı zamanda etkinlik, bu yaş grubu öğrenciler için de yaşadıkları deneyimler üzerinden uygulanacak olması nedeniyle gayet uygun bir etkinliktir. Öğrencilerin kendi yaşadıkları üzerinden bir etkinlikle, hedeflenen kazanımı elde etmesi daha kolay olacaktır.

³⁰⁰ MEB., *Öğretim Programı*, s. 47.

Etkinlik kapsamında öğretmenin öğrencilerden çevresindeki insanların sevinç ve üzüntülerini nasıl paylaştıkları ile ilgili deneyimlerini yazmalarını ve bunları arkadaşlarıyla paylaşmalarını sağlaması istenmektedir.³⁰¹

Etkinlik sürecinin planlanmasında, okuma ve değerlendirme aşaması dikkate alınarak ön hazırlık yapılarak etkinliğe başlanması uygun görünmektedir. Öğrencilerden etkinlik öncesi, derse gelmeden konuyla ilgili deneyimlerini yazması istenmelidir. Sınıfta bu etkinlik için ayrılacak sürenin verimli kullanımı ve etkinliğin uygun bir sürede -bir ders saati kadar bir sürede- tamamlanması adına bu çalışmanın yapılması gerekmektedir. Sınıfta öğrencilerin isteğe dayalı olarak anılarını okumaları ve bu anılarla ilgili diğer öğrencilerin fikirlerinin alınması gerekir. Yine öğretmenin de gerekli ilaveleri yapması uygun olacaktır. Mümkün olan en çok sayıda anının paylaşılması ile etkinlik bitirilerek değerlendirme aşamasında hedeflenen kazanımla ilgili olarak öğretmenin kısa bir değerlendirme yapması, kazanıma ulaşma imkânını artıracaktır.

Altıncı Etkinlik: “Yardım Kampanyası”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

1. Paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğunun farkında olur.
6. Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri açıklar.

Etkinlik kapsamında yapılması istenen, okul yöneticileri ile iş birliği yapılarak sınıf içinde yoksullara yardım kampanyası düzenlenmesidir. Bu etkinlik için ders saatinde bir faaliyetten ziyade sınıftaki öğrencilerin organize edeceği bir yardım kampanyası düzenlenmesi daha uygun görünmektedir.

Etkinlik kapsamında öğrencilerden bir kısmının kampanyayı organize etmede öğretmene yardımcı olması istenebilir. Toplanan yardımları sınıfta bulunan yoksul öğrencilere ulaştırma noktasında yine öğrencilerle işbirliği yapılmalıdır.

Öğrencilerin yardım etme bilinci ve ihtiyaç sahiplerini fark edebilme hassasiyeti kazanması adına önemli bir etkinlik olacaktır. Ancak etkinlik hedeflenen kazanımlar için yeterli olmayabilir. Çünkü “6. Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri açıklar” kazanımını elde etmek, bu etkinlik üzerinden zor görünmektedir. Fakat etkinliğe, öğrencilerin yardımlaşma ve dayanışmanın arttığı günler hakkında bilgi toplaması gibi bir ekleme yapılarak bu kazanımında gerçekleşme imkânı artırabilir.

³⁰¹ MEB., *Öğretim Programı*, s. 47.

Etkinlik, öğrencilerin etrafında olup biteni fark etmesi, yoksulların ihtiyaçlarını giderme konusunda bilinç kazanması ve hayatını paylaştığı insanlara yardımcı olma hassasiyeti oluşturması bakımından oldukça yararlı olacaktır. İlgili yaş grubu için de gayet uygun bir çalışma olacaktır.

Yedinci Etkinlik: “Onları Unutmuyoruz”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

7. İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur.

Etkinlik süresi için bir ders saati belirlenmiştir. Bu etkinlikle öğrencilerin iletişim ve empati, sosyal katılım, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma gibi temel beceriler kazanması hedeflenmektedir. Etkinlik uygulaması için ise öğrencilerin gruplara ayrılması istenmektedir. Her bir grup öğrencilerinin imkânlar dâhilinde huzurevi, çocuk yuvaları veya hasta ziyareti yapmaları istenmektedir. Bu ziyaretle ilgili izlenimlerin yazılıp, sınıfta sunulması öngörülmektedir. Bundan sonra ise Cafer-i Sadık'ın: “Kim Allah yolunda kardeş olduğu birisini hastalığında ya da sağlığında ziyaret eder ve bu ziyareti dünyevi bir çıkar için değil de sadece Allah için olursa, Allah onun için melekler görevlendirir. Melekler evine dönene kadar ona eşlik eder; onu cennetle müjdeler ve kutlarlar”(El-Kâfi C. 2, s. 177) sözü tahtaya yansıtılarak öğrencilere okutularak öğrencilerden Cafer-i Sadık'ın bu sözünü insanları iyilikle anmak, zor durumda olanlara yardım ve hastaları ziyaret etmek açısından değerlendirerek slogan oluşturmaları istenmektedir.³⁰²

Etkinlik kapsamında yapılacak ziyaretler, öğrencilerin farkındalık kazanmaları adına önemlidir. Bu onlarda özellikle yardıma ve ilgiye ihtiyacı olan insanlara karşı bir hassasiyet oluşturacaktır. Etkinliğin izlenimlerinin paylaşılması da önemli bir etkileşim vesilesi olacaktır. Yine üzerinde konuşulacak söz de, öğrencilerin hedeflenen kazanım için daha hazır hale gelmelerine katkı sunacaktır. Son bölümde oluşturulan sloganların sınıfta paylaşılması veya sınıf panosunda sergilenmesi de etkinliğin kazanıma dönüşmesi için önemli bir katkı sunacaktır.

Etkinlik bu yaş grubu öğrencilerinin yaşlarına uygun olsa da öğretmen gözetiminde veya kurumlardaki görevli personel eşliğinde gerçekleşmesi daha uygun olacaktır. Hedeflenen kazanıma ulaşmak için uygun bir etkinliktir.

³⁰² MEB, *Öğretim Programı*, s. 120.

Sekizinci Etkinlik: “Bizi Teşvik Ediyor”

1. Paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğunun farkında olur.

Etkinlik süresi ve uygulama süreci ile ilgili müfredat programında herhangi bir belirleme yer almamaktadır. Bu etkinlik kapsamında öğrencilerin, Atatürk’ün paylaşma ve dayanışma ile ilgili bir sözü üzerinden sınıfta konuşması ve bu konuda bir metin yazmaları istenmektedir.³⁰³

Öğrencilerin bu etkinliği yapmaları için etkinliğin yapılacağı ders öncesinde Atatürk’ün paylaşma ve dayanışma ile ilgili bir sözünü bulmaları istenebilir. Bu durumda etkinlik için bir ders saati yeterli olacaktır. Ancak, öğretmenin belirleyeceği bir söz üzerinden oluşturulacak bir tartışma ortamında öğrencilerin fikirlerini beyan etmeleri sağlanarak, sözün ne ifade ettiği, içeriği vb. hakkında öğretmenin yapacağı genel bir tartışma değerlendirmesinden sonra öğrencilerden söz ile ilgili metin oluşturmaları istendiğinde etkinlik için bir ders saati yeterli olmayabilir. Bundan dolayı sürenin verimli kullanılması ve öğretmenin süreci çok iyi takip ederek, öğrencileri yönlendirmesi gerekmektedir. Etkinlik gönüllü öğrencilerin yazdıkları metinleri okuması ile bitirilebilir. Etkinlik sonunda metinlerin bir kısmının sınıf panosunda sergilenmesi, kazanımın elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Etkinlik, hedeflenen kazanım için uygun bir niteliktedir. Öğrencilerin, düşünme, sosyal katılım ve tartışma yeteneğini geliştirmesi bakımından da başarılı olacaktır. Bu yaş grubu öğrenciler için yorumlama açısından biraz zorlayıcı olabilir. Ancak bu durum öğretmenin gerekli müdahaleleri ile idare edilebilir.

Dokuzuncu Etkinlik: “Derliyoruz”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

2. Dinî ve millî bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığını açıklar.
3. Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemini yorumlar.
4. Cuma gününün Müslümanlar için önemini yorumlar.
6. Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri açıklar.

Etkinlik için öğretim programında ayrılan süre yaklaşık olarak iki ders saatidir. Bu etkinlik kapsamında kazanım olarak dinî ve millî bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığı, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında millî ve dinî bayramlarımızın önemi,

³⁰³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 47.

Cuma gününün Müslümanlar için önemi, Ramazan ayının sevinç ve heyecanla karşılanmasının sebepleri gibi durumların anlaşılması hedeflenmektedir.³⁰⁴

Etkinlik süreci ise öğrencilerin üç gruba ayrılarak her bir gruptan millî ve dinî bayramlarımız ve kandil gecelerimizle ilgili söz, yazı ve şiir araştırıp getirmeleri istenmektedir. Bundan sonra ise grupların hazırladıkları materyalleri sınıf ortamında sunmaları ve sevinçlerimizi paylaştığımız bu bayram ve gecelerin benzerliklerini tespit etmeleri istenmektedir. Etkinlik sonunda hazırlanan çalışmaların sınıf panosunda sergilenmesi öngörülmektedir.³⁰⁵

Etkinlik kapsamında millî, dinî bayramlarımız ve kandil gecelerimizle ilgili söz, yazı, şiir ve öğrencilerin yaptıkları resimlerden oluşan materyaller sınıf ortamına getirilerek üzerinde konuşulması beklenmektedir. Bu etkinliğin değerlendirme kısmında ise öğrencilerin birbirlerinin çalışmaları hakkında akran değerlendirmesi yapmaları istenmektedir.³⁰⁶ Akran değerlendirmesi, öğrencileri değerlendirme süreci içerisine alan, öğretim süreci içerisinde öğrencinin hazırladığı araştırma, ödev ve proje gibi çalışmaların arkadaşları tarafından değerlendirilmesini ifade etmektedir.³⁰⁷ Akran değerlendirmesi öğrencinin yaptığı çalışmanın arkadaşları tarafından değerlendirilmesine ve diğer çalışmaları inceleme fırsatı sunması sayesinde yeni bakış açıları kazanmasına imkân sağlamaktadır. Bu etkinliği öğrencinin kazanımlara ulaşması ve kendine göre yeni bir bakış açısı kazanması adına olumlu bir etkinlik olarak değerlendirmek mümkündür.

Etkinlik için ayrılan süre ve etkinlik süreci hedeflenen kazanımlara ulaşmak için yeterlidir. Öğretmenin akışı iyi yönetmesi ve gerekli ekleme ve düzeltmeleri yapması halinde bütün kazanımlara ulaşmak mümkün görünmektedir.

2.3. Altıncı Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabında Sosyal Ahlâk

6. Sınıf 5. Ünite “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” ünitesinin içerik açısından değerlendirilmesi

Ünite İçeriği;

1. Yalan Söylemek ve Hile Yapmak

³⁰⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 121.

³⁰⁵ MEB, *Öğretim Programı*, s. 121.

³⁰⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 121.

³⁰⁷ Mehmet Akpınar, Sevcan Kranda, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Akran Değerlendirmesine İlişkin Görüşleri, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, Diyarbakır 2016, ss. 356-374, ss. 357-358.

2. Gıybet ve İftira
3. Hırsızlık
4. Haset Etmek
5. Alay Etmek
6. Büyüklenmek (Kibir)
7. Kötü Zanda Bulunmak
8. Başkalarının Kusurlarını Araştırmak
9. Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık
10. Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım

Ünite Değerlendirmesi:

6. Sınıf 5. Ünite “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” ünitesinde ilk olarak yalan nedir, yalancı ne ifade eder kavramları verilmektedir. İslam’ın yalan ile ilgili tutumu ve yalan söyleyenlerin durumu hakkında ayetler verilmekte ve önemli İslam önderlerinden konu ile ilgili aktarımlar yapılmaktadır. Devamında ise atasözleri verilerek konunun daha iyi anlaşılması ve akılda kalıcı hale gelmesi sağlanmaktadır. Konunun devamında dinimize göre yalancılığın en kötüsü olan yalan yere şahitlik, yalan yere yemin kavramları verilmektedir. Yine bu hususta ayet ile desteklenmiştir.³⁰⁸

Yalan söylemenin bireysel ve toplumsal anlamdaki olumsuz etkilerinden bahsedilerek, bu gibi davranışların dinimizde yasak olduğu vurgulanmaktadır. Konu ile ilgili olarak ayet ve hadis üzerinden yapılan açıklamalar ile insanların birbirlerine güven duymaları ile huzurlu olabilecekleri hatırlatılmaktadır.³⁰⁹

Ünitenin ikinci konusu ise gıybet ve iftira’dır. Bu bölümde ise gıybetin ne ifade ettiği ve hangi tür davranışların gıybet kapsamında değerlendirildiği anlatılmaktadır. İslam dininin kişi ve toplum için büyük zararları olan gıybet ve iftirayı yasakladığı, ayet üzerinden ifade edilmektedir. İnsanların ayıplarını ve özel hayatlarını araştırmak, arkasından çekiştirmek gibi kötü davranışların insanlar arasındaki sevgi, saygı ve huzurun kaybolmasına neden olduğu vurgulanarak Hz. Hüseyin (r.a)’den aktarılan bir söz ile konu desteklenmektedir. Konunun devamında ise İslam’ın sakınılmasını istediği bir diğer olumsuz davranış olan iftira hakkında bilgi verilmekte, iftira nedir, iftira ne gibi olumsuzluklara neden olur sorularına cevap verilmektedir. İftiranın kötülüğü ile ilgili

³⁰⁸ Komisyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, MEB Yay., 4. Baskı, Ankara 2016, ss. 96-97.

³⁰⁹ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, s. 97.

ayetler ve hadis verilerek konunun dini temellendirmesi yapılmaktadır.³¹⁰ İftiranın kişiye ve topluma pek çok zararının olduğu, bu tür davranışları olan bireylerin yaşayacağı olumsuz durumlar verilerek toplumsal hayatta huzurun kalmayacağı vurgulanmaktadır. Bundan dolayı toplumun huzuru için bu tür davranışlardan kaçınılması gerektiği hatırlatılmaktadır.³¹¹

İslam'ın kaçınılmasını istediği bir diğer davranış olarak hırsızlık üzerinde durulan bir sonraki bölümde ise, hırsızlığın ne olduğu, maddi veya manevi olarak çeşitlerinin olduğu, devletin verdiği imkânları kötüye kullanmanın da bir tür hırsızlık olduğu bilgilerine yer verilmektedir. Hırsızlığın nedenleri üzerinde durularak bunların çözüm yolları gösterilmekte, hırsızlığın bireysel ve toplumsal olarak kötü yansımalarına değinilmekte, hırsızlığın hukukî ve ahlâkî olarak suç olduğu gibi İslam'ın da yasakladığı bir davranış olduğu hatırlatılmaktadır.³¹²

Ünite içeriğinde yer verilen bir diğer kötü davranış ise haset etmektir. Bu bölümde haset'in ne olduğu, neden haset edildiği, İslam dininde haset etmenin nasıl görüldüğü, haset etmenin insanın sevaplarını yok ettiği gibi konular açıklanmaktadır. İslam dinin haset etmeyi yasakladığı vurgulanarak bunun yerine gıpta etmeyi önerdiği hatırlatılmakta ve konuyla ilgili bir hadise yer verilerek daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır. Haset etmenin insan üzerindeki olabilecek olumsuz etkilerinden bahsedilerek, bireysel ve toplumsal olumsuzluklara neden olabilecek bu kötü davranıştan nasıl kaçınılabileceğine dair örnek durumlar verilmektedir.³¹³

Ünitede yer verilen bir diğer olumsuz davranış şekli de alay etmektir. Bu kısımda ilk olarak alay etmenin ne olduğu, nasıl yapıldığı aktarılmaktadır. Devamında ise İslam dininin insanlarla herhangi bir kusur vb. nedeniyle alay etmeyi yasakladığı, nasıl olursa olsun bu tür bir davranışın yasak olduğu bilgisine yer verilmektedir. Alay etmenin insan onurunu zedelediği, insana yakışmayan bir davranış olduğu vurgulanarak konu ile ilgili ayet ve hadis verilerek, dinin bu konudaki tavrı ortaya konmaktadır. Yine bu tür bir davranış yerine kişinin kendi eksikliklerini gidermeye çalışması önerilerek konu bitirilmektedir.³¹⁴

³¹⁰ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, s. 98.

³¹¹ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, s. 99.

³¹² *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, ss. 100-101.

³¹³ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, ss. 102-103.

³¹⁴ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, ss. 103-104.

Önemli bir diğer olumsuz davranış şekli olan büyüklenmek (kibir) ile ilgili olarak ders kitabında, büyüklenmenin ne olduğu ifade edildikten sonra konu ilgili ayet verilerek bu davranıştan sakınılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yine bu bölümde insanların neden kibirlendiklerine de yer verilmektedir. İslam dininin konu ilgili yaklaşımı aktarılarak, peygamberin söylediği hadisle konu tamamlanmaktadır.³¹⁵

Bireysel ve toplumsal yaşamda önemli sıkıntılara neden olan ve İslam'ın yasakladığı ve kaçınılmasını istediği olumsuz davranışlardan bir diğeri de kötü zanda bulunmaktır. Ünitenin bu konuyla ilgili bölümünde, kötü zannın ne olduğu, dinimizin kötü zannı hoş görmediği, kötü zanna iten sebepler gibi konular işlenmektedir. Kötü zanda bulunan kişinin toplumda saygınlığını kaybedeceği vurgulanarak bu davranışın olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır. İslam'ın sakınılmasını emrettiği kötü zandan kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır.³¹⁶

Üniteye yer verilen kötü davranış şekillerinden birisi de başkalarının kusurlarını araştırmaktır. Konuyla ilgili olarak genel olarak insanların kusurlarını araştırmanın hiçbir faydasının olmadığı aksine insanların ilişkilerine olumsuz yansıdığı belirtilmektedir. İnsanları bu tür bir davranışa iten nedenlere yer verilmekte, bu davranışla ilgili olarak İslam'ın bakış açısı aktarılarak böyle bir davranıştan uzak durulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bireysel ve toplumsal olarak zararlarının olabileceği hatırlatılarak çözüm önerisi olarak kişilerin kendi kusurlarını düzeltmeye çalışmaları önerilmektedir.³¹⁷

Dinimizde anne, baba ve büyüklere saygı önemli bir yere sahiptir. Çünkü onlar bizim için emek harcayan, fedakârlık gösteren kişilerdir. Buradan hareketle onların hayatımızdaki önemli yerinin farkında olmalı ve onlara gerekli ihtimamı göstermeliyiz. Dinimizin de emrettiği üzere onlara karşı saygılı olmak, onları incitmek gerekmektedir.³¹⁸ Ünite içeriğindeki bu konu, öğrencilerin hayatlarındaki en önemli insanlara karşı dikkatli olmaları adına yerinde bir tercihtir. Ancak konunun daha iyi anlatılması ve anlaşılması adına içeriğin genişletilmesi ve farklı etkinliklerle desteklenmesi gerekmektedir.

Ünitenin son bölümünde yer verilen konu ise kötü davranışlar karşısında duyarsız kalmamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu bölümde aktarılmaya çalışılan

³¹⁵ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, ss. 104-105.

³¹⁶ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, s. 106.

³¹⁷ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, s. 109.

³¹⁸ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, ss. 109-110.

temel düşünce Müslümanların en temel görevleri arasında yer alan iyiliği öğütleme ve kötülükten sakındırmadır. Bu husus ayet ile desteklenerek açıklanmaktadır. İnsanın içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak yaşanacak olumsuzlukları kendisini de etkileyeceği için engellemeye çalışması gerektiği, kötü davranışların toplumun huzur, mutluluk ve güven ortamına zarar vereceği, insanlar arası olumlu duygu ve tutumları zedeleyeceği hatırlatılarak bunlara karşı duyarsız kalmamak gerektiği vurgulanmaktadır.³¹⁹

Ünite için müfredatta %13'lük bir pay ayrılırken bu öğrenme alanına süre olarak 10 ders saati uygun görülmüştür. Ünite ile 6 kazanımın elde edilmesi hedeflenmiştir.³²⁰

Ünite Etkinlik ve Kazanımları

Bu ünitenin sonunda öğrencilerin elde etmesi hedeflenen kazanımlar;

1. İslamiyet'in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.

2. İslamiyet'in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler.

3. Kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur.

4. İslamiyet'in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.

5. Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur.³²¹

Ünite kazanımları ile ilişkilendirilen etkinliklerin hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda etkinlikleri hedeflenen kazanımlara ve etkinliklerin 6. sınıf seviyesine uygunluğunu tespit etmeye çalışacağız

Ünite İçerisinde Kullanılan Etkinlik Örneklerinin Değerlendirmesi

Birinci Etkinlik: “Hangi Kötü Davranışlardan Sakınmamız İsteniyor?”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

1. İslamiyet'in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.

Etkinlik için belirlenen süre bir ders saatidir. Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım ise öğrencinin, İslamiyet'in sakınılmasını istediği bazı kötü davranışları belirterek

³¹⁹ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, ss. 110-111.

³²⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 30.

³²¹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 53.

Kur'an'dan örnekler vermesidir.³²² Kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'in kullanılması ve materyal olarak ise çalışma kâğıdı hazırlanması istenmektedir. Etkinlik sürecinde ise öğretmenin, öğrencilere "Kur'an'ın sakınmamızı istediği kötü davranışlar hangileri olabilir?" sorusunu yöneltmesi ve verilen cevapları tahtaya yazması ve ardından tahtaya listelenen kötü davranışlardan on tanesini seçerek öğrenciler ile bunların zararları üzerinde konuşması ve devamında kötü davranışlarla ilgili ayet mealleri bularak bunları öğrencilere okuması istenmektedir. Değerlendirme aşamasında ise verilen çalışma kâğıdı üzerinden bir değerlendirme yapılması istenmektedir.³²³

Etkinlik, öğrencilerin hem Kur'an bilgisini artırması hem de ayetlerle birebir muhatap olmaları açısından oldukça yararlı olabilecek bir etkinliktir. Olumsuz davranışların bizzat ayetlerle yasaklandığını fark etmeleri, öğrencilerin bu tür davranışlardan uzak durmalarına imkân sağlayacaktır. Yine ayetler üzerinden konuşulacak kötü davranışların olumsuzluklarının da gündeme getirilmesi sayesinde hedeflenen kazanıma ulaşılma imkânı artacaktır. Etkinliğin bir ders saatinde uygulanabilmesi oldukça zor görünmektedir. Bunun yerine ön hazırlık yapılarak etkinliğe başlanması daha isabetli görünmektedir. Öğrencilerin etkinlik öncesi yapacakları hazırlık kapsamında bulacakları ayetleri araştırma, inceleme, üzerinde düşünme ve yakınında bulunan kişilerle bu ayetler üzerinde konuşma fırsatı etkinliğin verimliliğini artıracaktır. Bu sayede bütün öğrencilerin etkinliğe katılması sağlanacak ve etkinliğin hedeflediği kazanıma ulaşma olasılığı artacaktır.

Etkinliğin değerlendirme bölümünde yapılması istenen iki adet çalışma kâğıdı uygulaması ise etkinliğin hedefine ulaşma durumunu tespit için uygundur. Öğrencilerin bu çalışma ile hem etkinliğin bir tekrarını yapması hem de öğrendiklerini kalıcı hale getirmesi mümkündür. Etkinlik öğrencilerin gelişim dönemi itibari ile rahatlıkla yapabilecekleri şekilde planlanmış ve başarılı olabilecek bir etkinliktir. Hedeflenen Kazanımı da rahatlıkla gerçekleştirme imkânı sunmaktadır.

İkinci Etkinlik: "Yaşamımızı Karartmayalım"

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

5. Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur.

³²² MEB, *Öğretim Programı*, s. 132.

³²³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 132.

Etkinlik ile ilgili olarak bir süre ve süreç belirlenmemiştir. Öğretmenin yapacağı bir planlama ile etkinliğin gerçekleştirilmesi istenmiştir. Etkinlik kapsamında öğrencilerin kendi yaşamlarından hareketle, İslam'ın sakınmamızı istediği bazı kötü davranışlarla ilgili konuşmaları sağlanarak³²⁴ öğrencilerin sakınılması gereken davranışlarla ilgili öz değerlendirme yapmaları amaçlanmıştır. Öz değerlendirme, öğrencinin kendisini değerlendirmesidir. Bu sayede öğrenci kendini keşfetmekte, güçlü ve zayıf yönlerini fark etmektedir. Öğrencilerin kendilerine olan güvenlerini artırması, öğrenme ve değerlendirme sürecine aktif katılımını sağlama noktasında katkı sunan öz değerlendirme³²⁵, bu etkinlik için uygun bir yöntemdir.

Etkinlik için bir ders saati oldukça yeterli olacaktır. Öğrencilerin İslam'ın sakınılmasını istediği davranışları öğrendikten sonra uygulanabilecek bir etkinliktir. Bu etkinlik ile öğrenciler kendi yaşamlarından hareketle olumsuz davranışlar hakkında konuşması hem öğrenmeyi kalıcı hale getirecek hem de öğrencilerin bu davranışlara karşı daha dikkatli olmasını sağlayacaktır. Etkinliğe öğrencilerin rahatlıkla katılabileceklerdir. Etkinlik hedef kazanıma ulaşmak için uygundur. Bu etkinlik sayesinde öğrenciler kendilerinde varolan olumsuz davranışları fark etme fırsatı bulacaktır. Etkinlik sosyal hayatta ahlâkî davranışların yaygınlaşmasına imkân sağlayacaktır.

Üçüncü Etkinlik: “Zararlarını Bulalım”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

2. İslamiyet'in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler.

Etkinlik kapsamında öğrencilerin, kötü davranışların zararlarını bulmaları istenerek, bu zararların öğrenciler tarafından irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda sınıf tahtası üç kısma ayrılıp birinci sütuna kötü davranışlar yazılarak ikinci ve üçüncü sütun boş bırakılması ve öğrencilerden bu davranışların bireysel zararlarını bulmaları istenmektedir.³²⁶

Etkinlik kapsamında belirlenecek olumsuz davranış örnekleri tahtada ilgili bölüme yazılarak öğrencilerin bu davranışların bireysel zararlarını bulup ilgili sütuna

³²⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 53.

³²⁵ Gelişenbeyin, 2017, Kaynak: <http://www.gelisenbeyin.net/ozdegerlendirme-formu.html>, (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2017)

³²⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 53.

yazmaları davranışın zararlı etkilerinin bütün sınıf tarafından daha iyi kavranmasına imkân sağlayacaktır. Ancak aynı davranışın sosyal boyutu üzerinde de durulması gerekmektedir. Bu noktada öğretmenin de etkinliğe katkı sunması gerekebilir.

Etkinlik süresi olarak bir ders saati kadar bir zaman yeterli olacaktır. Bu süre içerisinde öğrencilerin kötü davranışların bireysel ve sosyal zararlarını belirlemeleri ve değerlendirme bölümünde de bu davranışlar üzerinden bir etkinlik değerlendirmesi yapmaları sağlandığında hedeflenen kazanıma ulaşılabilecektir. Bu bağlamda etkinlik hedeflenen kazanım için uygundur ve öğrencilerin rahatlıkla katılabilecekleri bir etkinliktir.

Dördüncü Etkinlik: “Tamamlayalım”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

4. İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.³²⁷

Etkinlik olarak yapılması istenen “Kötü davranışlar konusunda bilgilenmem gerekir. Çünkü ...” ve “Yalan kötü bir davranıştır. Çünkü ...” gibi cümleler tahtaya yazılıp öğrencilerin bunları tamamlamasıdır.³²⁸

Etkinlik için öğretim programında herhangi bir süre ve süreç tayin edilmemiştir. Planlama ders öğretmeni tarafından yapılarak etkinliğin uygulanması beklenmektedir. Bu etkinlik için bir ders saatinin yarısı kadar bir zaman dilimi yeterli olacaktır. Örnek cümle tamamlama önerileri gibi belirlenecek olumsuz davranışlar ve bunların öğrenciler tarafından kötü olmasının gerekçelendirilmesi üzerine kurulu olan etkinliğin, öğrencilerin düşünme, analiz ve yorum gibi kabiliyetlerini artırması mümkündür. Ancak etkinliğin hedeflenen “İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur” kazanımına ulaştırması biraz zor görünmektedir. Burada ders içinde yapılacak bir çalışma ile özellikle olumsuz davranışların bireylerde görülme nedenlerinin araştırılması zor bir durumdur. Bu bilgiler ciddi bir hazırlık ve araştırma gerektirmektedir. Hedeflenen kazanıma ulaşılması için bu yaş grubu öğrencilerinin zorlanacağı kaynak taraması yapılması, insanların

³²⁷ MEB, *Öğretim Programı*, s. 53.

³²⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 132.

gözlemlenmesi, anket çalışması yapılması gibi verilere dayalı bilgilerin elde edilmesi gerekmektedir. Bu ise 6. Sınıf öğrencisi için oldukça zor bir etkinlik olacaktır.

Verilen etkinlikle ulaşılabilecek kazanımlardan birisi öğrencilerin öğrendikleri olumsuz davranışları, kendilerini öz değerlendirme yaparak içselleştirmesi ve bu davranışlar ile ilgili gerekli tutum değişikliğini gerçekleştirmesi olabilir.

Kısaca belirtmek gerekirse etkinlik hedeflenen kazanım için uygun değildir. Ancak ünite içeriğinin kalıcı ve anlamlı şekilde bireysel olarak kazanıma dönüşmesine imkân sağlamaktadır.

Beşinci Etkinlik: “Düşün-Yorumla-Çözüm Bul”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

4. İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.

Etkinlik için bir ders saati olarak belirlenen sürede öğrencilerin İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunması hedeflenmektedir.³²⁹

Etkinlik iki aşamalı olarak planlanmıştır. Birinci aşamada tahtanın üç eşit parçaya bölünmesi, birinci kısma “İyi davranışlarıma örnekler veriyorum.”, ikinci kısma “Sonuçlarını yorumluyorum.” Ve üçüncü kısma ise “İyi davranışların yaygınlaşması için önerilerim” başlıklarının yazılması istenmektedir. Bu işlem yapıldıktan sonra öğrencilerden mümkün olduğu kadar çok sayıda, maddeler ile ilgili düşüncelerinin alınıp tahtaya yazılması istenmektedir.

Etkinliğin ikinci aşamasında ise yine tahtanın dört eşit parçaya bölünmesi, birinci kısma “Kötü davranışlara birer örnek veriyorum.”; ikinci kısma, “Nedenlerini düşünüyorum.”; üçüncü kısma, “Sonuçlarını yorumluyorum”; dördüncü kısma ise, “Ben bu duruma şöyle bir çözüm getirmek istiyorum.”, başlıklarının yazılması istenmektedir. Bu bölümde de yine öğrencilerin görüşleri alınıp tahtada ilgili kısma yazılarak etkinliğin son aşamasında ise genel olarak süreç üzerinden öğrencilerle bir tartışma ortamının oluşturulması istenmektedir.³³⁰

³²⁹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 135.

³³⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 135.

Etkinlik, hedeflenen kazanım için uygundur. Öğretmenin yapacağı ilaveler ile etkinlik çok verimli olabilecek özelliindedir. Yaş itibari ile de öğrencilerin rahatlıkla katılacakları bir etkinliktir. Öğrencilerin düşünme, inceleme, yorumlama, çözüm üretme gibi becerilerini geliştirmelerine imkân sağlayacaktır.

Altıncı Etkinlik: Davranışlarımı Değerlendiriyorum”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

5. Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur.

Etkinlik ile ilgili planlama öğretmene bırakılmıştır. Aynı kazanım daha önce değerlendirmesini yaptığımız “Yaşamımız karartmayalım” etkinliği ile de destekleneceğinden etkinlik için bir ders saati yeterli olacaktır. Etkinlik kapsamında öğrencilerin öz değerlendirme yapmaları amaçlanmıştır. Günlük yaşamlarında kötü davranışlar ile ilgili tutumlarını irdelemeleri sayesinde öğrencilerin bu davranışlara karşı bir hassasiyet elde etmesi mümkündür. Etkinlik öğrencilerin kendi yaşamlarından hareketle yürütüleceği için her bir öğrencinin aktif katılımı sağlanmış ve aynı zamanda da öğrencilerin düşünme, inceleme ve öz değerlendirme yaparak kendini daha iyi tanıma fırsatı bulmasına imkân sağlanmıştır. Bu sayede de hedeflenen kazanım gerçekleşme olasılığı ciddi oranda artmıştır.

Etkinlik hedeflenen kazanım için uygundur. Kazanımın elde edilmesine imkân sağlayacaktır. Bu yaş grubu öğrencileri için de rahatlıkla uygulanabilecek bir özelliindedir.

Yedinci Etkinlik: “Drama Yapıyoruz”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

2. İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler.

3. Kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur.

5. Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur.

Etkinlik için öğretim programında bir planlama yer almamaktadır. Bu etkinliğin öğretmen tarafından planlanarak uygulanması istenmektedir. Etkinlik kapsamında

öğrencilere sınıfta arkadaşlık ilişkilerinde “Hoşlanılan ve hoşlanılmayan” davranışları konu alan bir drama çalışması yaptırılması istenmektedir.³³¹

Drama; bir sözcüğü, kavramı, davranışı, tümceyi, düşünceyi, olay veya olguyu ya da bir dersin konusunu tiyatro tekniklerinden yararlanarak, oyun ve oyunlar geliştirerek canlandırmaktır.³³²

İlköğretim dönemindeki öğrenciler bilişsel etkinliklerde somut malzemelerle mantıklı düşünme süreçlerini kullanmaya başlarlar. Somut işlemler döneminde çocukların bilişsel yapıları, bazı problemleri zihinsel olarak çözebilecek düzeye gelmiştir. Ancak problemin çözülmesi, somut nesnelere ilişki kurulmasına bağlıdır.³³³ Bu noktada öğrencilerin gerçekleştireceği drama etkinliği ile somut olarak, olumsuz davranışların insanlar üzerindeki etkisini ve insanların bunlara verdikleri tepkileri fark etmesi sağlanabilecektir.

Etkinlik için bir ders saatinin ayrılması yeterli olacaktır. Bu kapsamda öğrencilerden ilk olarak hoşlanılan ve hoşlanılmayan davranışları belirleyip, ardından bunları konu alan doğaçlama bir drama etkinliği gerçekleştirmesi sağlanabilir. Öğrencilerin kendi davranışları veya arkadaşlarının davranışları üzerinden sergileyecekleri drama ile hedeflenen kazanıma ulaşması mümkündür. Çünkü öğrencilerin gelişim dönemi itibariyle de bu tür etkinliklerle öğrenmesi daha kolay olmaktadır. Bu etkinliğin daha planlı ve üzerinde çalışılarak yapılması da mümkündür. Drama yöntemi ile ilgili geniş bilgi ve uygulama yöntemlerini çalışmamızın sınırlılığını göz önünde bulundurarak, konu ile ilgili çalışmalara havale ederek biz asıl konumuza devam ediyoruz.

2.4. Yedinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabında Sosyal Ahlâk

7. Sınıf 5. Ünite “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinin içerik açısından değerlendirilmesi

Ünite İçeriği;

1. Din Güzel Ahlâklı Olmaya Nasıl Katkı Sağlar?

³³¹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 53.

³³² İhsan Koç, *Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Drama Yöntemini Uygulama Ve Drama Tekniklerine İlişkin Yeterliliklerinin Belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2013, s. 23.

³³³ Koç, *a.g.t.*, s. 23.

2. İslam'da Övülen Bazı Ahlâkî Tutum ve Davranışlar

- 2.1. Doğruluk ve Dürüstlük
- 2.2. Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak)
- 2.3. Emaneti Korumak
- 2.4. Adaletli Olmak
- 2.5. Hoşgörü ve Bağışlama
- 2.6. Alçakgönüllülük (Tevazu)
- 2.7. Görgülü Olmak
- 2.8. Savurganlıktan Kaçınmak³³⁴

Ünite Değerlendirmesi:

7. Sınıf 5. Ünite “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesi, “Din güzel ahlâklı olmaya nasıl katkı sağlar?” sorusunun cevabının işlendiği konu başlığıyla başlamaktadır. Ahlâk nedir, ne işe yarar, din ve ahlâk arasındaki ilişki, dinin ne olduğu ve İslam dininin bu konudaki amacı, ahlâka verdiği önem ve ahlâk ile ilgili konularda kullandığı yöntem, peygamberlerin ahlâk konusundaki örnekliliği, Hz. Muhammed (sav)’in ahlâk ile ilgili söyledikleri ve son olarak ahlâk ile dinin birbirini tamamladığı, dinin emrettiği ahlâkî kuralların bize değer kattığı gibi konular üzerinde durulmaktadır.³³⁵

Ünitenin ikinci konusu ise İslam’ın övdüğü bazı ahlâkî tutum ve davranışlardır. Bu bölümde Doğruluk ve Dürüstlük, Başkalarına Maddi Yardımda Bulunmak (İnfak), Emaneti Korumak, Adaletli Olmak, Hoşgörü ve Bağışlama, Alçakgönüllülük (Tevazu), Görgülü Olmak ve Savurganlıktan Kaçınmak ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu kapsamda güzel davranışların neden gerekli olduğu, İslam’ın övdüğü bu kavramların ne ifade ettiği, nasıl bir fonksiyona sahip olduğu, bireysel ve toplumsal hayatta ne gibi etkilerinin olduğu, bu tür davranışlara sahip insanlara karşı diğer insanların nasıl bir tutum sergilediği, dinin bu kavramlarla ilgili nasıl bir tutumu olduğu ilgili konudaki ayetler ve hadisler ile açıklanmaktadır. Yine dinin bu tür davranışların karşılığında vadettiği mükâfatlar, bireysel ve toplumsal hayata dair ne gibi fonksiyonları gerçekleştirdiği aktarılmaktadır.³³⁶

³³⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 76.

³³⁵ Komisyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, MEB Yay., 4. Baskı, Ankara 2016, ss. 113-114.

³³⁶ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, ss. 115-131.

Ünite öğrencilerin olumlu davranışları öğrenmesi ve benimsemesi için uygun şekilde oluşturulmuştur. Öğrencilerin gelişim dönemi itibariyle de rahatlıkla öğrenebileceği bir şekilde anlatılmıştır.

Ünite için müfredatta %10'luk bir pay ayrılırken bu öğrenme alanına süre olarak 10 ders saati uygun görülmüştür. Ünite ile 5 kazanımın elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu ünite için ayrılan ders süresi içerisinde, ünite içeriğinde verilecek değerlerin tam anlamıyla özümsemesi çok mümkün görünmemektedir. Bu nedenle ünite için biraz daha fazla oranda bir pay ayrılması isabetli olacaktır.

Ünite Etkinlik ve Kazanımları

Bu ünitenin sonunda öğrencilerin elde etmesi hedeflenen kazanımlar;

1. Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü açıklar.
2. İslam'da övülen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir.

3. Ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini yorumlar.

4. Ahlâkî tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.

5. Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.³³⁷

Ünite kazanımları ile ilişkilendirilen etkinliklerin hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ünite içerisindeki etkinlikleri hedeflenen kazanımlara ve etkinliklerin 7. sınıf seviyesine uygunluğunu tespit etmeye çalışacağız.

Ünite İçerisinde Kullanılan Etkinlik Örneklerinin Değerlendirmesi

Birinci Etkinlik: “Onun Ahlâkı Kur'an İdi”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

1. Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü açıklar.
2. İslam'da övülen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir.

Etkinlik kapsamında Hz. Âişe'den rivayet edilen “Onun ahlâkı Kur'an ahlâkı idi” hadisinden hareketle sınıfta “Kur'an ahlâkı”nın ne anlama geldiği üzerine bir konuşma ortamı oluşturulması ve çıkan sonuçlar tahtaya listelenmesi istenmektedir.³³⁸

³³⁷ MEB, *Öğretim Programı*, s. 59.

³³⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 59.

Etkinlik için öğretim programında bir süre belirlenmesi ve süreç tayini yapılmamıştır. Öğretmenin etkinlik için kendine göre bir süreç belirlenmesi istenmektedir. Bu bağlamda etkinlik için bir ders saati yeterli olacaktır. Etkinlik kapsamında ilk olarak verilen hadis tahtada en üste yazılıp ardından öğrencilerden bu hadisle ilgili düşünceleri alınabilir. Öğretmenin yönlendireceği tartışma ortamında öğrencilerden Kur'an'dan peygamberin ahlâkı ile ilgili ayetler bulmaları istenebilir. Yine bu konuda öğrencilere yol gösterici bir takım destekler sağlanarak, konuyla ilgili ayetler bulunup üzerinde konuşulabilir. Etkinlik için verilen hadisi destekleyen başka hadis tercümeleri de verilerek öğrencilerin konuyu daha iyi anlamaları sağlanabilir. Etkinlik kapsamında çıkarılan her bir sonuç sırayla tahtaya yazılarak öğrencilerin bu etkinlik sonunda elde edilen çıkarımları defterlerine yazmaları istenebilir.

Etkinlik, öğrencilerin gelişim dönemlerine uygun bir özelliktedir. Ve hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânı sunmaktadır.

İkinci Etkinlik: “Din Güzel Ahlâktır”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

1. Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü açıklar.

Öğretim programında etkinlik için bir ders saati süre belirlenmiştir. Bu etkinlik kapsamında öğretmen tarafından Kur'an-ı Kerim'den ahlâkî tutum ve davranışlarla ilgili ayet mealleri sunulurken öğrencilerin konu ile ilgili bilgilendirilmesi sağlanmaktadır. Bundan sonra ise öğretmenden istenen, öğrencilere “Din Güzel Ahlâktır” isimli şiiri fon müziği eşliğinde dinletmesi ardından da öğrencilere şu soruları yöneltmesidir;

- Şiirde hangi güzel davranışlar vurgulanmaktadır.
- Bu güzel davranışların yapılmasını isteyen kimdir?
- Din niçin güzel ahlâktır?
- Din güzel ahlâklı olmamıza nasıl katkıda bulunmaktadır?³³⁹

Öğrencilerin bu sorulara vereceği cevaplar üzerinden oluşturulacak değerlendirmeler ile hedeflenen kazanıma ulaşılması mümkündür. Belirlenen süre ise yeterli olacaktır.

Üçüncü Etkinlik: “Ben Güzel Ahlâkı Tamamlamak İçin Gönderildim”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

³³⁹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 161.

2. İslam'da övülen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir.

4. Ahlâkî tutum ve davranışları yerine getirmeye istekli olur.

Etkinlik kapsamında öğrencilerden Hz. Muhammed'in hayatından ahlâkî tutum ve davranışlara örnekler bulmaları, bunları ilgili ayet mealleri ile ilişkilendirmeleri istenmektedir. Yapılan etkinliklerden hareketle İslam'da övülen ahlâkî tutum ve davranışlarla ilgili bir kavram haritası oluşturmaları beklenmektedir.³⁴⁰

Ders dışında gerçekleştirilebilecek bu etkinlik için grup çalışması yapılabilir. Bu noktada öğrenciler en verimli olacak şekilde gruplara ayrılarak etkinliği yapmaları sağlanabilir. Etkinliğin ilk aşaması olan Hz. Muhammed(sav)'in hayatından ahlâkî tutum ve davranışlara örnekler bulma noktasında yapılacak grup çalışması daha verimli olacaktır. Bundan sonraki aşamada ise tespit edilen ahlâkî tutum ve davranışların ilgili ayet mealleri ile ilişkilendirilmesinden sonra öğrencilerin kavram haritası oluşturmaları istenebilir.

Bir konuyla ilgili kavramların isimlerinin genelden özele doğru, birbirleriyle ilişkilerine göre şematik gösterimine kavram haritası adı verilmektedir. Kavram haritaları bir olayı veya konuyu topluca gösteren, kavramları ve kavramlar arası ilişki ve ilkeleri kısaca belirten araçlardır.³⁴¹

Etkinlik kapsamında oluşturulacak kavram haritaları öğretmen tarafından kontrol edilerek gerekli düzeltmeler ve ilaveler yapılarak etkinlik sonuçlandırılabilir. Bu etkinlik için öğrencilerin hazırladıkları kavram haritaları sınıf panosunda sergileyerek, öğrencilerin bu konuyla ilgili hazırlanmış diğer kavram haritalarını görmeleri sağlanabilir.

Etkinlik bu kazanımlar için yeterli bir çalışma imkânı sunmakta ve öğrencilerin araştırma, inceleme ve fikir üretme gibi becerilerini geliştirdiği gibi öğrencilere Kur'an bilgisi ve hadis bilgisi bakımından da katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin somut nesnelere üzerinden yapacakları bir etkinlik olması dolayısıyla da yerinde bir etkinlik tercihi olarak kabul edilebilir.

Dördüncü Etkinlik: “Kültürümüz ve Ahlâk”

Bu etkinlik için hedeflenen kazanımlar:

³⁴⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 59.

³⁴¹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 203. (Kavram haritasıyla ilgili geniş bilgi için bkn. MEB, *Öğretim Programı*, s. 203)

1. Bireyin güzel ahlâklı olmasında dinin rolünü açıklar.
2. İslam'da övülen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed'in hayatından örnekler verir.

Etkinlik için öğretim programında belirlenen süre bir ders saatidir. Bu etkinlik kapsamında öğrencilerin İslam'da övülen ahlâkî tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hz. Muhammed(sav)'in hayatından örnekler vermesi ve ahlâklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemini yorumlaması amaçlanmaktadır. Etkinlik öğrencilerin sosyal katılım, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, problem çözme, iletişim ve empati yeteneklerini geliştirmek için planlanmıştır.³⁴²

Etkinlik sürecinde ise ilk olarak öğrencilerin kültürümüzde güzel ahlâkla ilgili söz, atasözü ve şarkı sözleri araştırmaları, elde ettikleri bulguları sınıfla paylaşmaları istenmektedir. Araştırma kapsamında elde edilecek bulguların;

- Kültürümüzde ahlâk ile ilgili hangi öğelere yer verilmiştir?
- Atasözü, deyiş ve şarkılardaki ahlâkla ilgili unsurlardan hangileri dinî motiftir?

• Kültürümüzdeki ahlâka dair öğeler, toplumumuzun ahlâkî tutum ve davranışlarını yönlendirmede ne kadar etkilidir? sorularına cevap olacak şekilde hazırlanması istenmektedir. Bundan sonraki aşamada araştırmaların sınıfta paylaşılması ve öğrencilerin birbirlerini değerlendirmelerinin sağlanması istenmektedir.³⁴³

Etkinlik süresi olarak belirlenen bir derslik sürede etkinlik kapsamında yapılacak araştırma sonuçlarının paylaşılması ve bunların değerlendirilmesi ancak yapılabilir. Ön hazırlık sürecinin ise öğretmen tarafından organize edilmesi uygundur. Bu etkinlikle hedeflenen kazanımlar kolaylıkla elde edilebilir. Öğrencilerin bu etkinlik için yeterli malzemeye ulaşması ve bunları yorumlaması zaman alıcı bir süreç olsa da başarıyla gerçekleştirebilecekleri bir etkinliktir.

Beşinci Etkinlik: “Çözüm Üretiyoruz”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

5. Ahlâkî olmayan tutum ve davranışlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur

Etkinlik kapsamında öğrencilerden gördükleri olumsuz davranışları belirleyerek bunların düzeltilmesine yönelik öneriler getirmeleri istenmektedir.³⁴⁴ Öğretim

³⁴² MEB, *Öğretim Programı*, s. 162.

³⁴³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 162.

³⁴⁴ MEB, *Öğretim Programı*, s. 59.

programında etkinlik için bir süre belirlemesi ve süreçle ilgili bir planlama yer almamaktadır. Bu etkinlik için bir ders saatinin yeterli olacağını söylemek mümkündür. Etkinlik kapsamında hedeflenen kazanıma ulaşmak için ilk olarak tahta ikiye bölünerek bir tarafında olumsuz tutum ve davranışlar tespit edilerek yazılabilir. Bundan sonraki aşamada ise öğrencilerin bu olumsuz tutum ve davranışların önlenmesine dair önerileri her bir davranış için alınarak değerlendirildikten sonra net bir ifadeye dönüştürülerek ilgili olumsuz davranışın karşısına yazılabilir. Bu çalışma belirlenen bütün olumsuz tutum ve davranışlar için tekrarlanabilir.

Etkinliğin sonunda ise belirlenen tutum ve davranışlar için geliştirilen çözüm önerilerini öğrencilerin defterlerine yazmaları sağlanarak kazanımın kalıcılığı artırılabilir.

Bu etkinlik, öğrencilerin inceleme, araştırma, düşünme, yorumlama ve problem çözme yeteneğini geliştirmesi bakımından oldukça etkili olacaktır. Öğrencilerin gözlemledikleri davranışlar üzerinden geliştirilen bu etkinlik hem kazanım açısından hem de öğrencilerin gelişim düzeyleri bakımından uygun özelliktedir.

2.5. Sekizinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabında Sosyal Ahlâk

8. Sınıf 5. Ünite “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesinin içerik açısından değerlendirilmesi

Ünite İçeriği;

1. Alkollü İçki İçmek ve Uyuşturucu Kullanmak
2. Kumar Oynamak
3. Kötü Alışkanlıklar Nasıl Başlıyor?
4. Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?
5. Başkalarına Zarar Vermek: Kul Hakkı³⁴⁵

Ünite Değerlendirmesi:

8. Sınıf 5. Ünite “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesi, alkollü içki ve uyuşturucu kavramlarının açıklanması ile başlamaktadır. İslam’ın akıl, can, nesil, mal ve din hakkındaki koruyucu tavrından bahsederek bunlara zarar verecek şeyleri de yasakladığından bahsedilmektedir.

³⁴⁵ MEB, *Öğretim Programı*, s. 76.

Alkol ve uyuşturucunun bireysel ve sosyal zararlarına değinilerek bu konudaki ayet ve hadislere yer verilmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olarak çevresiyle uyum içinde olmasının akıl ve zihin sağlığı ile mümkün olduğu hatırlatılmaktadır. Alkol ve uyuşturucuya başlama nedenlerinden bahsedilerek Peygamberimizin “*Her sarhoş edici haramdır. Çoğu haram olanın azı da haramdır*”³⁴⁶ hadisi verilerek bu kötü davranışlardan uzak durulması istenmektedir.

Alkol ve uyuşturucu gibi zararlı olan bir diğer kötü alışkanlık ise sigara kullanımıdır. Konunun devamında sigaranın zararları üzerinde durulmakta ve sigara insan sağlığının en sinsi düşmanı olarak ifade edilmektedir. Bu bölümde sigaranın zararları ve neden olduğu hastalıklar belirtilerek, sigara kullanan insanın sadece kendisine değil çevresindeki insanlara da zarar verdiği hatırlatılmaktadır. Alkol ve uyuşturucu bağımlılığının bireysel, toplumsal ve ülke ekonomisine zararlarının olduğu hatırlatılmakta, bu türden zararlı maddelerden uzak durulması istenmektedir.³⁴⁷

Ünitede üzerinde durulan bir diğer kötü alışkanlık kumar oynama alışkanlığıdır. Kumar para, mal veya değerli eşya karşılığı oynanan bir oyunlar olarak ifade edilmektedir. Kumarda amacın emeksiz kazanç sağlamak olduğu bunun da İslam’da yasaklandığı³⁴⁸ vurgulanmaktadır. Çalışarak kazanmanın değeri üzerinde durularak, en değerli kazancın el emeği ve alın teriyle elde edilen kazanç olduğu hatırlatılmaktadır. Yine, kumarın bireysel ve toplumsal etkilerinden bahsedilmektedir.³⁴⁹

Ünite içeriğinin önemli bir diğer konusu ise kötü alışkanlıkların nasıl başladığını anlatan bölümdür. Bu bölümde kötü alışkanlıkların edinilmesinde etkili unsurlardan bahsedilmektedir. Ailenin ilk eğitimi aldığı yer olması bakımından önemi üzerinde durulmakta, çocukların aile büyüklerini örnek aldığı hatırlatılmaktadır. Ailenin çocukların sağlıklı yetişmesi için taşıması gereken özelliklerden bahsedilmekte ve ailede bulunan kötü alışkanlıkların çocukları olumsuz yönde etkilemesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır.³⁵⁰

Başkalarına özenme, kendini kanıtlama arzusu, dışlanma kaygısı gibi nedenlerin kötü alışkanlıklara başlamada etkili olduğu, bazı kişilerin de sıkıntıya düştüklerinde bu tür davranışlarda çözüm aradıkları belirtilmektedir. Yine gazete, dergi, televizyon ve

³⁴⁶ Buhârî, Eşribe, 4.

³⁴⁷ Komisyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, MEB. Yay., 4. Baskı, Ankara 2016, ss. 94-96.

³⁴⁸ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa, 4/29.

³⁴⁹ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, ss. 96-98.

³⁵⁰ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, s. 98.

internet gibi kitle iletişim araçlarındaki bazı içeriklerin de kötü alışkanlıkları özendirildiği, arkadaş hatırı veya bir kereden bir şey olmaz gibi düşüncelerin kötü alışkanlıkların başlamasına yol açtığı üzerinde durulmaktadır. Kötü alışkanlıklardan korunabilmek için bireye, aileye ve devlete düşen görevlerin olduğu, bu görevler zamanında yerine getirildiğinde kötü alışkanlık ve davranışlardan korunmanın mümkün olduğu hatırlatılmaktadır. Bu noktada üzerinde durulan bir diğer konu da arkadaş seçimidir. Birçok davranışın arkadaş çevresinin etkisiyle ve özentisi ile başladığından dolayı arkadaşların kötü alışkanlığı olan kişilerden seçilmemesi önerilmektedir. Alışkanlıkların küçük yaştan itibaren kazanıldığı vurgulanarak ailelerin çocuklara iyi bir eğitim vermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yine bu bölümde kötü alışkanlıklardan korunmanın yolları üzerinde durularak bireylere yol gösterilmiştir. Dinimizin kötü alışkanlıklar konusundaki tutumu ve bunlara dair koyduğu yasaklar ayetler ile açıklanmaktadır. Yine bu tür davranışlara sahip kişilerin topluma yeniden kazandırılması için çaba sarf edilmesi istenmektedir.³⁵¹

Ünitenin son konusu, başkalarına zarar vermek, yani kul hakkı olarak belirlenmiştir. İnsanların birbirlerine karşı saygılı olması, söz ve davranışlarına dikkat etmesi gerekmektedir. İnsanlara yapılan her türlü haksızlık kul hakkı olarak ifade edilmekte, insan haklarına giren her şey aynı zamanda kul hakkı olarak kabul edilmektedir. Kul hakkı kapsamına hırsızlık, hile, eksik ölçüp tartmak, yalan, iftira, alay, dedikodu, başkalarının özel hayatlarını araştırma, kötü lakap takma gibi tavır ve davranışlar girmektedir. Yine içki, uyuşturucu, sigara ve kumar gibi kötü alışkanlıklar da kişi kendine ve diğer insanlara zarar verdiği için kul hakkı olarak kabul edilmektedir.³⁵²

Kul hakkı kapsamında değerlendirilen bir diğer konu da anne-baba hakkıdır. Onların üzülmemesi, gönüllerinin alınması, yardıma ihtiyaçları olduğunda hemen yardıma koşulması gerektiği vurgulanmaktadır. Kul hakkı geniş kapsamı olan bir kelimedir bundan dolayı da evlat, kardeş, komşu, öğretmen, karı-koca, arkadaş ve yetim hakları da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Kur'an-ı Kerim de bu haklara çok önem vermemizi istemektedir. Dinimizin üzerinde ısrarla durduğu haklardan birisi komşu hakkıdır. İslam komşuluk ilişkilerine ve haklarına dikkat etmemizi öğütlemiştir. Onların rahatsız edilmemesi gerekmektedir.³⁵³

³⁵¹ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, ss. 98-101.

³⁵² *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, s. 102.

³⁵³ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, s. 102.

Toplumsal yaşamda çok ciddi sıkıntılara neden olan ortak kullanım alanları ve bütün yurttaşların hakkı olan kamu hizmetlerinden yararlanma meselesidir. Bu konuda kul hakkı kapsamında değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili olarak trafik kurallarına uymamak, kaçak elektrik ve su kullanmak, vergi kaçırmak, rüşvet alıp vermek, kamu hizmetlerinde ayırım yapmak, görevi kötüye kullanmak gibi her türlü olumsuz tavır ve davranışlar da kul hakkı ihlali olarak ifade edilmektedir. Yine okuldaki eşyaların bütün öğrencilerin ortak malı olması nedeniyle eşyalara zarar vermek kul hakkı olarak ifade edilmektedir.³⁵⁴

Ünitenin sonunda, dinimizin birbirimizin haklarına saygı göstermemizi emrettiğini ve kul hakkı yemekten kaçınmamızı emrettiğini hatırlatılmaktadır. Bu bağlamda kul hakkı yenmesi durumunda hemen hak sahibine hakkının verilmesini ve ondan özür dileyerek hakkını helal etmesini istemek gerektiğine değinilmektedir.³⁵⁵

Ünite için müfredatta %14'lük bir pay ayrılırken bu öğrenme alanına süre olarak 10 ders saati uygun görülmüştür. Ünite ile 6 kazanımın elde edilmesi hedeflenmiştir.

Ünite Etkinlik ve Kazanımları

Bu ünitenin sonunda öğrencilerin elde etmesi hedeflenen kazanımlar;

1. İslam dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar.
2. Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar.
3. Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarına örnekler verir.
4. Kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını açıklar.
5. Kötü alışkanlık ve davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur.
6. Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.³⁵⁶

Ünite kazanımları ile ilişkilendirilen etkinliklerin hedeflenen kazanımlara ulaşma imkânını artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ünite içerisindeki etkinlikleri hedeflenen kazanımlara ve etkinliklerin 8. sınıf seviyesine uygunluğunu tespit etmeye çalışacağız

³⁵⁴ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, s. 103.

³⁵⁵ *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, s. 103.

³⁵⁶ MEB, *Öğretim Programı*, s. 65.

Ünite İçerisinde Kullanılan Etkinlik Örneklerinin Değerlendirmesi

Birinci Etkinlik: “Kur’an Uyarıyor”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

1. İslam dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar.

Etkinlik süresi ve süreciyle ilgili bir belirleme yapılmayan öğretim programında, etkinlik için öngörülen çalışma, öğretmen tarafından İslam’ın sakınmamızı istediği kötü davranış ve alışkanlıklarla ilgili ayet mealleri sunulmasıdır.³⁵⁷ Bu etkinlik için bir ders saatinin yeterli olacağını söyleyebiliriz. Etkinlik süreci ile ilgili olarak ise öğretmenin hazırlayacağı ve görsellerle desteklenmiş bir sunum aracılığı ile etkinliğin gerçekleştirilmesi mümkündür. Olumsuz davranışlar ve bu davranışlarla ilgili ayetlerin yer alacağı sunumda görsel malzemelerin kullanılması öğrenme oranını ve öğrenmenin kalıcılığını artıracaktır.

Etkinlik kapsamından kullanılacak ayetlere paralel olarak seçilecek hadisler ve peygamberin hayatından örnek durumlar ile sunum zenginleştirilmelidir. Bu etkinlik ile hedeflenen kazanıma ulaşmak mümkündür. Öğrencilerin gelişimlerine de uygundur. Etkinlik sayesinde öğrencilerin Kur’an ve hadis bilgisi artacak, öğrenciler olumsuz davranışlar hakkında dinin söylediklerine dair bilgilenmiş olacaklardır. Ancak etkinliğin öğrenci merkezli olmaması, yapılandırmacı öğretim yaklaşımına uygun değildir. Etkinliğin öğrencilerin yapacağı bir çalışma olarak yeniden planlanması gerekmektedir.

İkinci Etkinlik: “Bu İşin Şakası Yok”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

2. Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar.

3. Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarına örnekler verir.

Öğretim programında bu etkinlik için süre olarak bir ders saati uygun görülmüştür. Etkinlik ile öğrencilerin problem çözme, Kur’an-ı Kerim meali kullanma, iletişim, empati ve araştırma yeteneklerini geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Etkinlik kapsamında yapılacaklar ise şu şekilde planlanmıştır;

³⁵⁷ MEB, *Öğretim Programı*, s.65.

1. Öğrencilerin kumar, alkollü içki, uyuşturucu ve sigara gibi kötü ve zararlı alışkanlıklarla ilgili topladıkları resim, gazete küpürü vb. dokümanları tahtaya asmalarını isteyiniz.

2. Öğrencilerin beş dakika süre ile tahtadaki asılı dokümanları incelemelerini, daha sonra duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etmelerini söyleyiniz.

3. Yazılanlardan bir kısmının sınıfta paylaşılmasını sağlayınız ve bu tür alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararları üzerinde öğrencileri konuşturunuz (Özellikle öğrencilerin getirmiş olduğu dokümanlarla ilişkilendirerek konuşmayı yürütünüz.).

4. Öğrencilerin getirdikleri dokümanları panoda sergileyiniz.

5. Öğrencilere önce ekteki çalışma kâğıtlarını doldurmalarını, daha sonra ise kumar oynamak, alkollü içki, uyuşturucu ve sigara kullanmak gibi zararlı alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararlarını birlikte gösteren bir kavram haritası oluşturmalarını söyleyiniz.³⁵⁸

Etkinlik kapsamında yapılacak ilk iş etkinlik için doküman hazırlığıdır. Öğrencilerin toplayacağı malzemelerin etkinlik zamanı geldiğinde tahtaya asılması ve belli bir süre incelendikten sonra öğrencilerin bu materyaller üzerinden düşüncelerini yazmaları ve bir kısmının da düşüncelerini sınıfla paylaşması ve öğrencilerin bu paylaşımları yine öğrencilerin getirdiği dokümanlarla ilişkilendirerek bu tür alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararları üzerinde konuşulması etkinlik sürecine bütün öğrencileri dâhil edecek niteliktedir. Yine öğrencilerin hazırladığı bu dokümanların sınıf panosunda veya okuldaki herkesin görebileceği bir panoda sergilenmesi etkinliğin kazanımlarının kalıcılığı açısından önemlidir.

Etkinliğin son bölümünde öğrencilerin öncelikle öğretim programında yer verilen ekteki çalışma kâğıtlarını doldurmaları, daha sonra ise kumar oynamak, alkollü içki, uyuşturucu ve sigara kullanmak gibi zararlı alışkanlıkların bireysel ve toplumsal zararlarını birlikte gösteren bir kavram haritası oluşturmaları etkinliğin en önemli noktasıdır. Daha önce değindiğimiz gibi kavram haritaları öğrenmenin kalıcılığını destekleyen bir öğretim materyalidir. Bu bağlamda olumsuz tutum ve davranışlarla ilgili oluşturulacak kavram haritalarının uygun olanlarının da panoda sergilenmesi faydalı

³⁵⁸ MEB, *Öğretim Programı*, s. 179.

olacaktır. Öğrencilerin hazırlayacağı çalışma kâğıtlarının incelenip değerlendirilmesi ve öğretmenin daha sonra bunlarla ilgili, sınıfta bir değerlendirme yapması uygun olacaktır.

Etkinlik süresi ile ilgili sıkıntı yaşanması muhtemeldir. Öğrencilerin bir ders saatinde planlananları yetiştirmesi mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda öğretmenin etkinliğin tamamlanması için ilave bir ders veya ders saati dışı faaliyet olarak öğrencileri görevlendirmesi mümkündür. Etkinliğin bu sınıf seviyesindeki öğrenciler için gayet uygun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yine hedeflenen kazanımlara da rahatlıkla ulaşılabilmektedir. Öğrencilerin bizzat kendilerinin oluşturduğu dokümanlar üzerinden çok daha kalıcı ve başarılı bir öğrenme gerçekleştireceklerini ifade etmek mümkündür.

Üçüncü Etkinlik: “Sigara İçmekten Ne Kadar İnsan Zarar Görüyor, Biliyor musunuz?”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

3. Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarına örnekler verir.

Etkinlik süresi ve planlaması öğretmene bırakılmıştır. Bu etkinlikte yapılması istenen öğrencilerin sigaranın sağlığa, aile bütçesine vb. verdiği zararlar ve sigaradan ne kadar insanın öldüğü ile ilgili istatistiksel bilgiler, resimler, yazılar toplamaları ve “sigaranın birey ve toplum üzerindeki zararları” konusunda bir yazı yazmalarınıdır.³⁵⁹

Etkinliğin sadece ders ortamında yapılması mümkün değildir. Etkinlik iki aşamada gerçekleştirilebilir. İlk aşamada ilgili dokümanların toplanması ve öğrencilerin toplayacakları dokümanları kullanarak metinlerini oluşturmaları sağlanmalıdır. İkinci aşamada ise öğrencilerin bu metinleri sınıfla paylaşması istenerek, metinler üzerinde değerlendirmeler yapılabilir.

İlk aşamanın ev ödevi olarak verilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin bilgi toplamak için uzun bir zamana ihtiyacı olabilir. İstenen bilgilere ulaşmak için araştırma yapmaları gerekeceği için öğrencilerin desteklenmeleri gerekmektedir. Bu noktada öğretmenin yol göstermesi, yönlendirmesi ve öğrencilerin yakın çevresinden destek alması mümkündür.

İkinci aşamanın bir ders saati içerisinde gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu süre içerisinde öğrencilerin metinleri öğrenciler tarafından değerlendirildikten sonra öğretmenin de kısaca değerlendirip gerekli ilave ve düzeltmeleri yapması ile etkinlik bitirilmelidir.

³⁵⁹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 65.

Etkinlik öğrencilerin gelişim dönemleri itibariyle başarıyla gerçekleştirebilecekleri bir özelliktedir. Yine etkinliğin hedeflenen kazanıma başarılı bir şekilde ulaşması mümkündür.

Dördüncü Etkinlik: “Nasıl Başlıyor?”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

4. Kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını açıklar.

Etkinlik için öğretim programında bir süre belirlenmemiştir. Yine bir planlama da yapılmamıştır. Öğretmen yapacağı çalışmayı, şartları göz önünde bulundurarak planlayacaktır.

Etkinlik kapsamında öğrencilerden, sigara, içki, kumar, vb. kötü alışkanlıkların nasıl başladığı ile ilgili araştırma yapmaları istenmektedir.³⁶⁰

Etkinlik planlamasını iki aşamalı olarak yapmak mümkündür. Birinci aşamada öğrencilerin etkinliğin yapılacağı dersten önce ilgili araştırmayı yapması sağlanabilir. Yine bu malzemelerin değerlendirileceği bir takım çalışmalar da ilave edilebilir. Sunum hazırlama, afiş hazırlama, sınıf veya okulda bir panoyu bu malzemeleri kullanarak tasarlama gibi ilave çalışmalar yapılması mümkündür. İkinci aşamada bu malzemeler üzerinden sınıftaki öğrencilerin ardından öğretmenin de bir değerlendirme yaparak bu tür kötü davranışların başlama nedenleri üzerinden yapılacak tartışma ile etkinliğin sürdürülmesi mümkündür. Öğretmenin yapacağı ilave açıklamaları ve dikkat çekeceği hususlar olabilir. Bunlar tamamlanarak etkinlik bitirilebilir.

Etkinlik öğrencilerin gelişim dönemi itibariyle rahatlıkla yapabilecekleri bir özelliktedir. Yine hedeflenen kazanım için de uygun görünmektedir.

Beşinci etkinlik: “Bizim Önerilerimiz”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

4. Kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını açıklar.

Etkinlik bir ders saati olarak planlanmıştır. Etkinlik kapsamında öğrencilerin kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını açıklamaları ve kötü alışkanlıklardan ve davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunmaları amaçlanmaktadır. Bu etkinliğin bir amacı da öğrencilerin problem çözme, araştırma, eleştirel düşünme, Kur'an-ı Kerim meali kullanma gibi temel yeteneklerini geliştirmelerine katkı sunmaktır.³⁶¹

³⁶⁰ MEB, *Öğretim Programı*, s. 65.

³⁶¹ MEB, *Öğretim Programı*, s. 184.

Etkinlik süreci ile ilgili olarak öğretim programında yapılan planlamada ilk olarak öğrencilere “Kötü alışkanlıklar nasıl başlıyor?” sorusunun yöneltilmesi ve alınan cevaplar üzerinde birlikte konuşulması istenmektedir. Daha sonra Hz. Ali’nin aşağıdaki sözlerinin tahtaya yansıtılarak öğrencilere okutulması istenmektedir.

“Ey insanlar, nefislerinizi edeplendirmeyi kendiniz üstlenin ve onları âdet edindiği kötü alışkanlıklardan alıkoyun.” (Nehc’ül Belâğa, Sözler: 359.)

“Kötü alışkanlıklarınızı değiştirin ki Allah’ın emirlerine uymak size kolay gelsin.” “Fazilet (erdem) kötü alışkanlığı yenmektir.”

“Kötü alışkanlığı yenmek en üstün ibadetlerdendir.”

“İnsan ancak kötü alışkanlıklarını yenerek en şerefli makamlara ulaşabilir.” (Gureru’l-Hikem, 6405, 357, 2873, 4300.)

Sözlerin okunmasından sonra ise öğrencilerden Hz. Ali’nin sözlerinden hareketle kötü alışkanlıklardan kaçınmaya yönelik ilkeler çıkarmaları istenmektedir. Etkinliğin son bölümünde ise öğrencilere “Kötü davranış ve alışkanlıklardan korunmaya yönelik sizin önerileriniz nelerdir?” sorusunun yöneltilerek alınan cevaplardan hareketle sınıfça alınması gereken öncelikli beş önlemin listelenmesi istenmektedir.³⁶²

Etkinlik süresinin yeterli olduğunu söylemek biraz zor görünmektedir. Etkinlik aşamalarının uygun bir şekilde tamamlanması için bu süre yeterli olmayacaktır. Bunun için etkinlik süresinin uzatılması veya bir kısmının ön hazırlık ile gerçekleştirilmesi mümkündür. Bir ders saatinde gerçekleştirilmesi durumunda bütün öğrencilerin aktif katılımı sağlanamayacaktır. Etkinlik süreci ile ilgili olarak ise iyi bir planlama yapıldığı söylenebilir. Öğrencilerin aktif bir şekilde katılacakları etkinlik sayesinde hedeflenen kazanıma rahatlıkla ulaşılabilir.

Etkinlik kapsamında verilen sözler, öğrencilerin bizzat kendilerince değerlendirilip bir sonuç çıkarmalarına imkân sağlayacağı için oldukça yararlı olacaktır. Öğrenciler bu sözlerde işlenen erdemli insan modelini benimseyerek kendi kişisel özellikleri haline dönüştürebilir. Bu ise hedeflenen kazanımın gerçekleşme imkânını artırmaktadır.

Yine etkinliği, öğrencilerin kötü alışkanlıklarla mücadele etmesi için teşvik edici bir etkinlik olarak ifade edilebiliriz. Çünkü öğrencilerden değerlendirmeleri istenen sözlerde bu husus da dikkat çekmektedir.

³⁶² MEB, *Öğretim Programı*, s. 184.

Son kısımda öğrencilerin getireceği öneriler ise aslında kendilerinin etkinlikten sonra takınacakları tutum hakkında bir gösterge olacağından yine etkinliğin kazanıma dönüştüğünün bir kanıtı olacaktır.

Son olarak etkinliğin öğrencilerin rahatlıkla uygulayabilecekleri bir özellikte olduğunu ve hedeflenen kazanımın elde edilmesine imkân sağlayacağını söylemek mümkündür.

Altıncı Etkinlik: “Çok Önemli Bir Değer: Kul Hakkı”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanım:

6. Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.

Öğretim programında herhangi bir süre ve plan belirlenmemiş ve etkinliğin planlaması öğretmene bırakılmıştır. Burada yapılması istenen temel çalışma öğrencilerin kul hakkı konusunda tartışma ortamı oluşturularak fikirlerini beyan etmelerini sağlamaktır.

Etkinlik kapsamında “Kul hakkı nedir?” sorusunun içeriğine neler girebileceği sorusu öğrencilere yöneltilip ve İslam’ın kul hakkı üzerinde niçin çok durmuş olabileceği konusunda tartışma ortamı oluşturulması istenmektedir.³⁶³

Etkinlik için bir ders saati yeterli olacaktır. Bu süre içerisinde öğrencilerin kul hakkı konusunda konuşmaları sağlanarak hedeflenen kazanıma ulaşılabilir. Kul hakkı konusunda öğrencilerin ifade ettiği ihlaller sınıf tahtasına listelenebilir. Yine bu tür olumsuz davranışlarla ilgili İslam’ın söyledikleri ifade edilerek bu kadar çok üzerinde durulduğuyla ilgili öğrenci görüşleri alınarak etkinlik zenginleştirilebilir.

Etkinlik sürecinde öğrencilerin son bölümde yapacağı değerlendirmelere ilave olarak öğretmenin de bir genel değerlendirme yapması kazanımın gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır.

Etkinlik öğrencilerin inceleme, araştırma, problem çözme, analiz, sosyal katılım, Kur’an bilgisi vb. gibi konularda gelişmelerine imkân sağlayacaktır. Hedeflenen kazanım için ve bu yaş grubu öğrenciler için uygun bir etkinliktir. Öğrencileri hedeflenen kazanıma ulaştıracaktır.

Yedinci Etkinlik: “Drama Yapıyoruz”

Bu etkinlik ile hedeflenen kazanımlar:

³⁶³ MEB, *Öğretim Programı*, s. 65.

3. Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarına örnekler verir.

6. Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.

Etkinlik kapsamında öğrencilerle kötü davranış ve alışkanlıkların insanın kendisi kadar başkalarına da zarar vereceğini ve bu kötü alışkanlıklar nedeniyle hakların iğneneceğini konu edinen bir drama çalışması yapılması istenmektedir.³⁶⁴

Drama yöntemi ile istenilen bir konu veya davranışı öğretmek daha kolaydır. Bu etkinliğin gerçekleştirilmesi için ön hazırlık yapılması şartı ile bir ders saatinin yeterli olacağını söylemek mümkündür. Öğretmenin drama yapacak öğrencileri gruplara ayırması ve her bir grup için işlenecek olumsuz bir davranışı belirleyerek öğrencilerin hazırlanmaları için yeterli zamanı vermesi ve bu ön hazırlık aşamasında öğrencilere destek vermesi gerekmektedir.

Etkinlik için birden çok grup yerine gönüllü öğrencilerden oluşturulacak bir grup ile daha kapsamlı hazırlık yapılarak birden çok davranış aynı anda drama etkinliğine yansıtılabilir. Bu konuda öğretmenin öğrencilerin durumunu dikkate alarak bir planlama yapması mümkündür. Bizim burada üzerinde duracağımız temel husus, dramanın daha önce belirttiğimiz gibi öğrencilerin bir konuyu öğrenmelerinde oldukça etkili olduğu ve bu etkinliğin de drama yöntemi kullanılarak hedefine ulaşacağıdır.

Etkinlik ğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrenmelerine imkân sağladığı için rahatlıkla katılım gösterecekleri bir özelliktedir. Yine hedeflenen kazanım için de oldukça verimli olacaktır. Öğrencilerin yaş itibariyle de zorlanmadan yapabilecekleri bir etkinliktir. Öğretmen desteği veya varsa profesyonel destek gerektirmesi dışında zorlayıcı bir yanı bulunmamaktadır.

³⁶⁴ MEB, *ğretim Programı*, s. 65.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlköğretim 4-8.sınıflarda zorunlu olarak okutulmakta olan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders müfredatında ahlâk eğitimiyle ilgili durumun genel anlamda incelendiği çalışmamızda, meseleye ahlâkî değerlerin eğitimi ve öğretimi noktasından bakılmış ve müfredat programının sosyal ahlâk noktasında nasıl bir durumda olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken kullanılan etkinlik örneklerini ve hedeflenen kazanımların gerçekleşme imkânını irdeleyerek bir takım tespitler yapmaya gayret ettik.

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatında, sosyal ahlâkın ne şekilde yer aldığını ortaya koyarak bunlar üzerinden bazı sonuçlara ulaşmaya çalıştık. Bu bağlamda ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin amacına uygun olarak öğrencilere ahlâkî gelişimleri ve toplumu oluşturan bireylerin ahlâkî açıdan sosyal yaşama adapte olmasını sağlama noktasında katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Yine yapılandırmacı öğrenme kuramı esas alınarak hazırlanan ders müfredatında ahlâk gelişimine katkı sunmak amacıyla yapılan düzenlemeleri bilimsel bir bakış açısıyla inceleyip sosyal içerikli ahlâkî değerlerin öğretimiyle ilgili olarak müfredat yapısının uygun olduğunu belirledik. Aynı şekilde içeriğin yeterli olduğunu ve programda kullanılması öngörülen öğretim yöntem ve tekniklerinin doğru tercih edildiğini söylemek mümkündür.

Öğretim programında yer verilen etkinliklerle hedeflenen kazanımların gerçekleşmesine yönelik olarak bazı eksikliklerin olduğunu ve bunlarla ilgili düzeltmelerin yapılması gerektiğini söyleyebiliriz. Bazı etkinliklerin ise ilişkilendirildiği kazanımları gerçekleştirme noktasında yetersiz olduğunu ve diğer bazı etkinliklerin ise ders dışı ciddi hazırlık gerektiği halde bunun için bir planlama yapılmadığını ve bazı etkinliklerin de belirlenen sürede gerçekleştirilmesinin zor olduğunu söylemek mümkündür. Öğretim programında planlaması yapılmayan etkinlikler için uygulama önerilerimizi ilgili etkinliğin değerlendirmesine ilave ettik. Etkinliklerle ilgili önerilerimizi de ayrıca öneriler bölümünde paylaşacağız.

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin sahip olunan öz değerlerin korunmasının yanı sıra, yeni gelişen küresel ölçekli değerlerin de öğrenimi noktasında katkı sunabileceğini söylemek mümkündür. Dünyada her geçen gün artarak devam eden

ahlâkî bir yozlaşmayı hemen her toplum yaşamaktadır. Bu durum hem yerel hem de küresel ölçekte ciddi bir tehdittir. Böyle bir sorunun çözümü için insanlara, içerisinde hem yerel hem de küresel değerleri barındıran bir ahlâk eğitimi ve öğretiminin yapılması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda en etkin olarak kullanılacak dersin din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sahip olduğu içerik buna imkân sunacak niteliktedir. Zira sosyal ahlâk bağlamında düşündüğümüzde din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatında ahlâk ve değerler öğretimine özel olarak yer verildiği görülmektedir.

İncelediğimiz ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinde gerçekleştirilmek istenen hedefler öğrencilerin gelişim düzeylerine uygundur. Yine 2010 yılında güncellenen ilköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatının ahlâk öğrenme alanında yer alan ahlâk üniteleri içerik açısından yeterlidir. Aynı şekilde ahlâk öğrenme alanında işlenen konulara müfredatta yeterli oranda yer ayrılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse hazırlanan içerik, etkinlik ve kazanımlar öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak tasarlanmıştır.

Öğretim programı genel itibariyle öğrencilerin gelişim düzeyleri dikkate alınarak hazırlanmış ve hedeflenen kazanımlara rahatlıkla ulaşabilecek niteliktedir.

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinde ahlâkî değerlerin eğitimi ve öğretiminde okul dışı etkinliklerin de önemli olduğunu, bu tür faaliyetlerin programda daha da fazla yer alması gerektiğini söyleyebiliriz. Bir etkinlik dışında, okul dışı gezi, gözlem, anket, röportaj gibi faaliyetler öngörülmemiştir. Bu, programın eksik kaldığı bir durumdur. Sosyal ahlâkın tesisi noktasında öğrencilerin değerleri kullanmaları ve bunlarla ilgili tecrübeleri yaşayacakları ders dışı faaliyetlerin programa dâhil edilmesi ciddi anlamda katkı sunacaktır.

Ünite içerisinde yer verilen konuların daha iyi kavranması adına ayet, hadis, özlü söz, hikâye, şiir vb. materyallerin yanı sıra konulara uygun geliştirilmiş şemalara, kavram haritalarına ve resimlere yer verilmiştir.

Etkinliklerin büyük bir kısmında öğrencilere sosyal ahlâk öğretiminde, zihinsel faaliyetlerin harekete geçirildiği, bilgi aktarımı ile yetinilmediği tespit edilmiştir. Bu öğrencilerin merkezde olduğu bir yaklaşımın neticesi olarak uygulanmıştır. Özellikle bilgi aktarımı gerektiren derslerde öğrencilerin bu denli aktif olarak derse katılması önemli bir kazanımdır.

Ahlâk öğrenme alanında yer verilen değerlerin sosyal yaşamda gereksinim duyulan ve sosyal yaşamı düzenleyen değerler olduğunu görmekteyiz. Bu öğretim programının amaçlarına da uygun bir durumdur.

İlköğretim din kültürü ve ahlâk bilgisi ders müfredatının genelinde ve ahlâk öğrenme alanındaki ünite ve konulara yeterli ölçüde yer verildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin bütün içeriğinin de ahlâk öğrenme alanını destekleyici nitelikte olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Aynı zamanda diğer derslerin de bir şekilde ahlaki değerleri bünyesinde barındırması da ahlâkî değerlerin tesisi noktasında etkili olabilmektedir.

Öneriler

1- Dördüncü sınıf üçüncü etkinlik olan “Sevgimizi İfade Ediyoruz” etkinliğinin yeniden planlanarak etkinlik süresinin 2 ders saatine uzatılması ve etkinlik için öğrencilere ön hazırlık yaptırılması gerekmektedir.

2- Dördüncü sınıf dördüncü etkinlik olan “Bir Mektubum Var” etkinliğinin bütün öğrencilerin katılımına imkân sağlamak adına etkinlik kapsamında yazılacak olan sevgi ve dostluk kavramları ile ilgili mektupların ders öncesi yazılması ve etkinlik için ayrılan sürenin bu mektupların okunması ve değerlendirilmesine ayrılması etkinliğin hedeflenen kazanımlara ulaşmasına daha fazla oranda imkân sağlayacaktır.

3- Dördüncü sınıf beşinci etkinlik olan “Küsleri Barıştırıyoruz” etkinliğinde hedeflenen kazanımlara ulaşmak için etkinliğin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı etkinliğin yeniden planlanması ve senaryonun öğretmen veya uzman bir kişi tarafında yazılarak öğrencilerin hazırlık yaparak bu etkinlik kapsamında bir oratoryo gerçekleştirmesi daha uygun görünmektedir.

4- Dördüncü sınıf altıncı etkinlik olan “Varsa Ne Olur Yoksa Ne Olur” etkinliği için süre olarak bir ders saati yeterli olacaktır.

5- Dördüncü sınıf sekizinci etkinlik olan “Nasıl Bir Dünya İtiyoruz” etkinliği için üretilen sloganların bütün sınıfla paylaşılması ve yapılacak değerlendirmelerin de hesaba katılarak süre tayini yapılması gerekmektedir. Bu etkinlik için slogan üretme aşaması için bir ders saati ve bu sloganların değerlendirilmesi için de bir ders saati kadar bir sürenin ayrılması yeterli olabilir. Yine etkinlikle hedeflenen kazanımların elde edilmesi için hazırlık aşamasında öğretmenin öğrencileri desteklemesi şart gibi

görülmektedir. Aksi halde öğrencilerin hedeflenen kazanımlara ulaşması uzak bir ihtimaldir.

6- Dördüncü sınıf dokuzuncu etkinlik olan “Yurtta Barış Dünyada Barış” etkinliği için bir ders saati bir zaman dilimi yeterli olacaktır.

7- Beşinci sınıf ikinci etkinlik olan “Hangi Zamanlar Var” etkinliği ilgili konu işlendikten sonra uygulanması halinde bir ders saatinin yarısı kadar süre yeterli görünmektedir.

8- Beşinci sınıf üçüncü etkinlik olan “Kavramlar Dünyası” etkinliği ile ilgili olarak öncelikle kavramların belirlenmesi ve ardından oluşturulacak guruplar arası sözlük çalışması yapılması ve bir ders saatinde etkinliğin tamamlanması mümkündür. Bu sayede etkinlik hedeflenen kazanımlara rahatlıkla ulaşma imkânı sunabilecektir.

9- Beşinci sınıf dördüncü etkinlik olan “Benim Bayramım” etkinliği ile hedeflenen kazanımlara ulaşmak için etkinliğin iki aşamalı olarak planlanması halinde, bir ders saatinde gerçekleştirilmesi mümkündür. Birinci aşamada öğrencilerin etkinlik için önceden hazırlık yapmaları ve ikinci aşamada ise hazırladıkları malzemeleri arkadaşlarıyla paylaşmaları uygun olacaktır. Bu sayede de etkinlik ile hedeflenen kazanımlara rahatlıkla ulaşılacaktır.

10- Beşinci sınıf beşinci etkinlik olan “Bir Anım” etkinliği ile hedeflenen kazanıma ulaşmak için etkinliğin iki aşamada gerçekleştirilmesi daha uygun olacaktır. Birinci aşamada öğrencilerin anılarını önceden yazarak etkinliğin yapılacağı derse hazırlıklı gelmeleri ve ikinci aşamada ise bu anıların paylaşılması kazanımların gerçekleşmesi adına daha uygun bir plan olarak görünmektedir. Bu planlama ile etkinlik için yaklaşık bir ders saati yeterli olacaktır.

11- Beşinci sınıf altıncı etkinlik olan “Yardım Kampanyası” etkinliği ile hedeflenen kazanımlardan birisi olan “6. Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri açıklar” kazanımının elde edilmesi için etkinliğin yeniden planlanması veya bu kazanım hedefinin etkinlik hedeflerinden çıkarılması gerekmektedir. Yeniden planlama yapılması durumunda etkinliğe bu gün ve geceler ile ilgili bir bilgi toplama aşaması eklenebilir.

12- Altıncı sınıf dördüncü etkinlik olan “Tamamlayalım” etkinliği ile hedeflenen “İslamiyet’in sakınmamızı istediği olumsuz davranışların bireyde görünme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur” kazanımı, bu

yaş gurubu öğrenciler için uygun bir etkinlik olarak görünmemektedir. Öğrencilerin kaynak taraması yapması, anket vb. yapılarak elde edilecek bilgiler olması bu yaş gurubundaki öğrenciler için oldukça zorlayıcı olacaktır. Etkinlik hedeflenen kazanıma uygun değildir. Bundan dolayı yeniden planlanması veya bu etkinliğin müfredattan çıkarılması gerekmektedir.

13- Yedinci sınıf üçüncü etkinlik olan “Ben Güzel Ahlakı Tamamlamak İçin Gönderildim” etkinliği, ders dışında yapılacak bir grup çalışması ile daha verimli hale gelebilir. Bu kapsamda guruplara ayrılan öğrenciler bulacakları güzel ahlak örneklerini ayet ve hadislerle destekleyerek birer kavram haritası hazırlayarak bunları sınıf panosunda sergileyebilirler. Bu hedeflenen kazanım için gayet faydalı olacaktır.

14- Sekizinci sınıf birinci etkinlik olan “Kur’an Uyarıyor” etkinliği, müfredat programının benimsediği öğrenci merkezli yaklaşım için uygun değildir. Çünkü etkinlikte öğretmenin sunum yapması istenmektedir. Bu durumun düzeltilerek bu etkinliğin öğrencilerce yapılacak bir çalışma olarak planlanması daha isabetli olacaktır.

15- Sekizinci sınıf ikinci etkinlik olan “Bu İşin Şakası Yok” etkinliğinin, bir ders saatinde uygulanması biraz zor görünmektedir. Etkinlik aşamalarının yeniden gözden geçirilerek hafifletilmesi veya süre ilavesi yapılması gerekmektedir.

16- Sekizinci sınıf üçüncü etkinlik olan “Sigara İçmekten Ne Kadar İnsan Zarar Görüyor, Biliyor musunuz?” etkinliğinin sadece ders ortamında uygulanması mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı etkinlik iki aşamalı olarak planlanmalı ve ilk aşamada öğrencilerin bu konuyla ilgili araştırma yaparak bilgi toplaması sağlanmalıdır. İkinci aşamada ise sınıf ortamında bu bilgilerin bir ders saati süresince paylaşılması sağlanmalıdır.

17- Sekizinci sınıf dördüncü etkinlik olan “Nasıl Başlıyor” etkinliğinin, hedeflenen kazanıma ulaşması için etkinliğin iki aşamalı olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Birinci aşamada kötü alışkanlıklara başlama nedenleri ile ilgili malzeme toplanması ve bu konuda bazı materyallerin üretilmesi ve ikinci aşamada ise bunların sınıfla paylaşılması uygun olacaktır. İkinci aşama için bir ders saati süre yeterli olarak görünmektedir.

18- Sekizinci sınıf yedinci etkinlik olan “Drama Yapıyoruz” etkinliği, ön hazırlık yapılması halinde bir ders saatinde gerçekleştirilebilecektir. Bu etkinlik kapsamında oluşturulacak gurupların her biri bir olumsuz davranışı drama yaparak sınıfla

paylaşabilir. Yine daha ciddi bir hazırlık yapılarak gönüllü öğrencilerin yer alacağı bir gurup ile de daha etkili bir drama etkinliği planlanabilir. Bu sınıfın durumu dikkate alınarak karar verilebilecek bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Akbağ, Müge, “Gelişim Psikolojisi Konularına Giriş: Kavramlar, İlkeler, Dönemler” Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, ss. 23-72.
- Akbaş, Ayla, “Kişilik, Sosyal, Duygusal ve Ahlâk Gelişimi”, Ed. Kurtman Ersanlı, Ersin Uzman, *Eğitim Psikolojisi*, Lisans Yay., İstanbul 2007, ss. 91-143.
- Akdoğan, Ali, Sosyal Ahlâk, Pınar Yay., İstanbul 2011.
- Akıncı, Âdem, “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2005, Sayı 3, Cilt 9, ss.7-24.
- Akpınar, Mehmet, Sevcan Kranda, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Akran Değerlendirmesine İlişkin Görüşleri, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, Diyarbakır 2016, ss. 356-374.
- Akseki, Ahmed Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı*, Sadeleştiren Ali Arslan Aydın, Nur Yay. 3. Baskı, Ankara 1979.
- Altıntaş, Muhammed Esat, *Öğretmenlerine Göre İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014.
- Arslan Parlak, Esmâ, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Müfredatında Ahlâk ve Değerler Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Atak, Hasan, “Piaget ve Vygotsky’nin Kuramlarında Çocukların Toplumsallaşma Süreci”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, Adana 2017, Cilt 9, Sayı 2, ss. 163-176.
- Aydın, Davut, “Sosyal Öğrenme Kuramı” Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013.
- Aydın, Mehmet Zeki, Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi, Nobel Yay., Ankara 2003.
- Aypay, Ayşe, “Ahlâk (Törel) Gelişimi”, Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, ss. 147-175.
- Aytemür Aykaç, Hatice, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri (6, 7, 8. Sınıflar) Ahlâk Öğrenme Alanının Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisinin*

- Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Bandura, Albert, *Psychological Modeling Conflicting Teories*, Aldine-Athertoninc, Londra 1971.
- Bandura, Albert, *Social Learning Theory*, General Learning Press, United States of America 1977.
- Barut, Yaşar, “Eğitimin Psikolojik Temelleri”, Ed. Kasım Kıroğlu, Cevat Elma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yay., 4. Baskı, Ankara 2014.
- Bayraklı, Bayraktar, *Kur’an Ahlâkı*, Bayraklı Yay. İstanbul 2011.
- Bayraklı, Bayraktar, *Kur’an’da Değişim-Gelişim-Kalite Kavramları*, Bayraklı Yay., 2. Baskı, İstanbul 2007.
- Bayraklı, Bayraktar, *Mukayeseli Eğitim Felsefesi Sistemleri*, Sidre Yay. İstanbul 2002.
- Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yay. 3. Baskı, Ankara 1997.
- Canan, İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, Işık Yay., 6. Baskı, İzmir 2013.
- Çağlayan, Ahmet, *Ahlâk Pusulası*, Dem Yay. 2. Baskı, İstanbul 2013.
- Çağrııcı, Mustafa, *Ahlâk*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 2, Ankara 1989, ss. 1-9.
- Çağrııcı, Mustafa, *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Yay., 7. Baskı, İstanbul 2012.
- Çağrııcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlâk*, Dem Yay., 4. Baskı, İstanbul 2012.
- Çakır, Mehmet Ali, “Eğitimin Psikolojik Temelleri”, Ed. Kadir Keskinlik, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem A Yay., 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 155-186.
- Çelebi, Kınalızâde Ali, *Ahlâk-ı Alâî*, Sadeleştirilen Murat Demirkol, Fecr Yay. Ankara 2016.
- Çelik, Abbas, *Din Eğitimi*, Arı Sanat Yay. 2. Baskı, İstanbul 2007.
- Çınar, Fatih, *Din Öğretiminde Çoklu Zekâ Kuramı: İlköğretim Dkab Dersi Öğretim Programının Kuram Açısından Analizi ve Uygulama Örnekleri*, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016/2, Sayı 37, ss. 191-243.
- Çiftçi, Nermin, “Kohlberg’in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2003, Cilt 1, Sayı 1, ss. 43-77.
- Çinemre, Semra, “Bir Ahlâk Eğitimcisi Olarak Lawrence Kohlberg”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2013, Cilt: 22, Sayı: 1, ss. 143-164.

- Demirbaş, Murat, Rahmi Yağbasan, “Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Akademik Başarılarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bolu 2005, Cilt 5 Sayı 1, ss. 161-180.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an Yolu Meali*, DİB Yay., Ankara 2016.
- Doğan, Recai, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Yıldırım Yay, Ankara 2016.
- Ekşi, Halil, “Bilişsel Ahlâk Gelişimi Kuramı: Kohlberg ve Sonrası”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Bolu 2006, Cilt 6, Sayı 1, ss. 29-38.
- el- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu’s-Sahîh, Mısır 1345.
- Eldeleklioğlu, Jale, “Kişilik Gelişimi” Ed. M. Engin Deniz, *Eğitim Psikolojisi*, Maya Akademi, 5. Baskı, Ankara 2013, ss. 121-146.
- en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân, Sünen, Mısır 1383.
- Erden, Münire - Akman, Yasemin, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yay., 19. Baskı, Ankara 2011, s. 109.
- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, 2. Baskı, Ankara 1975.
- et- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Camiu’t-Tirmizi, Darusselam Yay., Suudi Arabistan 1999.
- Gelişenbeyin, 2017, Kaynak: <http://www.gelisenbeyin.net/ozdegerlendirme-formu.html>, (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2017)
- Genç, Nazım, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 5*, Netbil Yay. İstanbul 2016, s. 84.
- Gölcük, Seda, *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Düzeyi İle Ahlâk Gelişimi Arasındaki İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.
- Gürel, Ramazan, “Sosyal Pekiştiricilerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlâkî Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2014, Cilt 12, No 28, ss. 101-119.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Düşünce Kitapevi Yay. No:24, 1.Baskı, İstanbul 2008.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisine Giriş*, Dem Yay. 1. Baskı, İstanbul 2010.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, Sünen, Mısır 1353.
- İbn Miskeveyh, *Ahlâk Eğitimi*, Çev. Abdulkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç, Büyüyen Ay, 2. Baskı, İstanbul 2013.

- Kanık (Tetik), Aslı, *İlköğretim Çağı Çocuğunun Ahlâk Gelişiminde Manevî Değerlerin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Karaali Aktaş, Oya, *Toplumsal Değerler, Cinsiyet Roller, Ahlâk Algısı ve Bilişlerin Obsesif Kompulsif Bozukluk Semptomları İle İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2014
- Kaya, Umut, *Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlıda Ahlâk Eğitimi*, Dem Yay., İstanbul 2013.
- Kaymakcan, Recep, Hasan Meydan, *Ahlâk, Değerler ve Eğitimi*, Dem Yay., İstanbul 2014.
- Keskin, Yakup, “Din Eğitimi ve Değer Eğitimi İlişkisi”, Ed. Hasan Hüseyin Bircan, Bülent Dilmaç, *Değerler Bilançosu*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, ss. 237-267.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, TDV Yay., 6. Baskı, Ankara 2009.
- Koç, İhsan, *Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Drama Yöntemini Uygulama Ve Drama Tekniklerine İlişkin Yeterliliklerinin Belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2013.
- Komasyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 6*, MEB Yay., 4. Baskı, Ankara 2016.
- Komasyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 7*, MEB Yay., 4. Baskı, Ankara 2016.
- Komasyon, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 8*, MEB. Yay., 4. Baskı, Ankara 2016.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 2010.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu’s-Sahîh, Mısır 1375.
- Oktaylar, Hasan Can, *Eğitim Psikolojisi*, Yargı Yayınevi, Ankara 2013.
- Okumuşlar, Muhittin, *Sosyalleşme Sürecinde Din Eğitimi*, Yediveren, Konya 2013.
- Özdemir, Şuayip, “Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dini Danışmanlık” Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, *Din Eğitimi*, Gündüz Eğitim ve Yay., 1. Baskı, Ankara 2012.
- Özen, Yener, “Etik mi? Ahlâk mı? Modernite mi? Medeniyet mi? (Değerler Eğitime Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, Elâzığ 2011, , ss. 63-87.

- Schunk, Dale H., *Öğrenme Teorileri (Eğitimsel Bir Bakışla)*, Kerem Celasun, “Gelişim ve Ahlâk”, Çev. Ed. Muzaffer Şahin, Nobel Yay. 2. Baskı, İstanbul 2011, ss. 324-365.
- Selçuk, Ziya, *Gelişim ve Öğrenme (Eğitim Psikolojisi)*, Nobel Yay., 6. Baskı, Ankara 1999.
- Slavin, Robert H., *Eğitim Psikolojisi*, Nilüfer Özabacı, “Sosyal, Ahlâkî ve Duygusal Gelişim”, Çev. Ed. Galip Yüksel, Nobel Akademik Yay. 10. Baskı Çevirisi, Ankara 2012, ss. 52-77.
- Sözer Çapan, Aylın, *3-11 Yaş Çocuklarının Ahlâk Gelişimlerinin Piaget’in Ahlâkî Gelişim Kuramı’na Göre İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yay. 4. Baskı, Ankara 2010.
- Türk Dil Kurumu, “Değer”, 2017, Kaynak: www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.599de38623f3d.39668218, (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2017).
- Uysal, Hacer, *Ahlâk Gelişimi ve Din*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2010.
- Yalçın, Hatice, *Çocuk Gelişimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Karaman 2010.
- Yaman, Ertuğrul, *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yay. 3. Baskı, Ankara 2014.
- Yavuz, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, Ç.Ü. İlahiyat Fak. Yay. No: 1, Adana 1988.
- Yazıcı, Hikmet, “Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı”, Ed. Kutman Ersanlı, Ersin Uzman, *Eğitim Psikolojisi*, Lisans Yay., İstanbul 2007, ss. 381-403.
- Yıldız, Fatma Hürrem, *John Dewey’in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.
- Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay.1. Baskı, İstanbul 2003.

